

સંદુ પદેશ

કર્તા

રતિલાલ યુનીલાલ દિવાન,

બી. એ., એસ. ટી. સી. ડી

સોલ એજન્ટસ

ગેસારી કરસનદાસ નારણદાસ એન્ડ સન્સ

નાણાનું — સુરત.

પહેલી આવૃત્તિ

સાલ ૧૯૨૫

કિંમત ૦-૧૦-૦

ગૂજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાષ્ટ્રિ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૨૭૦૩ વર્ગિક

પુસ્તકનું નામ ૨૧ દુપલેશ

વિષય ૬ - ૩

No.
599

Received on 15-12-25

W. S. Chaudhary

Huzar Deputy Collector,
Surat.

સદુપદેશ

ઠતી

-તિલાલ ચુનીલાલ દિવાન,

ખી. એ.; એમ. ટી. સી. ડી.

સોલ એજન્ટ્સ :—

મેસર્સ કરસનદાસ નારણદાસ એન્ડ સન્સ

નાણાવટ—સુરત.

પહેલી આવૃત્તિ

સાલ ૧૯૨૫

કિંમત ૦-૧૦-૦

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય
અમદાવાદ
ગુજરાતી કૌપીરાઈટ-સંગ્રહ
૧૨૧૭૩

સુરત—ઘાટાના પૂલ ઉપર “સુરત સિટી” પ્રિન્ટિંગ પ્રેસમાં
વજેરામ માનસિંહે છાપી.

પ્રસિદ્ધ કરનાર:—

બાલુભાઈ કરસનદાસ નારણદાસ બુકસેલર
નાથાવટ—સુરત.

પ્રસ્તાવના.

ગુજરાતી સાહિત્યમાં રામાયણ અને મહાભારત નામના ગ્રંથોમાં ઉચ્ચ પ્રકારના પુષ્કળ નૈતિક દૃષ્ટાંતો છે; છતાં ઘણા થોડા માણસોએ એ પુસ્તકો અથથી ઈતિ સુધી વાંચેલા હોય એમ મારા અનુભવમાં આવ્યું છે. તે ઉપરાંત, નીતિને લગતાં કેટલાંક પુસ્તકો અનુવાદ કે સ્વતંત્ર વિચાર રૂપે લખાયાં છે; છતાં, એમ તો નજ કહેવાય કે તે વિષયમાં જોઈએ એટલું વાંચવાને ગુજરાતી સાહિત્ય છે.

નીતિ વાંચતો શોખ ઉપજે, સદ્દુર્લુ વિષયમાં એક પુસ્તકનો ઉમેરો થાય, અને પ્રાથમિક અને માધ્યમિક શાળાઓમાં ભણતાં વિદ્યાર્થીઓ અને વિદ્યાર્થીનીઓને પૂરતી રીતે અસરકારક નિવડે એવાં ઉદાહરણો પૂરાં પડે, તેમજ સામાન્ય વાંચક વર્ગને અવકાશમાં ઉચ્ચ વિચાર તરફ દોરવે એવા ઉદ્દેશથી આ પુસ્તક યોજ્યું છે તેમાં કેટલાક નૈતિક વિષયોની ચૂટણી કરી છે. જેમ અને તેમ રચનાત્મક વિષયો લીધા છે. સારી આજુનાજ ઉદાહરણો આપી વિષયોનું દિગ્દર્શન કરાવવા પ્રયત્ન કર્યો છે. ‘ખૂરા ન થાઓ’, એના કરતાં ‘ભલા થાઓ,’ એમ કહેવું વધારે સારું છે. ‘અસત્યને ધિક્કારો’, એમ કહેવું તેના કરતાં ‘સત્યને ચાહો’, એમ કહેવું વધારે ઉચ્ચતર કથન છે. તેથી આ પુસ્તકમાં તેજ પદ્ધતિએ વિષયનું દર્શન કરાવે તેવી વાર્તાઓ આપી છે. આ વાર્તાઓ ચાર પાંચના અપવાદ સિવાય મારી પોતાની નજ કહેવાય. જુદે જુદે રચને એવી વાર્તાઓ ઘણાં પુસ્તકોમાં લખાઈ છે. વાર્તાનું મૂળ વસ્તુ તો અસંખ્ય પુસ્તકોમાંથી લીધું છે. તે માટે તેના મૂળ લેખકોનો આભારી છું. તેમાં જોધ અને રસનો સમાવેશ થાય તે માટે યોગ્ય ભાષામાં અનુકૂળ નિવડે તે પ્રમાણે દર્શાવવા મેં પ્રયાસ કર્યો છે. અને ત્યાં લગી ઐતિહાસિક વાર્તાને ખાસ પસંદગી આપી છે. હિંદુસ્તાન દેશને લગતી

સ્થાન આપવામાં આવ્યું છે. દરેક વિષયને અંતે કેટલાક મનનીય સૂત્રો આપ્યા છે. તેમાંના ઘણાં તો મહાન પુરુષોનાં વચનો છે. તે સર્વને અવતરણ ચિન્હોમાં મૂકેલાં છે. તે દરેક સૂત્ર નીચે તેના લેખકનું નામ મૂક્યું નથી; કારણકે સૂત્રને પ્રધાનરૂપ આપી વાંચકની ઐક્યાત્મતા વિષય પરત્વે થભી રહે એવો મારો ઉદ્દેશ છે.

નીતિ વાંચનથી ચારિત્ર કેળવાય છે. પણ સત્ય રીતે મારે રબ્બુ કરવું જોઈએ કે માત્ર નીતિ વાંચનથી કે ભાષણથી જાળકો કે માણુઓ નીતિમય બનતાં નથી, તેને માટે તો ઘરમાં માઆપ, વડિલ ભાઈએન, અને અન્ય સમઘીઓ, અને નિશાળમાં શિક્ષકોનું આચારણુજ વંચારે સચોટ અસરકારક છે. છતાં હું એટલું તો માનું છું કે વાંચતાં વાચતાં કોઈકે નૈતિક કિમ્મ ઉદાહરણ કે કોઈ સુદર સૂત્ર જો મગજ ઉપર અનુકૂળ સંજોગોમાં અસર કરી દે તો તે જીવનમાં ઘણું દરજ્જો માર્ગદર્શક નિવડે છે અને ઉજ્જવલ જીવગી બનાવી દે છે. આ હેતુથીજ આ પુસ્તકમાં વાર્તાઓ વિચારપ્રેરક સૂત્ર સહિત લખી છે.

વાંચકોને આ લઘુ પુસ્તક ઉપયોગી અને મનનીય નિવડે એવી આશા રાખી વિરમું છું.

તા. ૧૫ એપ્રિલ ૧૯૨૫ }
સુરત.

રતિલાલ ચુનીલાલ દિવાન

અનુક્રમણિકા.

૧. સત્ય.	૧—૬
૨. હિમ્મત.	૧૦—૧૬
૩. ક્ષરજ.	૨૦—૨૬
૪. ઉદ્યોગ.	૩૦—૩૬
૫. ગુરૂસેવા.	૪૦—૪૭
૬. પિતાભક્તિ.	૪૮—૫૬
૭. દયા.	૬૦—૬૬
૮. ઔદાર્ય.	૬૭—૭૪
૯. વિનય.	૭૫—૮૧
૧૦. સંપ.	૮૨—૮૨
૧૧. પ્રમાણિકપણું.	૮૩—૧૦૧
૧૨. ન્યાય.	૧૦૨—૧૧૦
૧૩. સ્વાશ્રય.	૧૧૧—૧૧૬
૧૪. આત્મલોગ.	૧૨૦—૧૨૫
૧૫. મિત્રાચારી.	૧૨૬—૧૩૪
૧૬. પરોપકાર.	૧૩૫—૧૪૩
૧૭. સહનશીલતા.	૧૪૪—૧૫૨
૧૮. ક્ષમા.	૧૫૩—૧૫૬
૧૯. શરણાંગતની રક્ષા.	૧૬૦—૧૬૬
૨૦. નિમકહલાલી.	૧૬૭—૧૭૬

મુખ્ય સૂત્ર.

“આચાર (સારી વર્તણુક) ધર્મનું ચિન્હ છે. તે સદ્ગુણનું લક્ષણ છે. બધા બોધથીયે શ્રેષ્ઠ આચાર છે. આચારમાંથી ધર્મ જન્મે છે; ધર્મ આયુષ્ય બક્ષે છે. આચાર વડે માણસ ઉચ્ચ જીવંતી ગુજારી શકે છે, તે વડેજ આબાદી ભોગવે છે અને તેને પરિણામેજ અહીં તેમજ પરલોકમાં યશસ્વી થાય છે.”

મહાભારત.

શુદ્ધિપત્ર

પાત્રું	લીટી	અશુદ્ધ	શુદ્ધ
૩૩	૫	મ	×
૪૧	૬	ગારે	મારે
૬૮	૨૩	અને	અને તે
૧૨૮	૧૦	છપમાણી	છપામણી
૧૩૧	૧	થતા	થયા
૭૭	૬	પોતના	પોતાના
૧૫૬	૩	ઢવતો	જવતો

સત્ય.

(૧) સર સૈયદ અહમદખાન.

ઇ. સ. ૧૮૩૦ની સાલમાં દિલ્હીનો બાદશાહ એક દિવસે તેના દરબારમાં બેઠો હતો, અને આબરૂદાર માણસોને બક્ષિશ આપતો હતો. જ્યારે તે બધી બક્ષિશ વહેંચી રહ્યો ત્યારે તેને માલૂમ પડ્યું કે જે યુવાનને તેણે ત્યાં આવવા ફરમાવ્યું હતું તે આવ્યો નહોતો. તે યુવાનનું નામ સૈયદ અહમદ હતું.

બાદશાહ ત્યારબાદ દરબાર બરખાસ્ત કરવાની તૈયારીમાં હતો. તે તે ગૃહમાંથી બહાર નીકળી પણ ગયો, એવામાં તેના હુજુરીઆએ ખબર કરી કે સૈયદ અહમદ હાજર છે. બાદશાહની સાથે તેનો એક મિત્ર હતો. તે સૈયદ અહમદનો પિતા થતો હતો. તેના તરફ જોઈ બાદશાહે કહ્યું, “તમારો છોકરો મોડો થયો છે.” એમ બોલી તે થોડાંક પગલાં આગળ ચાલ્યો. કંઈક વિચાર આવતાં તે થોભ્યો અને પેલા યુવાનને બોલાવ્યો. તેનો હાથ પકડી તે શા માટે મોડો થયો તેનું કારણ તેણે પૂછ્યું.

તે યુવાને જવાબ દીધો, “મહેરબાન ખુદાવિંદ, મારે ઉંઘવું જોઈએ તે કરતાં હું વધુ ઉંઘી ગયો. વળી મારો ઘોડો ત્રીસ વર્ષનો થયો છે. તે એવો જોસ્સાવાળો છે કે મને ધાસ્તી લાગી કે જો હું તેને દોડાવીશ તો રખેને તે મને આડે અવળે રસ્તે લઈ જાય; તેથી, ધીમે ધીમે તેને હાંકતો હું આપની હજુરમાં આવી પહોંચ્યો.”

દરબારીઓ આ યુવાન તરફ અચંખાથી જોવા લાગ્યા. તેઓ એમ ધારતા હતા કે ખરૂં કારણ તે છુપાવશે. તેમાંના કેટલાકે તેને સત્ય સખબ છુપાવવા ઈશારો પણ કર્યો; તેમ છતાં, તેણે હિમ્મતથી ખરૂંજ કારણ બાદશાહને કહ્યું. તેને સત્ય એવું પ્રિય હતું કે બાદશાહ સમક્ષ પણ તે બોલવા તે પાછો હઠે તેવો નહોતો.

આ સત્ય હકીકત સાંભળી બાદશાહ ખુશ થયો અને તેને મોતીનો હાર અને માથાનો એક મુગટ લેટ તરિકે આપ્યો. આ જુવાન મરદ પાછળથી સર સૈયદ અહમદખાન નામે પ્રસિદ્ધ થયો હતો અને તેણેજ અલિગઢમાં મુસલમાન વિદ્યાર્થીઓ માટે પાઠશાળાનો પાયો નાંખ્યો હતો.

(૨) એક ખુની.

ઇ. સ. ૧૮૮૧ની સાલમાં એક માણસે એક બીજા ગૃહસ્થને અમુક કારણસર મારી નાંખ્યો. પોલીસે તે બાબતની ખબર કાઢતાં ગુન્હેગારને પકડી તેના ઉપર કામ ચલાવ્યું. ત્યાં તેને ફાંસીની સજા ફરમાવવામાં આવી. ફાંસીના ઘોડા દિવસ અગાઉ તે ગુન્હેગારે અરજ કરી કે “મને મારાં સ્ત્રી અને બાળકોને મળવા રજા આપો; હું પાછો અહીં ચોક્કસ દિવસે આવી પહોંચીશ.” આ ઉપરથી તેને એક પોલીસ અમલદાર સાથે પોતાને ગામ મોકલવામાં આવ્યો. તે પોલીસ અમલદાર સરકારી મકાનમાં તે ગામમાં રહ્યો. તેને તે ગુન્હેગારના વચન ઉપર પૂરો ભરોસો હોવાથી તેને એકલા પોતાને ઘેર જવા દીધો. બીજે દિવસે તે ત્યાં આવી પહોંચ્યો નહિ, તેથી એક સિપાઈને તેને ત્યાં તપાસ કરવાને તેણે મોકલ્યો. તેણે ગુન્હેગારની સ્ત્રીને પૂછ્યું, “તારો ઘણી ક્યાં છે ?” તે બાઈએ જવાબ દીધો, “તે તો શહેર તરફ પોતાના કેદખાનામાં જવા ગઈ રાતના ઉપડી ગયા છે.” આ સાંભળી પેલો પોલીસ અમલદાર મનમાં બીવા લાગ્યો; પણ તરતજ એવો તાર આવ્યો કે “ગુન્હેગાર શખ્સ પોતાની મેળે કેદખાનામાં હાજર થઈ ગયો છે.” જુઓ આ ગુન્હેગારની સચ્ચાઈ. તેણે ખુન કર્યું હતું; છતાં, તેનામાં એવી સત્યતા હતી કે જે બીજા ઘણાં મોટા માણસોમાં પણ નથી.

(૩) એક સિગ્નલમેન.

ઇ. સ. ૧૯૧૦ના ડીસેમ્બર માસની એક સહવારે ધરોઢિયામાં એક આગગાડી લડન સ્ટેશનથી ઉપડી. વરસાદ પુષ્કળ પડતો હતો અને સઘળે અંધકાર છવાઈ રહ્યો હતો. રેલ્વે સડકની તેજ બાબુએ બે એન્જીનો પડી રહ્યા હતાં. સિગ્નલમેન તે ત્યાંથી ખસેડવા તદ્દન ભૂલી ગયો હતો. આગગાડી તો પૂર જોશમાં ત્યાં આવી લાગી અને તેમની સાથે અથડાઈ. આથી એક મોટો અકસ્માત થયો, કેટલાંક માણસો માર્યા ગયાં, અને આવી રીતે ઘણું નુકસાન થયું.

આખરે તે બાબત તપાસ ચલાવવામાં આવી અને જે સિગ્નલમેન તે વખતે તે રસ્તે નોકરી ઉપર હાજર હતો તેનો પૂરાવો લેવામાં આવ્યો. તે તે દિવસે નવ કલાક થયાં સખ્ત કામ કરતો હતો તેથી થાકી ગયો હતો. “હું માંદો છું,” એવું બહાનુ તે કાઢી શકત; પણ, તેણે તેમ કર્યું નહિ. તે બોલ્યો કે “હું તે વખતે તદ્દન તંદુરસ્ત હતો અને બધું કામ કરવાને લાયક હતો. તે એન્જીનો ત્યાં મારા ભૂલી જવાથી પડી રહ્યા હતાં. ગુન્હો મારો છે. જે નુકસાન થયું તે માટે હું બીજા બધા ગૃહસ્થો માફક ઘણોજ દિલગીર છું.” આવું સત્ય બોલવાથી તેણે પોતાનું માન બીજાઓ આગળ વધાર્યું.

(૪) હરિશ્ચંદ્ર.

અસલ સમયમાં અયોધ્યામાં હરિશ્ચંદ્ર નામનો સત્યવાદી રાજા થઈ ગયો. તે હમેશાં સત્યને વળગી રહી પોતાનું બોલેલું વચન પાળતો. એની આવી ખ્યાતિ જાણી વિશ્વામિત્ર રૂષિએ એનું પારખું જોવા વિચાર કર્યો. હરિશ્ચંદ્ર એક મહાયજ્ઞ કરી રહ્યો હતો તે વખતે રૂષિજી ત્યાં જઈ પહોંચ્યા. આ અવસરે દાન તો કરવું જોઈએ એવો હરિશ્ચંદ્રનો રિવાજ હતો. રૂષિજીએ દાનમાં હરિશ્ચંદ્રના રાજપાટની માંગણી કરી. વિના સંકોચે આખું રાજ્યપાટ તે સત્યવાદી રાજાએ તે રૂષિજીને અર્પણ કરી દીધું હવે બાકી રહી વિશ્વામિત્રને આપવાની દક્ષિણા. આખું રાજ્ય તો માલમતા સાથે અપાઈ ગયું હતું એટલે દક્ષિણા ક્યાંથી લાવી આપવી જોઈએ એ સવાલ રાજા આગળ ખડો થયો. જ્યારે રૂષિજીએ દક્ષિણા માટે તકાદો કર્યો ત્યારે હરિશ્ચંદ્રે હુઃખો સહન કરી તે આપવા દઢ નિશ્ચય કર્યો.

હરિશ્ચંદ્રને તારામતી નામની મહા ગુણિયલ અને સતી પત્ની હતી. તે પણ રાજ્યપાટ છોડી દીધા તેથી ખુશી થઈ, પોતાના પતિ સાથે જવા તૈયાર થઈ. પોતાની સાથે પોતાનો રોહિતાશ્વ નામે પુત્ર હતો તેને લઈ લીધો. હવે હરિશ્ચંદ્ર રાજ્ય બહાર નીકળી ગયો.

શું કરીને પૈસા મેળવી દક્ષિણા આપી દેવી એવો વિચાર નિરંતર હરિશ્ચંદ્રને આવતો. આખરે પોતાની સહચરી તારામતીને વેચીને વિશ્વામિત્રને દક્ષિણા આપવી એવો વિચાર તેને આવ્યો. આ વિચારે તેના હૃદયને છિન્નલિન્ન કરી નાંખ્યું. ઠક્ષ્યાંત કે

શોકનો સમય નહોતો. બધી વસ્તુનો વિક્રય થાય પણ પોતાની સાધ્વી સતી પત્નીનું વેચાણ કેમ કરાય ? છતાં આ ગડમથલ ન ગણકારતાં, એક બ્રાહ્મણને ત્યાં તેણે તારામતીને વેચી.

હવે તારામતીને લઈ તે બ્રાહ્મણ પોતાને ત્યાં જવા લાગ્યો. તારામતીની સાથે તેનો નાનો પુત્ર રોહિતાશ્વ પણ જવાનો. વિયોગના વિચારે રાજરાણીનાં હૃદય ભરાઈ આવ્યાં. પણ જ્યાં સત્ય રીતે પોતાનું વચન પાળવાની વાત હતી ત્યાં વિલાપ કર્યે શો લાભ ? આખરે તેઓ છૂટાં પડ્યાં.

તારામતીનું વેચાણ તો કર્યું; પણ તેથી કંઈ દક્ષિણા આપવાને માટે પૂરતા પૈસા ન મળ્યા. હરિશ્ચંદ્રે પોતાની જાત પણ આખરે ચંડાળને વેચી. ત્યાં તેને શ્મશાનમાં દરેક મરનાર ઉપર અસુક કર લઈ બાળવા દેવાની રજા આપવાનું કામ સોંપવામાં આવ્યું. તે કામ હરિશ્ચંદ્ર બહુ કાળજીપૂર્વક બજાવતા.

એક વખત તારામતી પોતાના પુત્રને જમીન ઉપર સૂવાડી પોતાના શેઠની વાડીમાં ફૂલ વણતી હતી, તે વખતે એક સર્પ રોહિતાશ્વને ઠરડયો. પુત્ર મરણ પામેલો જોઈ તારામતીએ બહુ કલ્પાંત કર્યું. આખરે પોતાના પુત્રને બાળવા તારામતી શ્મશાન ભૂમિ ઉપર ગઈ. ત્યાં હરિશ્ચંદ્રે નહીં થયેલો કર આપ્યા પછી તેને બાળવા કહ્યું. તારામતી પાસે ન હતા પૈસા, કે ન હતું કર ચતાવવા કંઈ સાધન. તે શરીરે કૃશ થઈ ગઈ હતી. જ્યારે વિલાપ સાંભળતાં હરિશ્ચંદ્રને જણાયું કે આ તો મારી સ્ત્રી વિલાપ કરે છે ત્યારે તેણે પોતાની ઓળખાણ આપી. હવે ધણીધણિ-ચાણી બન્ને પુત્રના મરણથી વિલાપ કરવા લાગ્યાં. ચંડાળ શેઠનો કર તો આપવો જોઈએ તેથી તેટલા પૈસા ભીખ માગીને પણ

મેળવી લાવવા તેણે તારામતીને સૂચના કરી. જ્યારે તેટલા પૈસા મળ્યા ત્યારે રોહિતાશ્વને અગ્નિદાહ કરવા જેવો તૈયાર તે થયો કે રૂપિજીએ ત્યાં હાજર થઇ હરિશ્ચંદ્રને તેમ કરતાં અટકાવ્યો. તેની કસોટીમાં હરિશ્ચંદ્રે પોતાનાં વચન, ટેક અને સત્યને અનહદ આક્રમમાં સપડાતાં છતાં પણ જાળવી રાખ્યાં તેથી તેણે ખુશ થઇ હરિશ્ચંદ્રને આશિરવાદ આપી સૌ સારાવાનીં કર્યાં.

(૫) કર્ણ

જ્યારે કર્ણ જન્મ્યો ત્યારે તેના શરીર આસપાસ એવા પ્રકારનું કુદરતી બખતર હતું કે જે કોઈ વસ્તુ વડે ભેદી શકાય તેમ નહોતું. દેવો હમેશા પાંડવોને વિજ્ય મળે તેટલા માટે આતુર રહેતા. તેમને લાગતું કે ભવિષ્યને માટે નિર્માણ થયેલા કર્ણ અને અર્જુન વચ્ચેનાં ઘંઘ્રમાં આવા કુદરતી બખતરને પરિણામે કર્ણથી અર્જુન હાર્યો જશે. કર્ણનો એવો નિયમ હતો કે તે પૂર્વ તરફ મોં કરી વેદનો અભ્યાસ સહવારથી બપોરના મધ્યાહ્ન સુધી કરતો, અને તે દરમિયાન જે કોઈ તેની પાસે માગણી કરતું તે તેને ચોક્કસ આપતો. એક દિવસે ઈંદ્રે વૃદ્ધ બ્રાહ્મણનો વેષ ધારણ કર્યો અને જ્યાં કર્ણ વેદનો અભ્યાસ કરતો હતો ત્યાં તે આવી પહોંચ્યા. તેણે એક યાચના કબૂલ રાખવા વિનંતિ કરી. કર્ણે કહ્યું કે ‘મારાથી બનશે તો તે ચોક્કસ આપીશ.’ ઈંદ્રે બોલ્યા, “ તારા શરીર ઉપર જે કુદરતી બખતર છે તે આપ”. આ સાંભળી કર્ણે બોલ્યો, ‘ હું ધારું છું કે તું બ્રાહ્મણ નથી. તું ઈંદ્ર છે અને પાંડવોને મદદ કરવા માગે છે. ખરું જોતાં, તું મારી ઇંદ્રગીજ માગે છે; બલકે તેથીયે વિશેષ મારે અર્જુન ઉપર જીત મેળવવાની જે ઇચ્છા છે તે તું નષ્ટ કરે છે; ભલે. હું મારા બોલેલા શબ્દો પાળીશ. હું અસત્યનો માર્ગ સ્વીકારીશ નહિ”. એટલું કહી તેણે પોતાના કુદરતી બખતરના એક પછી એક ટૂકડા કાઢી ઈંદ્રને સોંપ્યા. કર્ણે અર્જુન ઉપર તે બખતર વડે ફતેહ મેળવી હોત તેના કરતાંયે વિશેષ કીર્તિ આ પોતાના સત્ય વચનને વળગી રહેવાથી પ્રાપ્ત કરી.

પોતાના બોલેલા વચનો પાળવા મહાન પુરૂષો કેટલું દુઃખ ખમે છે તેમજ કેટલો જબરો ત્યાગ કરે છે, તે કર્ણના ઉદાહરણથી નજરે આવશે.

(મનનીય સૂત્રો)

૧ “માણસ રાખી શકે એવી ઉંચા પ્રકારની વસ્તુ તે સત્ય છે.”

૨ “સત્યને છોડીને આડે રસ્તે ચાલવું એ ઉપરથી એવી સાબિતી મળે છે કે માણસ પહેલાં ઈશ્વરની અવગણના કરે છે, અને પછી ખીન્ન માણસથી તે ખીએ છે.

૩ ખોટાં ત્રાજવાં રાખવાં એ પરમેશ્વરને કંટાળો ઉપજાવે એવી બાબત છે; પરંતુ, ખરૂં તોલ આપવું એમાં તેને આનંદ થાય છે.

૪ “ગમે તેમ થાઓ પણ આ વાત લક્ષમાં રાખજો. હમેશાં સત્યવાદી-સાચવટ ચાહનારો રહેજો.”

૫ જો તમારું કૃત્ય ખોટું હોય તો તમે તમારા પોતાના વર્તનથી શરમાઓ એ બરાબર છે; પરંતુ તે કબૂલ કરવાને કદી શરમાશો નહિ.

૬ સત્યને ખાતર જીવ પણ જતો કરવો.

૭ સત્યમાં દરેક સદ્ગુણનો વાસો છે.

૮ ગમે તેટલાં દુઃખો પડતાં, જે સત્યને વળગી રહે છે તે વિજયમાળા પહેરે છે.

૯ સત્યનો પ્રકાશ એવો હોય છે કે તેને હરામખોરા લાંબો વખત સહી શકતા નથી.

૧૦ સત્ય એજ પ્રભુપરાયણતા.

હિમ્મત.

(૧) બિભીષણ.

રાવણુ સીતાનું હરણુ કરી ગયો ત્યાર બાદ તેણે સીતાને એક વાડીમાં આવેલા સુંદર મહેલમાં રાખી. સીતા તેમ છતાં ઘણા દિલગીર રહેતાં અને વારંવાર આંસુ પાડતાં; કારણ કે, તે પોતાના બહાલા રામથી આવી રીતે છૂટા પડ્યાં હતાં.

પ્રતાપી રામે સીતાની ચારે બાજુએ ખખર કઢાવી, ત્યારે હનુમાનજી એવી ભાળ લાવ્યા કે સીતા એક કેદી તરીકે લંકામાં જંદગી ગાળે છે. આ સાંભળી રામ અને તેમના ભાઈ લક્ષ્મણ પોતાના વાંદર લશ્કર સહિત લંકા જવા ઉપડ્યા.

જ્યારે રાવણે રામના આવ્યાના સમાચાર સાંભળ્યા ત્યારે તે મનમાં ગભરાવા લાગ્યો, અને પોતાના દરબારીઓની સલાહ લેવા લાગ્યો. તેના કેટલાક ખુશામદીઓએ કહેવા લાગ્યા, “મહારાજ, આપે દેવ તેમજ દાનવોને વશ કર્યા છે, આપ વિશ્વના મહાન રાજા છો; આપ તો રામ અને તેના લશ્કરને સહેલાઈથી મારી હઠાવી શકશો, આપે ધારતી રાખવાની જરૂરજ નથી.”

જ્યારે તે ખુશામદીઓ દરબારીઓ ગયા ત્યારે રાવણુનો ભાઈ બિભીષણ તેની કને આવ્યો, અને કહેવા લાગ્યો કે “હે ભાઈ, શ્રી રામને તેમની સીતા પાછી સોંપ. જા, તેમને પગે પડ. તેઓ તને માફી બક્ષશે. બહુ મગરૂર, તેમ ઉદ્ધત ન બન. સીતા બીજની સ્ત્રી છે, તેને તારે રાખવી ગેર કાય-દેસર છે. જો તું સુખી રહેવા માગતો હોય તો સીતાને પાછી આપી આવ.”

માદયાવન નામનો એક ડાહ્યા પુરૂષ ત્યાં હાજર હતો. તેણે ખિલ્સીપણુના શબ્દોને ટેકો આપ્યો, અને કહ્યું કે “તમારા ભાઈની સાચી સલાહ ધ્યાનમાં લો.”

આ સાંભળી રાવણુ એટલો તો ગુસ્સે થયો કે તેનો અહેરો જોઈ માદયાવન તો ત્યાંથી નાસી જ ગયો, પણ ખિલ્સીપણુ તો ત્યાંજ હિમ્મત રાખી ઉભો રહ્યો, અને કહેવા લાગ્યો કે ‘ હે રાજા, દરેક માણસના હૃદયમાં ડહાપણુ તેમજ મૂર્ખાઈનો વાસ છે; જો તે ડહાપણુથી વર્તે છે તો સૌ સારાવાનાં થાય છે; મૂર્ખાઈથી વર્તવાથી તે દુઃખી થાય છે. મને લાગે છે કે, હે ભાઈ, તારા દિલમાં મૂર્ખાઈએ વાસ કર્યો છે; કારણ કે તું ડાહ્યા પુરૂષોની શિખામણુ માનતો નથી, અને મૂર્ખો કહે છે તે પ્રમાણુ વર્તવા તૈયાર થયેલો છે.”

આ સાંભળી રાવણુના કોધને પાર રહ્યો નહિ. તે બોલ્યો કે “ હે મૂર્ખ, તું પણ મારો શત્રુ છે. મૂખ માફક બકવાટ નહિ કર. હું દરેક શત્રુને જીતી શકું તેમ છું. મારે રામથી કંઈ ખીવાની જરૂર નથી.” આટલું બોલી, તેણે પોતાના ભાઈ ખિલ્સીપણુને લાત મારી કાઢી મૂક્યો.

ખિલ્સીપણુ દિલગીર થઈ ગયો. કોઈપણુ જાતની ખીક રાખ્યા સિવાય તે સાચી હકીકત અને સલાહ પોતાના ભાઈને કહેતાં ડગ્યોજ નહિ. ખરી સલાહ આપતાં પણ હિમ્મતની કેટલી જરૂર છે તે તમે હવે સમજી શકશો.

(૨) માર્ટિન લ્યુથર.

માર્ટિન લ્યુથર નામનો જર્મનીમાં એક સાધુ હતો. તેના સમય પહેલાં પોપ ધર્માચાર્યની સત્તા લોકોમાં અને ત્યાંના રાજા અને સરદારોમાં ઘણે દરજ્જે ઘુસી ગઈ હતી. તેઓ ખોટી રીતે ચાલતા હતા, અને પોપ જે પ્રમાણે ઉપદેશ કરતો તેમ કરતા હતા. લ્યુથરને આવી ભૂંડી સ્થિતિ પસંદ પડી નહિ, અને તેણે ધર્મને ખાતર પોપ ધર્માચાર્યની સામા થવા વિચાર કર્યો.

જે દિવસથી તે તેની સામા થયો, તે દિવસથી દરરોજ તેનું શિર જોખમમાં હતું. “એક પાસ રામ અને બીજી પાસ ગામ,” એવી ભય ભરેલી તેની સ્થિતિ હતી. તેના ઉપર ધર્મદ્રોહનું તહોમત મૂકવામાં આવ્યું. તેનો જવાબ દેવાને માટે શહેરનાહે તેને વર્મ્સમાં હાજર રહેવા ફરમાન મોકલ્યું. લ્યુથરે જાતે ત્યાં જઈ જવાબ આપવાનો નિશ્ચય કર્યો. તેના મિત્રોએ તેને ઘણું સમજાવ્યું કે, જો તમે જાતે જશો. તો તમારો જીવ ખોશો, માટે તમારે નાસી જવું. તેણે ઉત્તર વાળ્યો કે, “ના, ના, છાપરા ઉપર જેટલાં નળીયાં છે તે કરતા ત્રણગણા શેતાન ત્યાં એકઠા થયા હશે, તોપણ હું તો ત્યાં જવાનોજ.” વળી કોઈએ તેને કહ્યું કે “અમુક જ્યોર્જ નામનો સરદાર તમારો કદો શત્રુ છે, માટે ત્યાં ન જાઓ.” તેના જવાબમાં તે બોલ્યો કે “કદાચ તેવા જ્યોર્જની નવ દીવસ સુધી હેલી વરસ્યા કરે, એટલા બધા તે હોય, તોપણ હું તો જઈશજ.”

લ્યુથરે પોતાનો બોલ પાળ્યો. તેણે જોખમ ભરેલી મુસાફરી શરૂ કરી. તેણે જેવાં વર્મ્સ શહેરના મિનારા જેવા કે તરતજ પોતાનું ધર્મગીત કે જે તેણે બેજ દિવસ પહેલાં

રાગમાં બેસાડયું હતું તે ગાવા માંડયું. રાજસભા મળે તે પહેલાં એક ઘરડા સિપાઈએ દયુથરના ખભા ઉપર હાથ મૂકી કહ્યું, “ભલા સાધુ, ભલા સંત, તું શું કરે છે તે વિચાર; અમે સિપાઈ લોકો આજ સુધી જે લડાઈ લડી ચૂક્યા છીએ, તે કરતાં તું વધારે ઝનુની લડાઈ માથે ઝડોરી લે છે.” તે સિપાઈને તેણે એટલોજ જવાબ દીધો કે “હું ધર્મશાસ્ત્ર અને મારા અંતર્યામી ઉપર આધાર રાખું છું; અને તેને આધારે ઉભા રહેવાનો મારો દ્રઢ વિચાર છે.”

રાજસભામાં દયુથરે ઘણી હિમ્મતથી પોતાનો ખ્યાલ કર્યો. તેણે ઘણા પૂરાવા સાથે પોતાનો ધર્મમત સાબિત કરી આપ્યો. આખરે શહેનશાહે તેને તેના સિદ્ધાંતો અને વચનો પાછા ખેંચી લેવા ફરમાવ્યું, ત્યારે તેણે દઢતાથી ઉત્તર આપ્યો, “રાજાધિરાજ, ધર્મશાસ્ત્રના પૂરાવાથી અગર બીજા પ્રત્યક્ષ પૂરાવાથી મારી ભૂલની મને ખાત્રી નહિ કરી આપો, ત્યાં સુધી હું મારા સિદ્ધાંત ફેરવી શકતો નથી અને ફેરવવાનો પણ નથીજ; કારણકે આપણે સર્વેએ આપણા અંતર્યામીની આજ્ઞાથી ઉલટું કરવું નહિ જોઈએ. એજ મારો સિદ્ધાંત અને એજ મારો નિશ્ચય. આ હું અહીં ઉભો છું. પ્રભુ મને સહાય થાઓ. મારે મારી ફરજ બજાવવાની છે. રાજાઓની સત્તા કરતાં એ ઉચ્ચતર સત્તાને મારે આધીન થવું જોઈએ.” એમ બોલી તે પોતાનું ઈર્તવ્ય હિમ્મત બતાવી ઝંઘગીના જોખમે પણ કરતો રહ્યો.

(૩) એક મજૂર

ઇ. સ. ૧૯૧૦ની સાલના એક દિવસની સાંજે હેમપશા-
ચરના એક સ્ટેશને બધા માણસો આગગાડીની રાહ જોતા ઉભા
હતા. એટલામાં આગગાડી દૂરથી દેખાઈ અને પૂર જોશથી
સ્ટેશનનાં યાર્ડમાં આવી પહોંચી. જ્યારે આગગાડી પ્લેટફોર્મની
લગભગ આવી લાગી, તે વખતે એક ચાર વર્ષનું બાળક પ્લેટ
ફોર્મ ઉપરથી લાઇન ઉપર ગબડી પડ્યું. ત્યાં ઉભેલા લોકો
એકદમ ગાલરા ખની ગયા અને ખૂમાખૂમ પાડવા લાગ્યા. તેજ
વખતે ચાળીશ વર્ષનો એક મજૂર એક નાની હાથગાડી ઉપર
થોડો સામાન લઈને જતો હતો. તેણે આ જોયું કે તરતજ
પોતાનું કામ પડતું મૂક્યું અને એકદમ રેલ્વે સડક ઉપર કૂદી
પડ્યો. તે બાળકને હાથથી પકડી તરતજ સડકની બીજી
બાજુએ તે નીકળી ગયો; તેજ વખતે તેના કોટના લાગને
એંજીન લાગ્યું, પણ તેથી તેને કંઈ ઇજા થઈ નહિ. કેવો
હિમ્મતો બચાવ ! કેવી હિમ્મત ! પોતાના જીવને જોખમે પણ
તે મજૂરે તે બાળક બચાવવા હિમ્મત ધરી. લોકો ખુશખુશ
થઈ ગયા. તે બાળકનાં માબાપ હર્ષવેદા થઈ ગયાં. પણ તે
મજૂર તો તરતજ પોતાની હાથગાડીને આગળ ધકેલતો માંહેનો
માલ બીજે છેડે લઈ ગયો. તે લોકોના વખાણ સાંભળવા
પણ થોભ્યો નહિ.

(૪) એક મોચી

ઇ. સ. ૧૯૧૧ના એપ્રિલ માસમાં એક ગામમાં એક વખાર સળગી ઉઠી. આગ એવી જોશભેર હતી કે આખું મકાન લગભગ સળગી ઉઠ્યું, ઉપરના ભાગમાં રસ્તાથી લગભગ આળીશ ફુટની ઉંચાઈની ખારીએથી એક છોકરી મદદ માટે ખૂંચી પાડવા લાગી; પણ, ત્યાં જવાની હિમ્મત કેઈની ચાલી નહિ. તે છોકરીની ઘણી ખૂંચી સાંભળી નીચે ઉભેલા માણસોમાં એક મોચી હતો. તેણે હિમ્મત ધરી. તે છોકરીને ખચાવવા માટે એક લોઢાના ઉંચા થાંભલા ઉપર તે ચઢી ગયો, અને લગભગ ખારી નજીક જઈ પહોંચ્યો. તેણે તે છોકરીને પોતાને ગળે સખ્ત બાંધી લટકી પડવા કહ્યું. છોકરીએ તેમ કંઈ કે તરતજ તે મોચી થાંભલા પરથી નીચે ધીમે ધીમે સરી આવ્યો. લોઢાએ તેને વધાવી લીધો અને તેની હિમ્મતના ઘણાં વખાણ કર્યાં.

(૫) વિરમતી.

દુકટોડાના આવડા રાજજીને એક વિરમતી નામે છોકરી હતી. તેને યુદ્ધકળામાં તેના પિતાએ ઠીક તાલીમ આપી હતી.

ઉદ્યાદિત્ય નામના રાજાને બે સ્ત્રી હતી. એક વાઘેત્રી અને બીજી સોલંકી. પહેલી માનીતી હતી અને બીજી અણુમાનીતી. સોલંકીને જગદેવ નામનો પુત્ર હતો અને તેનું લગ્ન વિરમતી વેરે થયું હતું.

જગદેવ અણુમાનીતીનો પુત્ર હોવાથી પિતાનો પ્રેમ તેના ઉપર ન હતો; તેથી, એક દિવસ તે પોતાની માતાની રજા મેળવી, પોતાના બાપનું રાજ્ય છોડી, બીજે સ્થળે જઈ જંગલી ગુમારવા વિચાર કરી ચાલી ગયો.

રસ્તે થાકે લાગવાથી જગદેવ દુકટોડાની બહાર આવેલી વાડીમાં શરીરને આરામ આપવા સૂનો. આ વાતની ખબર વિરમતીને પડી તેથી તે ત્યાં આવી જગદેવને આગ્રહ કરવા લાગી કે “મને પણ આપની સાથે લો. હું સર્વ આપત્તિ આપની સાથે સહન કરી શકીશ.” જગદેવે વિરમતીને સાથે લઈ આગળ જવા માંડ્યું.

જગદેવ પાટણ જવા માંગતો હતો. ત્યાં જઈ તે કંઈ નોકરી શોધવા ઈરાદો રાખતો હતો.

દુકવાડાથી પાટણ જવાના બે રસ્તા હતા. એક લાંબો અને બીજો ટૂંકો. જગદેવે ટૂંકે રસ્તે જવાનો વિચાર રાખ્યો. તે રસ્તે વાઘ વડ અને ભયંકર જાનવરની ધાસ્તી હતી. થોડેક અંતરે તે રસ્તે તેઓ ઘોડેસ્વાર થઈ ગયાં તો નહિ હશે એટલામાં એક વિકાળ.

વાઘણુ જગદેવ તરફ ધસી આવી. જગદેવે તરતજ એક તીર માર્યું. તે તેને માથામાં લાગ્યું અને આરપાર નીકળી ગયું. વાઘણુ આથી વિશેષ છંછેડાઈ અને ક્રોધ કરી જગદેવના ઘોડા ઉપર તેણે તરાપ મારી. જગદેવ પોતાના મ્યાનમાંથી તલવાર કાઢતો હતો એટલામાં તો તેની હાંડળી પૂર જોખમમાં જોઈ વિરમતીએ એક તીર જલદી હિમ્મતથી સમયસૂચકતા વાપરી વાઘણુના માથામાં માર્યું. તીર ખરેખર જીવલેણ નિવડ્યું અને વાઘણુ તરતજ મરણ પામી. પોતાની સ્ત્રીની આવી હિમ્મત અને બહાદુરી જોઈ જગદેવ રાજરાજ થઈ ગયો.

ધન્ય છે આવી હિમ્મતવાન સ્ત્રીને !

.

(મનનીય સૂત્રો)

૧ “ભયનો અનાદર કરવો એ હિંમત નથી, પણ બહાદુરીથી તેની સામે થવું એ હિંમત ગણાય છે.”

૨ “હિંચા કામો આદરો, ધારી પુરૂષ-પ્રયત્ન, ત્યાંથી નવ પાછો ફરો, છો નહિ લોહી-નીક;”

૩ “સૌ જે છે, છે તેજ તું, ન્યૂનાધિક નહિ લેશ; શૌર્ય વળી અંકિત છે, સ્વભાવ તારો બેશ.”

૪ જે બહાદુર નર છે તે કદી પાછો હઠતો નથી.

૫ હાંસી થશે એ વિચારથી ડરશે નહિ. ખોટી શરમને લીધે કામ કરવામાં આવકા ખાતા નહિ.

૬ ડરકણ માણસો પોતાનું ખરું મોત આવે છે તે પહેલાં ઘણીવાર મરી જાય છે; શૂરવીર પુરૂષ તો એકજ વખત મરે છે.

૭ “જો તું સત્યનું શિક્ષણ આપવા ઈચ્છતો હોય તો તારે જાતે હિંમતવાન થવું જોઈએ; તારી રહેણી કરણી સત્ય રાખીશ તો તારું જીવન નમુનેદાર બની રહેશે.”

૮ “સ્ત્રીવર્ગમાં તથા પુરૂષવર્ગમાં જે લક્ષણથી તેમની ઉત્તમોત્તમ સ્થિતિ ગણાય, તે નીતિની હિંમત સમજવી; સાચી વાત બોળી કાઢવાની અને તેજ કહેવાની હિંમત; વાજબી કામ કરવાની હિંમત; પ્રમાણિક થવાની હિંમત; લાલચની સામે થવાની હિંમત; પોતાનો ધર્મ બજાવવાની હિંમત; જો સ્ત્રી પુરૂષોમાં આ સદ્ગુણ ન હોય તો, બીજા કોઈ પણ સદ્ગુણનું રક્ષણ કરવાની ખાત્રી ભરેલી જામિનગીરિ રહેશે નહિ.”

૯ “જે માણસને પોતાના મત બાંધવાની છાતી નથી, તેને નામદે બાણવો; જે પોતાના મત બાંધવાની દરકાર રાખતો નથી, તેને એદી બાણવો, અને જેને પોતાના મત બાંધવાની તાકાત નથી, તેને મૂર્ખ બાણવો.”

૧૦ “જેઓ મજબૂત અને છાતીવાળા નર હોય છે, તેજ દુનિયાને દોરે છે, તેને રસ્તાપર લાવે છે અને તે ઉપર અમલ ચલાવે છે. જેઓ નબળા મનના અને બીકણ હોય છે, તેઓ પોતાની પાછળ કાંઈ નામ કે નિશાન રાખી જતા નથી; પરંતુ જો એક પણ પ્રમાણિક અને જોમદાર પુરૂષ હોય તો તેનું જીવન એક રોશની મિશાલ છે. તેનું ચારિત્ર સદા સ્મરણમાં રહે છે અને તેનો હર વખત દાખલો દેવાય છે, અને તેના વિચાર, તેનું ચેતન્ય અને તેની છાતી લવિષ્યમાં થનારી પ્રભ-ઓને સ્ફુરણાયમાન કર્યા કરે છે.”

ફેરજ.

(૧) રામશાસ્ત્રી પ્રભુણે.

મોટા માધવરાવ પેશવાના વખતમાં રામશાસ્ત્રી પ્રભુણે નામના મુખ્ય ન્યાયાધિશ હતા. તે ગરીબાઈમાંથી આટલે દરજ્જે જાત મહેનત કરી પહોંચ્યા હતા. તેઓ નિઃસ્પૃહી હતા; તેમજ રાજા અને રંકને સરખા ગણતા.

માધવરાવને પંડિતોના વ્યાખ્યાન અને ભાષણો સાંભળવાનો ઘણો શોખ હતો. કેટલાંક ભાષણો સાંભળ્યાં પછી એમને તપશ્ચર્યા કરવાનું મન થયું. તેથી તેઓ પોતાના મહેલમાં જપ કરવા બેઠા. એક દિવસ રામશાસ્ત્રી કંઈ કામસર પેશવા પાસે જવા નીકળ્યા; પણ તેમના માણસોએ કહ્યું કે ‘શ્રીમંત સરકાર જપ કરવા બેઠા છે એટલે તમારાથી મળી શકાશે નહિ.’ આ જવાબ મળવાથી રામશાસ્ત્રી પાછા ફર્યા અને પોતે વાદ કરવો ઠીક ન ધારી તે રાજ્યમાંથી ચાલી જવા ઉત્તમ ધાર્યું. પોતે કાશી જવા વિચાર કરી, રામશાસ્ત્રી પેશવા પાસે ગયા અને અરજ કરી કે “મને કાશી જવા રજા આપો.” પેશવા સમજી ગયા કે ગઈ કાલે મેં એમને મળવા ના પાડી તેને લીધે શાસ્ત્રીજી કાશી જવા માંગે છે. તેથી તેમણે કહ્યું કે “ગઈ કાલે હું જપ કરવા બેઠા હતો એટલે તમને મળી શકાયું નહિ.” શાસ્ત્રીજીએ જવાબ આપ્યો કે “આ જવાબ તો એક બ્રાહ્મણને લાયક છે. જો બ્રાહ્મણ પોતાનાં કર્મ છોડી રાજ્ય

કરવા લાગ્યા, તો તેઓએ પ્રજાનું પાલણુ કરવું એજ તેમને
 યોગ્ય છે. જ્યારે આપના મનમાં જપ કરવાનું છે, તો ચાલો
 મારી સાથે કાશીએ; હું ત્યાં તમને સારી રીતે જપ કરતાં
 શિખવીશ.” આ સાંભળી પેશવા લેવાઈ ગયો અને તે દિવસથી
 તે રામશાસ્ત્રીની સલાહ મુજબ વર્તવા લાગ્યો. ધન્ય છે શાસ્ત્રીજીની
 હિમ્મતને કે તે પોતાનું કર્તવ્ય બળવતાં કોઈ પણ રીતે ડર્યા નહિ.

(૨) વૉશિંગ્ટન.

વૉશિંગ્ટન નામે એક સદ્ગૃહસ્થ અમેરિકામાં મશહુર થઈ ગયો હતો. ઉમરભર પ્રમાણિકતાના સીધા રસ્તા ઉપર ચાલ્યો ગયો હતો; પ્રથમ મુખ્ય સેનાપતિ તરિકે અને પછી સ્વતંત્ર સંસ્થાનના પ્રમુખ તરિકે. તેમાંએ પોતાના કર્તવ્યકર્મથી તે કદી ડગ્યો નહોતો. તેને લોક પ્રિય થવા લેશ પણ આતુરતા નહોતી; સ્તુતિ થાઓ વા નિદા થાઓ, સાંક કહેવાઓ કે માહું, તોપણ પોતાની સત્તા અને વધરને જોખમમાં ઝોકાવીને તે પોતાના કાર્ય પાછળ બરાબર મંડયોજ રહેતો.

એક વેળા એક એલચીએ ટ્રેટિસ્ટન સાથે સલાહના કોલકરાર કર્યા હતા. જ્યારે તે મંજૂર કરવાનો સવાલ ઉઠ્યો ત્યારે તે નામંજૂર કરવા માટે વૉશિંગ્ટનના ઉપર દબાણ કરવામાં આવ્યું; પણ એ કોલકરાર કરવામાં તેની પોતાની આબરૂ અને તેના પોતાના દેશની શાખ આંટ ઉપર હતી, તેથી તેણે કરેલા કોલકરારથી પાછા ફરવા ના પાડી. એ વિચારની વિરુદ્ધમાં બહુ મોટો પોકાર ઉઠ્યો, અને કંઈક સમય સુધી વૉશિંગ્ટન એવો તો અપ્રિય થઈ પડ્યો કે લોક-વર્ગે તેના ઉપર પથરા પણ ફેંક્યા. પણ એ કોલકરારને મંજૂર કરવાજ એ મારી ફરજ છે એમ તેણે ધાર્યું; તેથી, થયેલા કોલકરારને રદ કરવા માટેજ એ સંસ્થાનના સર્વ લાગો તરફથી અરજીઓ આવ્યા છતાં પણ એજ શરતોવાળી સુલેહ સલામાં પસાર થઈ. અરજી કરનારાઓને ઉત્તર આપતાં તેણે જણાવ્યું કે “મારા દેશે મને ઘણીવાર ધન્યવાદ આપ્યો છે, એવા ઘણા દાખલાઓ છે; અને તેને માટે મારા અંતઃકરણમાં અત્યંત

જાત્રત ઉપકાર-વૃત્તિ રમણુ કરી રહી છે; તોપણ મારી વિવેક
બુદ્ધિ પ્રમાણે વર્તવાથીજ જો એ ધન્યવાદ મને મળે તોજ તે
યોગ્ય કહેવાય; નહિ તો ખીજી રીતે વર્તવાથી મને ધન્યવાદ
મળે તો તે શા કામના ?”

કર્તવ્યનો આવે સચોટ આગ્રહ વેશિગટનનો સ્વભાવ થઈ
પડ્યો હતો. તેના મનમાં સદા પહેલા દરજ્જાનો ખ્યાલ એજ
હતો; અને તેની જીંદગીનાં સઘળાં સરકારી કામે તે તેના
કર્તવ્યની આજ્ઞાનુસાર કરતો.

(૩) રામ.

રાજા દશરથે પોતાની એક રાણી કૈકેયીને અણીને પ્રસંગે મદદ કરવા માટે વચન આપ્યાં હતાં. જ્યારે દશરથ વૃદ્ધ થયા ત્યારે તેણે પાટવી કુંવર રામને રાજ્ય આપવાનો વિચાર કર્યો. જ્યારે બધી તૈયારીઓ ચાલી રહી હતી ત્યારે રાણી કૈકેયીએ દશરથ રાજા કને તે વચનોના બદલામાં એવી માગણી કરી કે “રાજ્ય મારા પુત્ર ભરતને આપો અને રામને ચાદ વર્ષ વનવાસ મોકલો”. આ સાંભળી દશરથને જબરો આઘાત પડ્યો અને એને પોતે બેશુદ્ધ થઈ ગયા.

જ્યારે રામને આ બીનાની ખબર પડી ત્યારે એમને લાગ્યું કે મારા પિતાએ જે વચનો મારી સાવકી માતા કૈકેયીને આપ્યાં છે તે પળાવવાં જોઈએ. મારા પિતા મને નહિ શકે કે મારે વનવાસ જવું; કારણ તેમનો અત્યંત પ્રેમ મારા ઉપર છે. પણ મારી ફરજ છે કે તેમનાં વચન ખરાબર પળાય તેટલા માટે મારે તેમની રજા લઈ માતૃશ્રી કૈકેયીની ઇચ્છા મુજબ વનવાસ લેવો જોઈએ.

રાજ્યમાં જ્યારે આ હકીકત બધાએ જાણી ત્યારે શોક ફેલાઈ ગયો. દરેક ઇચ્છવા લાગ્યા કે વચનના બદલામાં દશરથ રાજાએ કૈકેયીની આવી ઇચ્છાઓ પૂર્ણ કરવી એ વાજબી નથી. રામને પણ કેટલાકેએ સમજાવ્યું કે આવી સ્વચ્છંદી વાસના માટે તેમણે વનવાસ ન સ્વીકારવો; પણ તેમને ગળે તે વાત ઉતરી નહિ. તેમણે તો પિતાના વચનનું ખરાબર પાલનુ થાય એવો નિશ્ચય કર્યો.

આ ઉદ્દેશ રાખી તેમણે પોતાના પત્ની સીતાજીને આ હકીકત કહી. સીતાજીએ કહ્યું કે ‘મારી ફરજ છે કે જ્યાં તમે ત્યાં હું’. રામે વનવાસના દુઃખ વર્ણવ્યાં, પણ સીતાજી પોતાની ફરજનો ઉચો ખ્યાલ રાખી પોતાના પતિ સાથે વનનો ત્રાસ અને દુઃખ વેઠવાં તૈયાર હોવાથી રામથી તેમને ના પાડી ન શકાઈ.

જેવાં રામ અને સીતા માતા કૌશલ્યાની રજા લેવા જતાં હતાં એવામાં સુમિત્રા માતાના લક્ષ્મણજી તેમને મળ્યા. તેમણે રામને આગ્રહ કરી કહ્યું; “ભાઈ, મને પણ સાથે લો. તમારા સુખદુઃખમાં ભાગ લેવો એ મારી પણ ફરજ છે. રામે ઘણી ના કહી તોપણ લક્ષ્મણજીએ પોતાની હઠ ન છોડી. આખરે રામને હા પાડવી પડી. હવે માતા કૌશલ્યા અને સુમિત્રાની રજા લઈ રામજી દશરથ રાજા કને રજા માગવા પહોંચી ગયા. ત્યાં ગુરૂ વશિષ્ઠ પણ હતા. રામે વનવાસ જવાની રજા માગતાં, દશરથ રાજાનું હૈયું ભરાઈ આવ્યું, અને તેનાથી એક પણ શબ્દ ન ઉચ્ચારાયો. પ્રણામ કરી રામજીએ અયોધ્યા નગરી છોડી વનવાસનો માર્ગ લીધો.

જ્યારે ભરતને આ શોકમય ઘનાવની ખબર પડી ત્યારે તે ઘણા દિલગીર થયા. તેઓએ ગાદી સ્વીકારી નહિ, પણ રામજીની પાહુકા મેળવી લાવી ગાદી ઉપર ચૌદ વર્ષ રાખી તેનું પૂજન કરી પોતાની ફરજ બજાવી. આ પ્રમાણે ભાઈઓએ એક બીજા તરફ અને પત્નીએ પોતાના પતિ પ્રત્યે પોતાની ફરજ બજાવી પોતાની જાતને કૃતાર્થ માની.

(૪) ડોરા.

ડોરા નામની એક પાદરીની છોકરી હતી. તે ઘણી સમજુ હતી. તે પોતાના ગામના ગરીબ, દુઃખી અને માંદાંની વારે ધાતી અને બને તેટલી તેમની સેવા કરવાની તે પોતાની ફરજ માનતી.

તેને ઘોડેસ્વાર થવાનો ઘણો શોખ હતો અને જોકે ઘણાં યુવકોએ તેની સાથે લગ્ન કરવા માગણી કરી તોપણ તેણે તે વિષે ના પાડી; કારણ કે તેનો વિચાર સાધુજીવન ગાળી લોકની બને તેટલી સેવા કરવાનો હતો.

તે દરદીઓની સારવાર કરવાનો ધંધો શિખી અને સદ્-ભાગ્યે તે પોતાના ગામનાજ દવાખાનામાં નિમાઇ.

એક વખત તે એક દરદીની સારવાર માટે રસ્તે જતી હતી તે વખતે એક તોફાની છોકરાએ એક પથ્થર તેના તરફ ફેંક્યો. તે ડોરાના કપાળે વાગ્યો અને તે ઉપર ઉંડો ઘા પડ્યો. ડોરાએ જરા પણ ખૂમરાણ કયાં વગર તે દુઃખ સહન કરી લીધું. પણ હમેશને માટે તે ઘાની નિશાની તેના કપાળે તો રહી.

એક દિવસે નજીકની કોલસાની ખાણમાં એક અકસ્માત થયો. તે પરિણામે ઘણા માણસને ઈજા થઇ અને કેટલાક તો મરણશરણ થઇ ગયા. ઇજા પામેલા સર્વને ડોરાવાળા દવાખાનામાં લાવવામાં આવ્યા. તેમાં એક છોકરો હતો. તેની સારવાર કરતાંજ ડોરાએ તેને ઓળખ્યો અને તે પોતાના મનમાં બોલી, ‘બરે, આજ છોકરાએ મને પથ્થર માર્યો હતો!’

જાણે કંઈ તેવો બનાવ બન્યો ન હોય તેમજ ડોરાએ પોતાની વર્તણુક તેના તરફ રાખી અને તેની સારવાર ઘણી ઠાળજીથી કરી. ધીમે ધીમે તે સાજો થતો ગયો અને ડોરા ઇશ્વરનો પાડ માનવા લાગી. એક દિવસ ડોરાને માથે ઘાનું નિશાન જોઈ તે છોકરાને બહુ લાગી આવ્યું. પોતેજ તે નિશાનનું કારણભૂત છે તેથી તે પથારીમાં નીચું ઘાલી ડૂકાં ભરતો હતો; એટલામાં ડોરા ત્યાં આવી પહોંચી અને તેને રડવાનું કારણ પૂછ્યું. તેણે કહ્યું, “ભલી બેન ડોરા, તારે કપાળે આ ઘાનું નિશાન મારા સ્વચ્છંદને પરિણામે હમેશ માટે પડ્યું છે.”

ડોરાએ તરતજ કહ્યું કે ‘શું તું એમ માને છે કે તે હું બાણુતી નથી ?’

“ખરે, બેન તું તે જાણે છે છતાં, આટલી બધી માયાથી મારી સારવાર કરે છે ! ખરે, મારા તોફાન માટે મને હવે શરમ લાગે છે.”

ડોરાએ તો ખરેખર અપકાર ઉપર ઉપકાર કરી, પોતાની ફરજ ખરા દિલથી બજાવી એ જાણી આપણે પણ આપણું કર્તવ્ય હંમેશાં બજાવતાં શિખવું જોઈએ.

(૫) વેનિસનો એક ઉમરાવ.

અસલના સમયમાં વેનિસ અને બાઇઝેનટાઇન નામના રાજ્ય વચ્ચે લડાઈ ચાલતી હતી. તે લાંબો વખત ચાલી. વેનિસના રાજ્યથી લડાઈમાં પહોંચી વળાય એમ નહતું; તેથી ત્યાંના લોકોએ સુલેહની માંગણી કરી. જે શરતો બાઇઝેનટાઇનના રાજા નક્કી કરે તે શરતો ચોખ્ખી લાગે તો કબૂલ કરવા એક પ્રતિનિધિ વેનિસથી મોકલવામાં આવ્યો.

જ્યારે પ્રતિનિધિ શત્રુના રાજ્યમાં જઈ પહોંચ્યો ત્યારે તેની સમક્ષ કરારનામું મૂકવામાં આવ્યું. તેના ઉપર તેને સહી કરવાનું પણ કહેવામાં આવ્યું. શરતો તે પ્રતિનિધિને ઠીક ન લાગી. શહેનશાહે તેને લલચાવવા પ્રયત્ન કર્યો, પણ તે ઉમરાવે તે શરતો સ્વીકારવા ચોકખી ના પાડી અને કહ્યું કે “આ શરતો મારા દેશના નામને કલંકિત કરે એવી છે તેથી તે ઉપર સહી મૂકીશ નહિ.”

આ સાંભળી શહેનશાહ ગુસ્સે થયો. તેણે જોરજુલમથી તે ઉમરાવને સહી કરવા ફરજ પાડવા વિચાર કર્યો. તેને મોતની સજા કરવામાં આવશે એવી ધમકી આપવામાં આવી; પણ તે ઉમરાવે તો માત્ર હસ્યા કર્યું. શહેનશાહે કહ્યું કે “તારી આંખોમાં ધગધગતા સળીઆ ઘલાવી ફાડી નંખાવીશ.” પણ ઉમરાવ શાંત ચિત્તે ઉભો રહ્યો. તેના ઉપર તેથી કંઈ અસર થઈ નહિ ત્યારે ધગધગતા સળીયા મંગાવી તેની આખમાં ઘાલવામાં આવ્યા. લોહી વહેવા માંડ્યું અને માંસ ચડચડ થવા માંડ્યું; પણ તે ઉમરાવે તે સહન કર્યું. જ્યારે તે દુષ્ટ કામ પૂરું થયું ત્યારે ઉમરાવ બોલ્યો, “મારા દેશની ઇજ્જત મેં જાળવી છે.”

આ ઉમરાવે પોતાના દેશની આખરૂ ખાતર કેટલો મોટો ભોગ આપ્યો !! ધન્ય છે તેની દેશ પ્રત્યેની ફરજને !

(મનનીય સૂત્રો.)

૧. હરેક માણસ અને સ્ત્રીએ યાદ રાખવું કે પોતાની પહેલી ફરજ પોતાના દેશપ્રતિ છે.

૨. સૌએ પોતાની શારીરિક અને માનસિક શક્તિઓને ઉપયોગ પોતાના કુટુંબના અને દેશના બહા માટે કરવો.

૩. સારી રીતે ફરજ બજાવતાં શિખવું હોય તો નાનપણથી તેમ કરતાં શિખો.

૪. સેવા માટેજ આપણો જન્મ છે.

૫. સત્કાર્યોથી દિવસ ગાળવો અને સદ્વિચારથી રાત્રિ ગાળવી એ આપણી ફરજ છે.

૬. ફરજ બજાવતાં શિર ઉપર ભોખમ તા વહોરવું પડે. પણ તેથી કર્તવ્યપરાયણ થતાં તે કંઈ અટકાય ?

૭. જીવનનો સદુપયોગ કરવો એ આપણી ફરજ છે.

૮. આપણી ફરજ બરોબર રીતે બજાવવામાં જો મશ્ગુલ રહીએ તો સુખ જાતેજ આપણને શોધતું આવે છે.

૯. “તું ઇશ્વર પર બરોસો રાખ, કર્તવ્યને માર્ગે ચાલ્યો જા. નિશ્ચલ દ્રષ્ટિ એના આદેશપર દ્રઢ રાખ; એથી તારું કાર્ય સફળ થશે.”

૧૦. “ઉત્તમ કૃત્ય કરો, અને જીવનને મધુર ગીતરૂપ બનાવો.”

ઉધોગ.

(૧) કેસિન.

ઘટાલિ નામના દેશમાં એક કેસિન નામનો શખ્સ જેતીનો ધંધો કરતો હતો. જેતરમાં સારો પાક થાય એટલા માટે તે એટલી તનતોડ મહેનત કરતો કે વર્ષ આખરે બીજા જેડુતો કરતાં ઘણોજ વધારે પાક તેના જેતરમાંથી તે ઉત્પન્ન કરતો. આથી બીજા જેડુતો અને લોકોએ તેના પર એવો આરોપ મૂક્યો કે કેસિન જાડુથી પોતાનો પાક ઉત્પન્ન કરે છે.

લોકોએ ન્યાયાધિશ સમક્ષ ફરિયાદ કરી. કેસિનને કોર્ટમાં બોલાવવામાં આવ્યો. ન્યાયાધિશે પૂછ્યું, “તમે તમારો પાક જાડુથી તૈયાર કરો છો એ વાત ખરી છે?” કેસિને તરત જવાબ આપ્યો, “સાહેબ, એ વાત તદ્દન ખોટી છે.” તેના પૂરાવામાં તેણે પોતાની તંદુરસ્ત છોકરી, કસાયલા અને જોરાવર બળદો અને મળના સારા વપરાયલાં હથિયાર અને જેતીનાં ઓળર રજુ કર્યાં. પછી તે બોલ્યો, ‘સાહેબ, સાંભળો; આ મારી દીકરી દરરોજ જેતરમાં કામ કરે છે અને પાક વગેરે નીંદે છે, અને જેતરને સારી વ્યવસ્થામાં રાખવા અથાગ મહેનત કરે છે. જુઓ, આ બળદો; એની તંદુરસ્તી સાચવવા હું જાતે દરકાર રાખું છું. તેમને ખવડાવવા પીવડાવવા વિષે હું સારી સંભાળ રાખું છું. તેઓ હૃદયુષ્ય છે. એ બળદથી હું જમીન ખેડું છું. હવે જુઓ, આ ઓળરો. તેનો ઉપયોગ કરી કેવી સ્થિતિમાં રાખવા હમે દરકાર

લઘએ છીએ. આ ઉપરથી આપને માલૂમ પડશે કે જે સારો પાક હું મેળવી શકું છું તે આ મારી છોકરી, બળદો, ઓઝારો અને મારી મહેનતથીજ મેળવું છું”

આવો સચોટ પૂરાવો જોધ ન્યાયાધિશ ખુશ થયો અને લોકોને કહ્યું, “આજ સુધીમાં મારી કને ઘણા આરોપી આવી ગયા; પણ, કોઈએ આવો ચોક્કસ અને સબળ પૂરાવો કદીયે રજુ કર્યો નથી. કેસિન ચોક્કસ જાણે છે કે ઉદ્યોગ દારિદ્રતા રૂપી તાળાની કુંચી છે અને એણે પોતાની જાત મહેનતથી આવો સારો પાક ઉત્પન્ન કર્યો છે.” આ પ્રમાણે કેસિનના વખાણ કરી લોકોને તેના ઉદાહરણ પરથી જોધ લઈ આજસ તજ ઉદ્યોગી બનવા શિખામણ તેણે આપી અને કેસિનને એને ઘેર જવા રજા આપી.

(૨) એક ઉઘોગી નોકર બાઈ.

એક સમયે એક સુંદર કુમારિકાને એક દાસી હતી. તે કુમારિકા શણ કાંતતી. જ્યારે તેમાં ગાંઠા ગાંઠા આવતા ત્યારે તે શણ તોડી નાંખતી અને ગાંઠા ફેંકી દેતી. આ ફેંકી દીધેલા ગાંઠા દાસી એકઠા કરી લેતી અને પોતાની કને રાખતી. તે નવરાશને સમયે ગાંઠાઓ મહેનત લઈ ઉકેલતી અને તેમાંથી મજાનું શણ કાઢી કાંતતી. એ શણના આખરે તેણે પોતાને પહેરવાને સુંદર કપડાં બનાવાવ્યાં.

એક દિવસે તે કુમારિકાને ત્યાં તેની સખી આવી. તે પોતાની સખીને ગાંઠા ફેંકી દેતી જોઈને તાબુબ પામવા લાગી. તેથી તેણે સવાલ કર્યો કે “શા માટે ગાંઠા ફેંકી દે છે ?” તે કુમારિકાએ કહ્યું, “એ તો મને નકામા છે. તેને છોડવા ઘણું અઘરું કામ છે. એમાં તો કેાણુ વખત ગાળે ?”

સખીએ મનમાં વિચાર કર્યો કે મારી બેનપણી આળસુ લાગે છે. આવા ગાંઠા ફેંકી દેવામાં કેટલું શણ એણે નકામું કર્યું લાગે છે ? ત્યાર પછી તે બોલી, “બેન, તું જરા ઉઘોગી થવા પ્રયત્ન કર. આમ તો તું સહેલું સહેલું કામ કરતી લાગે છે. સહેજ અઘરું કામ આવી પહોંચે છે કે પાછી હઠી જાય છે. આ તારી રીત વખાણવા જેવી નથી.”

થોડો વખત ગયા બાદ તે સખીએ પેલી દાસીને જમીન ઉપર ફેંકી દીધેલા ગાંઠાને ઉપાડી લેતી જોઈ. તેણે ધાર્યું કે આ દાસી ગાંઠા ફેંકી દેશે. તેથી તેને બોલાવી કહ્યું કે “ગાંઠા ફેંકી દેતી નહિ” તરતજ દાસીએ જવાબ આપ્યો કે “બાઈ સાહેબને

જે વસ્તુ નકામી લાગે છે તે હું વણી લઉં છું. આ ગાંઠાને મારી કુરસદની વેળાએ હું ઉકેલીશ. મહેનત તો પડે છે પણ તેમ કરવામાં મને આનંદ મળે છે. મેં આવા ગાંઠા ઉકેલી શણ તૈયાર કર્યું છે અને તેમાંથી મારાં કપડાંએ સીવાડયા છે. જુઓ, આ મ પહેરેલાં કપડાં એજ સણમાંથી મેં બનાવાવ્યાં છે.” તે સખી આ દાસીની ખંત, મહેનત જોઈ બહુ આનંદ પામી અને પોતાની સખીને ભલામણ કરી કે આવી ખંતીલી મહેનત બાઈને તારા ઘરમાંથી કદીયે રજા ન આપતી.

(૩) સર રોબર્ટ ઇન્સ.

સ્કોટલેન્ડ દેશમાં સર રોબર્ટ ઇન્સ નામનો એક સદગૃહસ્થ રહેતો હતો. તે તેની ઓગણીસ વીશ વર્ષની ઉંમરે ગરીબ થઈ ગયો. તેના નિર્વાહ માટે તેની પાસે કંઈ સાધન નહતું. તેણે વિચાર કર્યો કે “મારે કોઈના પર આધાર રાખી મારું પોષણ કરવું જોઈએ નહિ. જાત મહેનતથી કમાઈ મારી આજીવિકા મેળવવી જોઈએ.” તેણે કોઈ પલટણમાં સિપાઈ થવા ઠીક ધાર્યું, અને આખરે તે લશ્કરની એક પલટણમાં જોડાયો.

એક દિવસ તે પહેરો ભરતો હતો, તેવામાં તેનો ઓળખીતો એક ગૃહસ્થ તેના ઉપરી કર્નલને મળવા આવ્યો. કર્નલ કોઈ બીજા આદમી સાથે વાતચીતમાં ગુંથાયેલો હતો, તેથી તે પહેરગીર સાથે વાતચીતમાં રોકાયો. વાત કરતાં તેને માલૂમ પડ્યું કે પહેરગીર રોબર્ટ ઇન્સ જ છે.

ત્યારબાદ તે ગૃહસ્થ કર્નલ પાસે ગયો અને પોતાના કામ-માંથી ફારેગ થયા પછી તેણે કર્નલને કહ્યું, “કર્નલ સાહેબ, તમે મોટા રાજાઓ કરતાં પણ નસીબવાન છો; કારણ કે સર રોબર્ટ ઇન્સ જેવો મોટો માણસ તમારે ત્યાં પહેરો ભરે છે.” તરતજ કર્નલે એક બીજા સિપાઈને પહેરો ભરવાનું કામ સોંપી રોબર્ટને પોતાની પાસે બોલાવ્યો અને પૂછ્યું, “તમેજ રોબર્ટ ઇન્સ કે ! તમે આવી હલકી નોકરી શા માટે સ્વીકારી ?” રોબર્ટે જવાબ આપ્યો, ‘હાજી, આપ કહો છો તેજ હું છું. મારી પાસે મારી હોલતમાંથી એક કુટી બદામ પણ રહી નહીં. મારે મારા ઉદરપોષણ માટે નોકરી કરવીજ

જોઈએ. કોઈનું ઉચ્છિષ્ટ અન્ન ખાવું મને યોગ્ય લાગ્યું નહિ. તેથી કંઈ પણ જાત ઉદ્યોગથી ગુજારો ચલાવવા મેં આ નોકરી કબૂલ કરી.” આ સાંભળી કર્નલ ખુશ થયો; તેને તે દિવસથી છૂટો કરી નવો પોશાક આપવા માંડ્યો. પણ રૉબર્ટ ના પાડી કહ્યું, “હું સિપાઈગીરીમાં દાખલ થયો તે વખતના કપડાં, પોશાક વગેરે મારી પાસે છે.” કર્નલ આ સાંભળી બહુજ ખુશ થયો. એને લાગ્યું કે આટલી બધી ધીરજવાળો આદમી ખરેખર એક મોટો માણસ થઈ શકે. તેણે તેટલા માટે ખટપટ કરી રાજ્યમાં રૉબર્ટ માટે એક મોટી નોકરી શોધી તેને અપાવી. ત્યાં રૉબર્ટ પોતાના ઉદ્યોગબળથી બધાને આંજી નાંખ્યા. વખત જતાં કર્નલની દીકરી અને રૉબર્ટ વચ્ચે પ્રેમ બંધાયો. કર્નલે તેમના લગ્ન કરી આપી બન્નેને આશિર્વાદ આપ્યો.

અહા, ખંત અને ઉદ્યોગની આ કેવી ખૂબી ! રૉબર્ટ જેવી ગરીબ અવસ્થામાં બીજા માણસો પોતાના ઇષ્ટ મિત્રો અગર સગાં ઉપર બોળરૂપ થઈ પડે છે; પણ ધન્ય છે રૉબર્ટને કે સ્વતંત્ર રીતે પોતાની જાત મહેનતથી તેણે પોતાનું ગુજરાન મેળવવા પસંદ કર્યું !

(૪) એક ગુજરાતી ખેડુત.

એક ગુજરાતી ખેડુત પાસે ચાર વિંધા જમીન હતી. તે તે બહુ ઉંચી જાતની નહોતી. તેથી તે તેમાં વારંવાર ખાતર પૂરતો; અને વર્ષાઋતુ પહેલાં સાફસુફ કરી તેવાર રાખતો.

સહવારમાં તે વહેલોજ ઉઠતો. તે બજારની જોડ જાતે જોડી હળ લઇને સહવારના ચાર વાગેથી ખેતર ખેડવા શરૂ કરી દેતો. તાપ થતો ત્યારે તે બજાર વગેરેને આરામ આપતો, અને તેમને ઘાસ નીરતો; મધ્યાહ્ન પછી પણ ઘોડા કલાક તે ખેતરમાં પાછો જતો, અને ખાકીનું કામ પૂરું કરતો. આમ કરવાથી તેના ખેતરમાં પાક સારો થતો. જરૂર જોગું અનાજ તે પોતે રાખતો અને ખાકીનું સારું ભાવે વેચી દેતો. પરિણામ એ આવ્યું કે ત્રણ વર્ષમાં તેની પાસે એક સારી રકમ એકઠી થઈ. તે વડે તેણે પડોશમાં પાંચ વિંધા જમીન ખરીદી. હવે તેણે એક માણસ રાખ્યો; તેને લઈ તે દરરોજ પોતાને ખેતર જતો. તેને પેટ પૂરતું ખાવાનું આપતો અને તેના ઉપર માયા રાખતો; તેથી તે ‘હારી’ પણ મન દઈ કામ કરતો. સહવારથી સાંજ સુધી બન્ને જણ ઉદ્યોગી રહી સારી ખેડ કરતા અને પરિણામે મજાનો પાક લાગતાં. જેમ જેમ ખેડુતને સારી આવક થતી ગઈ તેમ તેમ તે એટલો પેસાવાળો થયો કે તેના ગામના ખેડુતોમાં તે સૌથી સારો ખેડુત ગણાતો. તેણે પોતાને માટે એક સાફ ઘર બંધાવ્યું અને ગરીબ અવસ્થામાંથી પોતાનાજ ઉદ્યમથી તવંગર સ્થિતિમાં આવેલો હોવાથી ગામના ગરીબોને વખતો વખત મદદ પણ આપવા લાગ્યો. તેણે ગામમાં એક સારી

ધર્મશાળા બંધાવી અને મુસાફરોને તેમાં રહ્યાથી રાહત મળે એવા સાધનો પણ ત્યાં રખાવ્યાં.

આ રીતે આ ખેડુતની આસપાસના તાલુકામાં પણ વાહ-વાહ બોલાવા લાગી; છતાં, તેથી તેણે પોતાના ખેડુત તરિકેને ધંધો તો નજ છોડ્યો. જરૂર પડતાંજ પોતે જાતે ખેતરે હાજર થઈ જતો. આવી રીતે નિરંતર કામ કરવાની આદતથી તેની શરીર સંપત્તિ પણ સારી થઈ.

અરે, ઉઘોગી માણસ માટે કશુંયે અઘરું નથી.

(૫) ચીન દેશનો છોકરો.

ચીન દેશમાં એક છોકરો હતો. તેનાં માબાપ બહુજ ગરીબ હતાં. ન મળે પૂરતું ખાવાનું કે ન મળે પૂરું ઓઢવાનું. છોકરાને ભણવાની બહુ હોંસ હતી. તેને વાંચવાનો શોખ બહુ હતો. પણ જ્યાં ઘેર પૂરું ખાવાનુંજ ભાગ્યે મળે ત્યાં વાંચવાને દીવો ક્યાંથીજ હોય ? છતાં, છોકરો હિમ્મત હાર્યો નહિ. તે આળસુ નહતો; ઉદ્યમી હતો. તે દરરોજ આગિયાઓને પકડી એક પાતળા કપડાંમાં બાંધતો; પછી તેમના પ્રકાશથી તે વાંચતો. કેટલાક માણસોએ તેને તેમ કરતાં જોયો ત્યારે તેની મૂર્ખાઈને તે હસવા લાગ્યાં. તે ઠહેવા લાગ્યાં, “શું મૂર્ખાઈ કરી રહ્યો છે ? શું બાદશાહનો વજીર થવા વિચાર છે ?” તે છોકરાએ કહ્યું “ખરે, હા, મારો વિચાર તો વજીર થવાનો છે. મને વિશ્વાસ છે કે હું કોઈ દિવસ તે પદવી મેળવી શકીશ.” આ સાંભળી લોકે આનંદમાં આવી ગયા. તેના શબ્દોથી અને તેમાં જે શ્રદ્ધાનુ બળ હતું તેની તેઓ તારીફ કરવા લાગ્યા. એ બનાવ બન્યા પછી છોકરાએ પોતાની બત મહેનતે સારી કેળવણી પ્રાપ્ત કરી. હમેશાં પોતાનાજ પ્રયત્ન ઉપર આધાર રાખી તે આગળ વધવા માંડ્યો. આખરે એક દિન એવો આવ્યો કે તે ચીન દેશના રાજાનો પ્રધાન બની ગયો.

ધન્ય છે આવા મહેનતુ છોકરાને !

(મનનીય સૂત્રો.)

નસીબ દેવીનો જમણો હાથ છે. કરકસર તેનો ડાબો હાથ છે.”

૨. “ઉઘોગી માણસ નિરાંતે ઘસઘસાટ ઉઘે છે.”

૩. ઉઘમ વડે કરજ દફે કરાય છે, પણ નિરાશા તો તે વધારે છે. મહેનત વિના મિઠાશ નહિ.

૪. ગુન્હા અટકાવવાનો સૌથી સરસ ઉપાય એ છે કે દરેકે ઉઘમી રહેવું.

૫. “ઉઘસ તો ખજાનાની ચાવી છે, આળસ દરિદ્રતાનું મૂળ છે.”

૬. “કામ તો જીંદગીનું જીવન છે.”

૭. “ઉઘોગી માણસને જોઈએ એટલી કુરસદ મળે છે, પણ આળસુ માણસને તે નથી મળતી.”

૮. “જેઓ પોતે મહેનત કરે છે તેમને ઈશ્વર મદદ આપે છે.”

૯. “હાલો પુરૂષ પોતાની જાતને કટાઈ જવા દેતો નથી. જ્યાં સુધી તેનામાં જીવ છે ત્યાં સુધી તે પોતાને માટે પોતાના દેશ, અને પોતાની વંશજ માટે કામ કર્યાજ કરે છે.”

૧૦. “તેલ સાંચાકામને ગતિમય રાખે છે. ઉઘોગ મનુષ્ય દેહને તેજમાં રાખે છે.”

ગુરુસેવા.

(૧) શ્રી કૃષ્ણ અને સુદામાજી.

એક સમયે શ્રી કૃષ્ણ ભગવાન અને સુદામા, ગુરુ સંદીપન રૂપિને ત્યાં વિદ્યાભ્યાસ કરતા હતા. ગુરુજી કંઈ કામસર એક દિવસ બહાર ગયા હતા. ઘરમાં ગુરુજીની સ્ત્રીને ઇંધણની જરૂર પડી; તેથી, તેણે આ બે શિષ્યોને જંગલમાંથી લાકડા લાવવા કહ્યું. બન્ને શિષ્યો એકદમ તૈયાર થયા અને હાથમાં કુહાડા અને દોરડાં લઈ જંગલ તરફ ચાલ્યા. વનમાંથી તેઓએ ઝાડની ડાળીઓ કાપી લાકડાં દોરડાં વડે બાંધી માથે ચઢાવ્યા. એટલામાં મૂશળધાર વરસાદ તૂટી પડ્યો. જ્યાં જુઓ ત્યાં જળજળ જળ. શિષ્યો દંડીથી અને પવનના સપાટાથી ધ્રુજવા લાગ્યા. રાત પડી હતી. તદ્દન અંધારું હતું, તેથી શિષ્યોએ એક બીજાના હાથ છૂટા ન પડી જવાય માટે પકડયા. પણ રસ્તો કંઈએ કરે જડે તેમ નહતો.

સહવાર પડતાં ઋષિજી પોતાના કામથી ફારેગ થઈ પોતાના આશ્રમે આવી પહોંચ્યા. શ્રી કૃષ્ણ અને સુદામાને આશ્રમમાં ન જોવાથી પોતાની સ્ત્રીને તેમને વિષે પૂછ્યું. તેણે જવાબ દીધો, “એ છોકરાઓ ગઈ કાલના લાકડા ચીરી લાવવા પાસેના જંગલમાં ગયા છે અને હજુ સુધી આવી પહોંચ્યા નથી.” જેવી ગુરુએ આ હકીકત જાણી, કે તરતજ પોતાની નિશાળ વડા નિશાળિયાને સોંપી પેલા બે શિષ્યોની તપાસ કરવા

નીકળી પડ્યા. રસ્તે જતાં બન્ને શિષ્યો ટાઢે ઠકડતા, માથા પર ભારા સહિત ગુરૂજીને મળ્યા. તેમને જોતાં ગુરૂજી તેા ગળગળા થઈ ગયા અને તેમને ભેટયા. પછી બોલ્યા, ‘ ધન્ય છે, શિષ્યો, તમને! કે તમે આવી સારી રીતે ગુરૂસેવા બજાવો છો. તમારી વિદ્યા તમને આવી સારી રીતે ઉપયોગી નિવડો એવો ગારો આશિર્વાદ છે. ’

“વિદ્યાર્થી” જોઈએ તેા આવા જોઈએ.” ધન્ય છે એમની ગુરૂ ભક્તિને, કે સંકટ ખમીને પણ પોતાની સેવા અને ફરજ કરવામાં કદી પણ પાછા હઠયા નહિ. ગુરૂસેવામાં જેનો દેહ અર્પણ થાય એના જેવો બીજો ભાગ્યશાળી કેાણ હોય !

(૨) ચાળીશ ગુરુ ભક્ત શીખો.

આસામ દેશના એક શીખે એક વખત ગુરુ ગોવિંદ-
સિંહને એક સફેદ હાથી બક્ષિશ આપ્યો. આ હાથી મેળવવાને
પંજાબની ટેકરીઓમાં રહેતા રાજાઓએ અથાગ મહેનત કરી;
પણ સઘળું વ્યર્થ; તેથી તેઓએ દિલ્હીના બાદશાહની મદદ
મેળવવા તેને અરજ કરી. બાદશાહ શીખોનો દુશ્મન હતો અને
તેમનો નાશ કરવા આતુર હતો; એટલે તેણે આ વિનંતી
સ્વીકારી એક મોટું લશ્કર તેમની મદદે મોકલ્યું.

ગુરુ ગોવિંદસિંહનું મુખ્ય મથક આનંદપુર હતું. ત્યાં
એક સાધારણ કિલ્લો હતો. તે ઘણો મજબુત ન હતો. તેના
બચાવ માટે માણસો પણ થોડાંજ હતાં. છતાં, જે માણસો
તેમાં હતાં તે બહાદુર અને યુદ્ધ કરવાને આતુર હતાં.

એક મહિના સુધી તો કિલ્લાના માણસોએ અટલ યુદ્ધ
કર્યું. તેમના અને દુશ્મનના ઘણાં માણસો માર્યા ગયાં. માત્ર
કિલ્લાના માણસો એક રીતે કમનસીબ હતાં. કિલ્લામાં પૂરતું
અનાજ નહોતું; તેથી તેમને દિવસે દિવસે થોડો ખોરાક મળવા
માંડ્યો. કિલ્લાને દુશ્મનોએ ઘેરા ઘાલવાથી બહારથી અનાજ
મળી શકે તેમ નહોતું; છતાં લડાઈ તો ચાલુજ રહી આખરે
જ્યારે ભૂખમરો ચાલ્યો અને સહનશીલતાની અવધિ થઈ,
ત્યારે ગુરુના ચાળીશ શિષ્યો તેમની નજીક આવ્યા અને લડાઈ
બંધ કરવા અરજ કરી. પણ ગુરુજીની મરજી તેમ કરવાની ન
હતી. તેમણે શિષ્યોને કહ્યું કે “તમારી મરજી લડાઈ ચાલુ
રાખવાની ન હોય તો તમે સર્વ ઘેર જાઓ; તે માટે હું તમને
ખુશીથી રજા આપું છું.”

શિષ્યો કંટાળી રહેલા હતા. લડાઈ કરવાની હોંસ હવે તેઓમાં ન હતી. તેઓ પોતાને ઘેર ગયા એટલે તો તેમની પત્ની, મા, બેન વગેરેએ તેમને ગુરૂજી વિષે પૂછ્યું કે ‘તમે ગુરૂજીને છોડી આવ્યા છો એટલે તો તેમને લડાઈમાં વિજય મળ્યો તો હશે ? તેઓ કુશળ તો છે ને ?’ જ્યારે તેઓએ ખરી હકીકત કહી ત્યારે સ્ત્રીઓએ ભીની આંખે કહ્યું, “તમે ગુરૂજીને છોડી કેમ આવ્યા ? તમે અમને અને અમારી જાતને તમારા હિચકારાપણાથી કેમ કલંક લગાડો છો ? ગુરૂસેવામાં પાછા કેમ પડો છો ? ગુરૂજીને લડાઈમાં તજી અહીં આવતા શરમાતા નથી ? જાઓ, અને આ કલંક દૂર કરો.’

ચાળીશ શિષ્યો આ શબ્દોથી ઘણા શરમાયા. તેમને પોતાના આવાં કૃત્ય માટે ઘણો પશ્ચાતાપ થયો. તેઓમાં પોતાના બેરાંબોના શબ્દોએ નવો ઉત્સાહ પ્રેર્યો, તેઓ પાછા આનંદપુર ગયા. ત્યાં તેમણે ગુરૂજીને હુશ્મન સાથે થોડાં માણસો સહિત લડાઈ જોયા. આ જોઈ તેઓએ શત્રુની સામે ઝનુનથી અંપલાવ્યું. જોતજોતમાં તો તેઓએ શત્રુના ઘણા માણસોની કતલ કરી પોતાના ઉપરથી હિચકારાપણાનું કલંક દૂર કર્યું. જ્યાં સુધી ચાળીશમાનો એક પણ પગભેર ન રહ્યો ત્યાં સુધી તેઓએ લડ્યાજ કર્યું. શત્રુઓ નાસી છૂટ્યા ત્યારે રાત્રે ગુરૂજી રણભૂમિ ઉપર આવ્યા. અને દરેક શિષ્યના મુઠ્ઠાને ચુંબન લઈ આશિશ આપી. આવી ઉમદા ગુરૂસેવા જીવ ખોતાં સુધી ચાળીશ શિષ્યોએ કરી બતાવી. ધન્ય છે તે શિષ્યોના સ્ત્રી વર્ગને અને ધન્ય છે તે શિષ્યોને !

(૩) કર્ણ અને પરશુરામ.

એક વખતે કર્ણ દ્રોણાચાર્ય પાસે શસ્ત્રવિદ્યા શિખવા ગયો, પણ તે (કર્ણ) દાસીપુત્ર ગણાતો હોવાથી તેમણે તેને શિષ્ય તરીકે કબૂલવા ના પાડી. આથી કર્ણ બ્રાહ્મણનો વેષ લઈ પરશુરામ પાસે શસ્ત્રવિદ્યા શિખવા ગયો. પરશુરામે તેને પૂરેપૂરી વિદ્યા શિખવી જેમ જેમ દિવસ જતા ગયા તેમ તેમ ગુરૂ અને શિષ્ય વચ્ચે પ્રીતિ ઘાડી થતી ગઈ. કર્ણની ગુરૂભક્તિ ઘણા ઉંચા પ્રકારની હતી. તેની કસોટી કરવા શ્રી કૃષ્ણે લગવાને વિચાર કર્યો.

એક સમય પરશુરામ પોતાનું માથું કર્ણના ખોળામાં મૂકી સૂતા હતા, અને ભર નિદ્રામાં હતા. કર્ણ તદ્દન સ્થિર બેસી રહ્યો હતો. શ્રી કૃષ્ણે એક ધીડાનું રૂપ ધારણ કરી કર્ણની નંધ કોતરવા માંડી. કર્ણને ઘણી વેદના થઈ. અને નંધમાંથી પુષ્કળ લોહી વહેવા માંડ્યું, પણ પોતાના ગુરૂની નિદ્રાનો ભંગ થાય તેથી તે જરી પણ હાડ્યો નહિ. આખરે લોહી ઘણું વહેવાથી જમીન ભીંજઈ ગઈ. પરશુરામને કંઈક ભીનું લાગવાથી જાગી ઉઠ્યા, અને જોયું તો કર્ણની નંધમાંથી લોહીની નીક વહેતી હતી. શિષ્યનો આવો પ્રેમ જોઈ પરશુરામ ઘણા ખુશ થયા.

અહા ! આ કેવી સ્તુતિપાત્ર ગુરૂભક્તિ ! ગુરૂને ખાતર કર્ણ પોતાની દેહ અર્પવા તૈયાર થયો ! ગુરૂભક્તિ જોઈએ તો આવી ઉમદા જાતનીજ જોઈએ.

(૪) પંડિત મદનમોહન માલવિયાજી

એક વખત સ્વામી રામતીર્થે અદલ્દાખાદ મુકામ કર્યો. ત્યાં પંડિત માલવિયાજી તેમની કને આવતા. એક દિવસ સ્વામીજી સાંજે ગંગાસ્નાન કરવા પોતાના આશ્રમેથી નીકળ્યા. તેમની સાથે પંડિત માલવિયાજી અને અખંડાનંદજી પણ હતા. વાતો કરતાં કરતાં નદી કિનારે તેઓ આવી પહોંચ્યા.

સ્વામીજી અને અખંડાનંદજી ગંગા સ્નાન કરવા લાગ્યા. અખંડાનંદજી જલદીથી સ્નાન કરી લઈ બહાર નીકળ્યા. સ્વામીજી માટે સ્નાન કરી પહેરવા માટે એક કોપીન લઈ તેઓ તૈયાર રહ્યા. નિરાંતે સ્નાન કરી સ્વામીજી કાઢવમાં થઈ કિનારાની સૂકી જમીન ઉપર આવી પહોંચ્યા. અખંડાનંદજીએ તેમને કોપીન પહેરવા આપ્યું. હવે જો કોપીન પહેરે તો તે કાઢવથી ખરડાય. માલવિયાજી આ જોઈ રહ્યા હતા. તે એકદમ સ્વામીજી તરફ દોડ્યા અને પોતાને ગળે લપેટેલો બગલાની પાખ જેવો સફેદ દુપટ્ટો ગળા બહાર કાઢ્યો, અને તે વડે સ્વામીજીના પગ ઉપરનો કાઢવ લૂછી નાંખ્યો.

માલવિયાજી ખરેખર સેવા ભાવનાથી અંકિત થઈ ગયેલા વીર પુરુષ છે. તે વખતે તે ધારાસભાના સભ્ય હતા. હાલ પણ છે. તેઓ દેશની સારી સેવા બજાવી રહ્યા છે. આવા મહાન પુરુષમાં કેટલો બધો વિનય ! ગુરૂસેવા કરવાની કેટલી હોંસ ! કેવી નમ્રતા !

(૫) સ્વામિ વિવેકાનંદ.

કલકત્તાના સીમલા ગામમાં એક કાયસ્થ દત્ત કુટુંબ રહેતું હતું. તેમાં સ્વામી વિવેકાનંદનો જન્મ થયો હતો. તેમના પિતાનું નામ વિશ્વનાથ હતું અને માતાનું નામ ભૂવનેશ્વરી હતું. વિવેકાનંદના બાપ અને દાદા વકીલ હતા. દાદાએ સંન્યસ્ત લીધું હતું. વિશ્વનાથની વકીલાત ભારી હતી અને સ્વામી વિવેકાનંદ વગેરે સારી સ્થિતિમાં ઉછર્યા હતા.

નરેન્દ્ર એ સ્વામીજીનું મૂળ નામ હતું. તેમણે બાળપણમાં દ્રઢતા અને દયા કેળવી હતી. બી. એ.માં પાસ થયા પછી તેમના પિતા મરણ પામ્યા. તેમના અવસાન બાદ કુટુંબની સ્થિતિ પૈસા બાબત બેચાવા લાગી. કેટલીક વખત તો નરેન્દ્ર પેટ પૂરતું ખાતોયે નહિ; રખેને પોતાની મા અને જહેનો માટે પૂરતું જમવાનું રહે નહિ ! આવાં દુઃખમાં કેટલાંએ વર્ષ વીત્યાં; છતાં, મા દીકરાનો પ્રેમ તો અલૌકિક હતો.

દક્ષિણેશ્વરમાં શ્રી રામકૃષ્ણ જેવા મહાન સંન્યાસી રહેતા હતા. તેમને એમણે પોતાના ગુરૂ તરિકે સ્વીકાર્યા. શ્રીરામકૃષ્ણને જોતાંજ તેમના મનમાં એમ લાગ્યું કે આ સંતપુરુષ મને યોગ્ય માર્ગ બતાવી ઉચ્ચ જીવન પ્રાપ્ત કરાવશે. તેમની સેવા તેમણે એવી સારી રીતે બજાવી કે શ્રી રામકૃષ્ણને એમ લાગ્યું, કે જેવા માણસની શોધમાં હું હતો તેવો માણસ મને મળી ગયો છે. વારંવાર નરેન્દ્ર પોતાની શંકાઓ તેમને પૂછતો અને તેનો સંતોષકારક ઉત્તર ગુરૂજી તરફથી તેને મળતો ગુરૂજીના શિષ્યોમાં ઘણા વિદ્વાન માણસો ગણાતા. ખરેખર આત્મજ્ઞાન

તેમને થયું હતું અને રાતદિન સાથે બેસનારાને તેની પ્રતીતિ થયા કરતી. સર્વ શિષ્યોમાં ગુરૂજીની વૃત્તિ નરેન્દ્ર તરફ ખડું વળેલી હતી. નરેન્દ્ર પણ ધીમે ધીમે જાથું ત્યાંજ રહેવા લાગ્યો. એક સમયે ગુરૂજીના શરીરે અસુખ થતાં, નરેન્દ્ર તેમની બીજા શિષ્યો સહિત સારી સેવા કરવા લાગ્યો. સમાધિ અને યોગવિદ્યાની પ્રાપ્તિ નરેન્દ્રે ગુરૂજી પાસેથી કરી. આખરે નરેન્દ્ર સંન્યાસી થઈ ગયો અને શ્રી રામકૃષ્ણના સમાગમમાં હંમેશાં રહેવા લાગ્યો. જ્યારે રામકૃષ્ણની છેલ્લી બિમારી આવી લાગી ત્યારે નરેન્દ્ર શોકાતુર થયો, અને વ્યાકુળ થવા લાગ્યો. આખરે ગુરૂજીનો દેહ પડ્યો અને તે દેવલોક થયા.

ગુરૂજીના અવસાન બાદ નરેન્દ્રે (વિવેકાનંદે) ગુરૂજીની કીર્તિ જાળવી. ગુરૂજીના સિદ્ધાંતોની બીજા લોકોને તેણે ઝાંખી કરાવી. દેશવિદેશ ફરી તેણે એક સંન્યાસી તરિકે સારી નામના મેળવી.

ધન્ય છે આવા શિષ્યને કે જેણે ગુરૂના સિદ્ધાંતો મુજબ વર્તી આત્મજ્ઞાન ખીલવવા દેશ પરદેશ પ્રયાસ કર્યા !

ગુરુ ભક્તિ.

૧. “જે ગુરુઓની બુદ્ધિ અને સત્ય સૂર્યપ્રકાશની પેઠે પ્રકાશે છે તેઓ જગતના મહાનમાં મહાન ધર્મોપદેશકો છે, અને મનુષ્ય જાતિનો મોટો ભાગ તેમને દેવવત્ પૂજે છે.”

૨. “ગુરુનું કર્તવ્ય માત્ર શિષ્યની બુદ્ધિને કે ઇતર ગુણોને ઉત્તેજીત કરવા એટલુંજ નથી, પરંતુ તેના અંતરાત્મામાં કંઈ પણ ઉચ્ચતા રેડવી એ તેનું ખાસ કર્તવ્ય છે.”

૩. ગુરુએ કોઈ સ્વાર્થથી લોભાઈ જ્ઞાન આપવાનું નથી, પણ ખરા પ્રેમથીજ તે આપવાનું છે.

૪. અસાધારણ ગુરુઓની સેવા અને સંગતિથી હલકામાં હલકા અને પતિતમાં પતિત માણસો પણ મહાત્મા બની જાય છે.

૫. ગુરુ વિના જ્ઞાન નહિ.

૬. ગુરુની સેવા એકાગ્રચિત્તથી કરવી.

૭ ગુરુ એટલે ઉચ્ચ માર્ગે દોરવનાર વ્યક્તિ, શરીરના સ્થૂળ બંધનો છોડવનાર સાધન, અને સૂક્ષ્મ વિચારનો આર્વિભાવ કરનાર બળ. એની સેવામાં પછાત કેમ પડાય ?

૮. ગુરુની સેવાનો આધાર પેસાપર નથી, પણ હૃદય અને ઇચ્છાપર છે.

૯. ‘ગુરુજી દ્વારા જે કંઈ મને સત્ય જણાશે તે પ્રમાણેજ વર્તીશ; પછી આખું જગત વિરુદ્ધ પડે તો તેની પણ પરવા નથી.’

૧૦. ગુરુજીની સેવા એટલે આચારવિચારની તાલીમ, અને સાત્ત્વિક વૃત્તિની ખીલવણી.

પિતા ભક્તિ.

(૧) ભીષ્મ.

શાંતનુ રાજા સત્યવતી નામની એક ખુબસુરત કન્યાને પરણવા માગતો હતો. તે રાજાને દેવવ્રત નામે પુત્ર હતો અને તેના ઉપર તેનો અગાધ પ્રેમ હતો. આ કારણથી તે પોતાની તીવ્ર ઈચ્છાને દબાવી રાખતો. તે માનતો હતો કે સાવકી મા પોતાના પુત્ર તરફ પ્રેમ નહિ રાખે તો સ્થિતિ દુઃખદાયક નિવડે. આ ગડમથલની અસર શાંતનુના શરીર ઉપર ઘણી થઈ. આ સ્થિતિ જોઈ દેવવ્રતે રાજાના મંત્રીઓને પૂછી જાણી લીધું કે શા માટે પોતાના પિતાની પ્રકૃતિ નાદુરસ્ત રહે છે.

દેવવ્રત તરતજ સત્યવતીના પિતા પાસે ગયા અને કહેવા લાગ્યા, “તમારી દીકરી સત્યવતી મારા બાપ સાથે પરણાવો.” તેણે કહ્યું, “રાજા શાંતનુ વૃદ્ધ થઈ ગયા છે. હું મારી દીકરી તમને પરણાવવા માંગું છું.” દેવવ્રતે જવાબ આપ્યો, “તેવું બોલો મા. જ્યારથી મારા પિતાએ તેને પરણવાની ઈચ્છા કરી છે ત્યારથી તે મારી મા થઈ ચૂકી છે. રાજા સાથે તેનું લગ્ન કરો.” આ સાંભળી સત્યવતીના પિતાએ કહ્યું, “જો સત્યવતીનો પુત્ર ગાદી વારસ થાય તોજ હું તેને તમારા પિતા વેરે પરણાવવા ખુશી છું.” દેવવ્રતે કહ્યું, “હું મારો ગાદી ઉપરનો હક્ક છોડી દઉં છું.”

“પણ તમારા છોકરાઓ મારા દોહિત્ર સાથે તે વિષે તકરાર કરશે નહિ એની ઈર્ષ્યા ખતરી છે ?” એમ સત્યવતીના પિતાએ

સવાલ કયો. દેવવ્રતે ઉત્તર વાળ્યો, “હું સોગનપૂર્વક કહું છું કે હું કદી પણ લગ્ન કરીશ નહિ. આથી સત્યવતીના દીકરાને કોઈ તરફની ધાસ્તી રહેશે નહિ. હવે તમે તમારી દીકરી સુખેથી મારા પિતા સાથે પરણાવો.”

આવી જખરી પ્રતિજ્ઞા સાંભળી દેવલોક પણ રાજ થઈ ગયા. જ્યારે શાંતનુએ આ વાત જાણી કે મારા પુત્રે મારી ખાતર આવી પ્રતિજ્ઞા લીધી છે અને તે તેની પ્રતિજ્ઞાએ ગમે એટલું સમજાવતાં છતાં, પાછો ખેંચી લે એમ નથી, ત્યારે તેણે શાંતનુની દીકરી સાથે લગ્ન કર્યું, અને પોતાના પુત્રને તેની આવી પિતાભક્તિ માટે વરદાન બક્ષ્યું.

પિતાની ઇચ્છા પરિપૂર્ણ કરવા કેવી નમૂનેદાર પિતાભક્તિ કેવી અસાધારણ પ્રતિજ્ઞા લઈ દેવવ્રતે બતાવી એ જાણી કોને તેના તરફ માન ન ઉપજે ?

આવી ભીષ્મ પ્રતિજ્ઞા લીધી તેથી દેવવ્રત ભીષ્મ નામે ઓળખાયા છે.

(૨) કેસર.

કુચ્છ દેશમાં કિરંતિ ગઢમાં વેહિઆસ નામનો એક રજપુત સરદાર રહેતો હતો. તે ઘણો વૃદ્ધ હતો. તેના મરણના દહાડા ભરાયા; પણ કેમે કરી તેના ખોળીઆમાંથી જીવ જાય નહિ. પથારીમાં પાંસા ફેરવી તે નીસાસા મૂકતો હતો. તેના ભાઈઓ અને ભત્રીજાઓ તેની આસપાસ ઉભા હતા. તેના પુત્ર કેસરે પોતાના પિતાને નીસાસા મૂકતા જોઈ કહ્યું, “પિતા શ્રી, આપનો જીવ કેમ જતો નથી? આપના હિલમાં શું ખટકે છે?” તેના પિતાએ જવાબ દીધો, “હો પુત્ર, મારા મનમાં મારા શત્રુ હમીર સુમરૂના વિચાર ઘોળાયા કરે છે. તેની રાજધાની સુંદર છે અને તેની પાસે પુષ્કળ ઉંટ અને ઘોડા છે. માફ મન તેની સાથે લડવાનું છે, પણ હું હવે તેમ કરી શકું એમ નથી. માટે જો કોઈ તેની રાજધાનીમાંથી સુંદરમાં સુંદર ૧૨૫ ઘોડા લઈ આવે એવી પ્રતિજ્ઞા કરે, તો મારો જીવ નિરાંતે જાય.” આ સાંભળી ભાઈઓ અને ભત્રીજાઓ તદ્દન મુંગા ઉભા રહ્યા. તે જોઈ કેસરે આગળ આવી પોતાના પિતાના હાથમાં પાણી મૂકી તેની ઇચ્છા મુજબ કરવા વચન ખાત્યું, એટલે વેહિઆસ દેવલોક પામ્યો.

ત્યાર બાદ પોતાનું વચન પાળવા તેણે પોતાના સગાંવડાલાંને હમીર સાથે લડાઈ કરવા તેને મદદ કરવા કહેવડાવ્યું; પણ કોઈ તેની સાથે આવ્યું નહિ. તેથી પોતાના જીવને જોખમે પણ તે પ્રેકલો બહાદુર સરદાર હમીરના રાજ્યમાં ગયો; તેના તબેલા મોઢ્યા, સારામાં સારા ૧૨૫ ઘોડા બહાર કાઢ્યા અને પોતાને શ લઈ જઈ ભાટોમાં વહેંચી દીધા; ત્યારબાદ થોડા વર્ષ પછી

હમીર અને કેસર વચ્ચે જખરી લડાઇ થઈ અને બન્ને પક્ષના પુષ્કળ આદમી મરી ગયાં. કેસર પણ તેમાં માર્યો ગયો.

આ તે પિતૃભક્તિ ! કારણ કે પિતાના બોલ પાળવા પોતાની જિંદગી કેસરે જોખમમાં નાંખી. જ્યારે બીજા સગાંવડાલાં, ભાઈ ભત્રીજા વગેરે, મુંગે મોંઢે વેહિઆસ પાસે નિરાશ થઈ ઉભા રહ્યા, ત્યારે કેસરે બહાર આવી પિતાભક્તિ જતાવી તે ખરેખર વખાણવા જોગ છે.

(૩) રાજા યાચાતી.

નહુશનેા પુત્ર યાચાતી ઘણો શોખીન રાજા થઈ ગયો છે. તે ઈંદ્રિય સુખમાં રચ્યો પચ્યો રહેતો. આથી તેના સસરા, શુક રૂપિ તેના ઉપર બહુ ગુસ્સે થયા. આ ગુસ્સાના પરિણામે રાજા યાચાતી જીવાન છતાં એકદમ વૃદ્ધ થઈ ગયો. આથી તેણે રૂપિના કાલાવાલા ઘણા કર્યા, ત્યારે રૂપિજીએ કહ્યું કે “તારા છોકરામાંથી કોઈ એક તને તેની જીવાની બદલી તારી વૃદ્ધાવસ્થા લેવા કબૂલ થાય તો તું એક હજાર વર્ષ સુધી જીવાની ભોગવશે.” રાજાએ પોતાના પાંચ છોકરાને વારાફરતી તે વિષે પૂછવા માંડ્યું. પહેલા ચારે તો જીવાની આપી વૃદ્ધાવસ્થા લેવા ના પાડી. એવો તો કયો પુત્ર હોય કે પોતાની જીવાની પોતાના પિતાને આપી દે અને પોતે વૃદ્ધ થવાનું પસંદ કરે? જ્યારે પહેલા ચાર છોકરાએ ના પાડી ત્યારે પાંચમાનો વારો આવ્યો. તે આથી નાનો હતો અને તેનું નામ પુરૂ હતું. જ્યારે તેના પિતાએ તેને તે વિષે પૂછ્યું ત્યારે તે પોતાના પિતા તરફ પૂજ્યભાવ અને પ્રેમ રાખતો હોવાને લીધે પોતાની જીવાની એક હજાર વર્ષ સુધી પોતાના પિતાને આપી દેવા અને તેટલાજ વર્ષ વૃદ્ધાવસ્થા સ્વીકારવા તૈયાર થયો.

હવે જ્યારે રાજા યાચાતીને આ પ્રમાણે યુવાવસ્થા પ્રાપ્ત થઈ ત્યારે તે ફરી પાછો મોજશોખમાં પડ્યો. તે એટલે સુધી કે દરેક જાતની મોજશોખ તેણે ભોગવી લીધી. છતાં તેને સંતોષ થયો નહિ. જો કે તેની સર્વ ઈંદ્રિયો નબળી પડી ગઈ હતી, છતાં તેની વિષય વાસના વધતી જતી હતી, જ્યારે એક હજાર વર્ષ પૂરા થવા આવ્યા ત્યારે તેને વૈરાગ્ય આવ્યો, અને

અનુભવથી માલૂમ પડયું કે ઇન્દ્રિય સુખ કે વિષય વાસના તેને સંતોષવાથી મરતાં નથી. જો તેવી વાસનાને મારી નાંખવી હોય તો તેને સંયમ કરી જડમૂળથી ઠાઠી નાંખવી. તેથી હવે તેણે પોતાના પુત્ર પુત્રને બોલાવ્યો. તેની પિતા તરફની ભક્તિ જોઈ યાચાતી એટલો બધો ખુશ થઈ ગયો, કે તેણે તેની જીવાની પોતાના આખા રાજ્ય સહિત તેને પાછી આપી અને પોતે જંગલમાં જઈ વસ્યો.

(૪) ચંદ્રસિંહ.

જ્યારે દિલ્હીમાં મોગલો રાજ્ય કરતા હતા. ત્યારે મેવાડમાં એક સમયે લક્ષસિંહ રાજ્ય ચલાવતો હતો, તેણે મોગલોને બે વાર હરાવ્યા હતા. નિડરતાથી પોતાનું રાજ્ય તે ચલાવી રહ્યો હતો. તેને ચંદ્રસિંહ નામે કુંવર હતો. તેનો રાજ્યાભિષેક કરી લક્ષસિંહને વાનપ્રસ્થ અવસ્થા ભોગવવા વિચાર હતો.

એક દિવસ દરબાર ભરાઈ રહ્યો હતો તે વખતે મંડોરના રાઠોડ રાજા રણુમલે પોતાની કુંવરીનું લગ્ન ચંદ્રસિંહ સાથે કરવાને એક બ્રાહ્મણને દરબારમાં મોકલ્યો. જેવો તે બ્રાહ્મણ દરબારમાં આવ્યો એટલે કેટલાકોએ પૂછ્યું, “આ નાજિયેર કોને માટે લાવ્યા છે?” લક્ષસિંહ જરા ટગોળી અને હસમુખો હતો એટલે બ્રાહ્મણ જવાબ દે તે પહેલાં બોલ્યો, ‘મારા જેવા ખુદ્દા માટે તો ન હોયને!’. ચંદ્રસિંહ આ વખતે દરબારમાં નહોતો. જ્યારે તેને ખબર પડી ત્યારે તેણે દૃઢતાપૂર્વક વિચાર કરી લીધો કે “તે કન્યાનું મારે પાણિગ્રહણ ન કરવું.”

જ્યારે લક્ષસિંહને આ ખાબતની ખબર થઈ ત્યારે ચંદ્રસિંહને એણે બહુ સમજાવ્યો; પણ તે તો એકનો બે નજ થયો. ત્યારબાદ રણુમલ રાઠોડને અપમાન લાગે એવી બીકથી તેની દીકરીનું લગ્ન તેણે પોતા સાથે કરવા નિશ્ચય કર્યો. જ્યારે લક્ષસિંહે ચંદ્રસિંહને કહ્યું, ‘જો, રણુમલે પોતાની દીકરીનો પુત્ર ગાદીવારસ થાય તે માટે પોતાની દીકરી અહીં પરણાવવા વિચાર રાખ્યો છે,’ ત્યારે ચંદ્રસિંહે કહ્યું, ‘હું આજથી લગ્ન નહિ કરવા પ્રતિજ્ઞા લઉં છું કે જેથી હંસાકુમારીનો દીકરો બેશક ગાદીવારસ થાય.”આવી ભીષ્મપ્રતિજ્ઞા સાંભળી લક્ષસિંહના જીવને શાંતિ થઈ અને લાગ્યું કે હવે રાજ્યમાં કંઈ ટંટો ફિસાહ ગાદી માટે નહિ ઉઠે.

લક્ષ્મિસિંહે રાઠોડ હંસાકુમારી સાથે લગ્ન કર્યા બાદ તેને એક પુત્ર થયો. તેનું નામ મુકુલજી રાખવામાં આવ્યું. આ વખતે ગયામાં મુસલમાનો તોફાન કરી રહ્યા હતા, એટલે લક્ષ્મિસિંહે ત્યાં જવાનો નિશ્ચય કર્યો. પણ તે પહેલાં મુકુલજીને રાજ્યાભિષેક કરી ચંદ્રસિંહને મંત્રી નિમ્મે, અને રાજ્યને ખરેખર વફાદાર રહેવા તેની પાસે વચન માંગ્યું. ચંદ્રસિંહ તો તેના પૂજ્ય પિતાની કોઈપણ પ્રકારે સેવા કરવા તૈયાર હતો એટલે તેણે વચન આપી કહ્યું, ‘બેફિકર રહો.’

ગયામાં લક્ષ્મિસિંહ મરણ પામ્યો અને મેવાડમાં ચંદ્રસિંહે મુકુલનું રાજ્ય આબાદ કર્યું. ચંદ્રસિંહનો લાગવગ વધેલો જોઈ રાઠોડોએ રાજમાતાના કાન ભંભેરી ચંદ્રસિંહને રાજ્ય બહાર ઠઠાવ્યો, અને પોતે રાજ્ય વડિવટ લઈ પોતાના ભાણેજનું રાજ્ય ચલાવવા લાગ્યા. ત્યારબાદ તેમની મરણ તે રાજ્ય પચાવી પડવાની થઈ. એ વાત જ્યારે હંસાકુમારીએ જાણી ત્યારે તેણે પોતાના પિતા સાથે એ વિષે વાતચિત કરી. જ્યારે તેણે પોતાના પિતાના દુષ્ટ વિચારો જાણ્યા ત્યારે તે ગભરાઈ ગઈ અને મનમાં મૂઝાવા લાગી, અને પોતે ચંદ્રસિંહને રાજ્યમાંથી હાંકી કાઢ્યો હતો તેથી પસ્તાવા લાગી. આખરે તેણે ચંદ્રસિંહને કહેવડાવ્યું કે “મારી ખાતર અને તમારા મરનાર પિતા લક્ષ્મિસિંહની ખાતર હવે મને આ સ્થિતિમાંથી બચાવો” જ્યારે ચંદ્રસિંહને આ સંદેશો મળ્યો ત્યારે મેવાડની આવી દશા જાણી તે દિલગીર થયો પણ કોઈ રીતે હિમ્મત હાર્યો નહિ. પોતાની સાવકી માની ખાતર અને પિતાના વચન ખાતર તેણે યુક્તિ કરી મેવાડ ઉપર સ્વારી કરી, રાઠોડી રાણા રણમલનો વધ થતો જોયો અને આ રીતે પોતાની પિતૃભક્તિ સાબિત કરી આપી.

(૫) અઝમત અને જહાનઆરા.

જહાંગીર બાદશાહના મરણ પછી શાહજહાં ગાદી ઉપર બેસવા પ્રયત્ન કરવા લાગ્યો. તે દક્ષિણમાંથી દિલ્હી જવા ઉપડ્યો તે વખતે તેને લોદીખાનની હુકુમતવાળા પ્રદેશમાં થઈને જવાનું હતું. તેથી તેણે પોતાના છોકરા સાથે કહેણ મોકલ્યું. આ બાબતમાં કંઈ સંતોષકારક જવાબ નહિ મળવાથી જ્યારે શાહજહાં પાદશાહ થયો ત્યારે તે તેના તરફ તિરસ્કારથી જોવા લાગ્યો. એક વખત એને એના કુટુંબ સહિત શાહજહાંએ આગ્રામાં હિરાન કર્યો અને તે મઝામુશીબતે ત્યાંથી નાસી છૂટ્યો.

લોદીખાનની પત્ની આ સંજોગોમાં મારી ગઈ હતી અને એને તે તેના બે પુત્ર અને એક છોકરી સહિત નદી કિનારે આવી લાગ્યો. તેની સાથે થોડા અનુયાયી હતા. બીજે દિવસ સહવાર સુધીમાં પાદશાહના માણસો તેમને પકડવા આવી લાગશે, તેથી રાત્રે લોદીખાને પોતાના પુત્રોને કહ્યું; “બુઓ, આપણે હવે સંકટમાં સપડાયલા છીએ. નાસી છૂટવાનો એક પણ માર્ગ નથી. શત્રુની કૃપા પર જીવન છોડશો કે રણાંગણમાં મરવા તૈયાર છો?” મોટો પુત્ર હુસેનખાન બોલ્યો, પિતાજી, ‘હું તો તમારી પડખે રહી યુદ્ધ કરી મરવું પસંદ કરું છું.’ નાના પુત્રે અઝમતે પણ તેજ પ્રતિજ્ઞા લીધી.

હવે લોદીખાને પોતાની પુત્રી જહાનઆરાને કહ્યું કે “પુત્રી, તું એવા કોઈ મરદ સાથે પરણજે કે જે તારા પિતાનું ગૌરવ વધારે.” પણ પિતાભક્ત વિરાંગનાએ કહ્યું, “પિતાજી, એમ નહિ બને, હું તો તમારી સેવા કરતી કરતી મરવા તૈયાર છું. તમને છોડીને હું જવા માંગતી નથી. જો કે હું સ્ત્રી છું, છતાં હું તમારી ઓથથી પુરૂષના જેવાં પરાક્રમ કરવા સશક્ત છું.”

આ સાંભળી લોદીખાનનાં હૃદયનો પાર રહ્યો નહિ. હવે તેના અનુયાયીઓએ પણ મરતાં લગી લડવાનો પોતાનો ધરાદો જાહેર કર્યો. આટલું નક્કી કર્યા પછી તેઓ રાત્રે સૂઈ ગયા.

સહવારમાં મોગલ સૈન્ય આવી લાગ્યું. તેની સાથે તેઓ ખડાદુરીથી લડ્યા. હવે લોદીખાન પાસે થોડા માણસો રહ્યા. રાત પડતાંજ લોદીખાન અને તેના પુત્રોએ પાછી એક બીજા સાથે મસલત કરી નક્કી કર્યું કે સહવારે લડાઈ પહોંલાં લોદીખાન, જહાનઆરા અને ગમે તે એક પુત્રે નદી ઓગંગી પેટ્ટે પાર જતા રહેવું, અને એક પુત્રે શત્રુ સાથે તે દરમ્યાન લડી લેવું.

સહવાર પડતાંજ, શત્રુઓ દેખાયા. હુસેનખાન અને લોદીખાન નદીમાં ઉતર્યા, પણ જહાનઆરા ન દેખાઈ તેથી તેમને ફીકર પડી. પણ તે તો પોતાના ભાઈ અઝમત સાથે ત્યાં રહી. પોતાના પિતા સામે કિનારે સહીસલામત પહોંચે તેટલા માટે શત્રુને રોકી રાખવા તે અઝમતને મદદ કરવા લાગી. અઝમત અને જહાનઆરા કુશળતાપૂર્વક લડ્યા. શત્રુઓ તેમના પરાક્રમ જોઈ અચંબો પામ્યા. અઝમત તો માર્યોગયો. જહાનઆરાએ અઝમતના પ્રાણ લેનારને અસિપ્રહારથી રામશરણ મોકલ્યો. પોતાના પક્ષના સર્વ માણસો મરણ પામેલા હતા અને પોતાના પિતા અને બંધુની ખૂબ સાંભળી તેણે નદીના પાણીમાં ઝંપલાવ્યું. પાણીનો વેગ ભારે હતો. ઘોડો થાક્યો હતો અને લગભગ પાણીની અધવચ આવતાં ફસાઈ પડ્યો. જહાનઆરા તરવા લાગી અને મહામુશીબતે કિનારે પહોંચી ગઈ. ત્યાં પિતા પુત્રી એક બીજાને ભેટ્યાં. પોતાના છોકરાંની ભક્તિ આટલી બધી તેના તરફ છે તે જોઈ તે ગળગળે થઈ ગયો. પિતા, અને ભ્રાતાના જીવને હાનિ ન પહોંચે એ માટે અઝમતે લડતાં પ્રાણ ખોયો, અને જહાનઆરાએ ઘા ખમ્યા. ધન્ય છે આવા પિતાભક્તિદાખવનારાં પુત્ર પુત્રીને!

પિતાભક્તિ.

૧ જે પોતાના પિતાને સુખ આપે તેજ ખરો પુત્ર છે.

૨ પિતા તમને કેળવણી આપવાના સાધનો પૂરાં પાડે છે, અને દુઃખ વેઠી તમારો ઉદરનિર્વાહ કરે છે તેના બદલામાં તમારે તેની સેવા કરવીજ જોઈએ.

૩ પિતાને માટે હુમેશાં માન હોવું જોઈએ. તેમની સાથે સહ્યતાપૂર્વક વર્તી તેમની આજ્ઞા પાળવી.

૪ માતા પિતા તમને ઉછેરવા જે શ્રમ લે છે તેમનો બદલો તમારાથી કોઈ રીતે વાળી શકાય તેમ નથી. તેમની સેવા તેમને સંતોષ વળે એવી રીતે કરો તોજ તમારું જીવન કંઈ પ્રમાણુ.

૫ માતા, પિતા અને ગુરૂના પ્રેમથી કોઈનો પ્રેમ અધિકતર નથી. તેથીજ તમારે તેમના તરફ કૃતજ્ઞ રહેવું.

૬ બિમારીના સમયમાં પિતાની સેવા તમારાથી બને તેટલી કરવી. એવી સેવા કરવાની તક ભાગ્યેજ મળે છે.

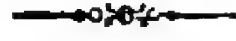
૭ ન્યાયી પિતા તમને મોટી ઉમ્મરે કેટલીક સ્વતંત્રતા આપે છે. તેનો દુરુપયોગ થાય તો તમારી પડતી નજીક છે એમ સમજજો.

૮ પિતા સાથે તકરાર કરવી, પિતાના દોષ જોઈ ઘરમાં કલેશ કરવો એ વિનય નજ કહેવાય. અણુગમતી સ્થિતિમાં પણ સંતોષ રાખી, વિનયથી અને સંપથી કામ નિભાવી લેવું એમાં સેવાભાવ રહેલો છે.

૯ મહાન પુરૂષોએ પિતાના વચનો પાળવા અદ્ભુત ત્યાગ કરેલા છે, અને અસંખ્ય સંકટ ભોગવ્યા છે.

૧૦ સુર પિતા આશિર્વાદરૂપ છે. તેની આંતરડી દુભવવા કયો હતભાગી પુત્ર તૈયાર થાય ?

દયા.

(૧) વિકટોરિયા.

એક વખત કુંવરી વિકટોરિયાને તેમની માતાએ દશ રૂપિયા આપ્યા હતા. તેમણે એક બાળકને રડતાં જોયું. તેમનું હૃદય ભરાઈ જવાથી તેમણે તપાસ કરી તો બાળકની ટોપી પાણીમાં પડી જવાથી તે રડતું હતું. તરતજ તેમણે પોતાની પાસે જે દશ રૂપિયા હતા, તે તેને આપી દીધા. આ તે દયા, અને હૃદયની ક્રોમળતા.

એક બીજે પ્રસંગે તે એક દુકાને હતાં. ત્યાં એક બાઈ ગળે પહેરવાનો એક હાર તપાસી રહી હતી. તે હાર તેને બહુ ગમ્યો; પણ તે કીંમતી હતો. તેની પાસે પૈસા નહિ હોવાથી તે દિલ્લગીર થઈ અને વીલે મોંઢે દુકાન છોડી જતી રહી. આ સઘળું વિકટોરિયા જોઈ રહ્યાં હતાં. તેમને એ બાઈની દયા આવી અને તેના સંયમની તેઓ મનમાં પ્રસંશા કરવા લાગ્યાં. તરતજ તે હાર તેમણે ખરીદી એક મઝાની પેટીમાં ગોઠવી તે બાઈને ભેટ તરિકે મોકલી આપ્યો.

આવી દયા અને ઉદારતા બતાવવાનું કેાને ન ગમે?

(૨) ઈશ્વરચંદ્ર વિદ્યાસાગર.

ઈશ્વરચંદ્ર વિદ્યાસાગર ખંગાળાના રહીશ હતા. તેઓ નાના હતા ત્યારે એકવખતે તેમણે એક ગરીબ છોકરાને ફાટાતૂટાં કપડાં પહેરેલો જોયો. આ જોઈ તેમના દિલમાં દયા ઉપજી. પોતાનાં સારાં કપડાં ઉતારી તેમણે તે ગરીબ છોકરાને પહેરાવ્યાં અને પોતે તેનાં ફાટાતૂટાં કપડાં પહેરી લીધાં. એ પહેરી પોતે પોતાની ભગવતી માતા કને ગયા. તે જોઈ ભગવતી માતાને આનંદ થયો અને કહ્યું કે “તેં ખહુ સારું કર્યું; તારે માટે ખીજા કપડાં તૈયાર કરીશ.”

આ ઈશ્વરચંદ્ર મોટા થતાં મોટા પગારે એક અધ્યાપક થયા. તેઓ પોતાની માતાના ઘરેણાં વગેરે વેચી લેણેલા. જ્યારે પોતાની સારી સ્થિતિ થઈ ત્યારે પોતાની માતૃશ્રીને તેમણે તેવાં ઘરેણાં અપાવવા આગ્રહ કર્યો. પણ ભગવતી દેવીએ તેને કહ્યું કે ‘દીકરા, એક પાઠશાળા ખોલ કે જ્યાં અજ્ઞાન માણસો ભણી શકે; એક દવાખાનું ખોલ કે જ્યાં ગરીબોને દવા મળી શકે અને એક ધર્મશાળા ખોલ કે જ્યાં ગરીબો આરામ લઈ શકે.” માની ઈચ્છા મુજબ ઈશ્વરચંદ્રે તેમ કર્યું અને પોતાનું જીવન લોકની સેવા કરવામાં જ ગાળ્યું.

મા અને દીકરો બન્ને કેવાં દયાળુ !

(૩) ફિલિપ સિડની.

ફિલિપ સિડની નામનો એક અંગ્રેજ સરદાર ઝુટફ્રેનની લડાઈમાં મરવાની આણી ઉપર હતો. તે ધાયલ થયો હતો. અને પાણી માટે તરફડીયાં મારતો હતો. એક સિપાઈ તેને માટે પાણીનું ખ્યાલું લાવ્યો. જેલું તેણે તે ખ્યાલું પોતાના તરસ્યા હોઠ ઉપર મૂક્યું કે તરતજ તેની નજર એક જમીન ઉપર ઢળી પડેલા અને ધાયલ થયેલા સિપાઈ ઉપર પડી. તેને પણ ખડું તૃષા લાગી હતી, તેથી તે સિડની તરફ ટગર ટગર આશાની નજરથી જોતો હતો. તે જોઈ સિડનીએ તે ખ્યાલું પેલા ધાયલ થયેલા સિપાઈને આપવા હુકમ કર્યો અને બોલ્યો કે, “તેને મારા કરતાં પાણીની વધુ જરૂર છે.” તે સિપાઈએ પાણી પીધું અને પોતાની તૃષા સંતોષી સિડનીને મનમાં આશિરવાદ દીધો.

(૪) સમકતગિન.

એક સમયે એક પ્રવાસી એક જંગલમાં થઈ જતો હતો. તાપ પુષ્કળ પડતો હતો અને આગળ મુસાફરી કરવી મુશ્કેલ હતું. તે મુસાફર પોતાના અશ્વપરથી નીચે ઉતર્યો, અને કંઈક આરામ લેવા વિચાર કરતો હતો; તેવામાં એક ઝાડીમાંથી એક સિંહ નીકળી આવ્યો, અને તેણે તેના ઘોડા ઉપર છલંગ મારી. મુસાફરે આ જોતાંજ પોતાની અસિ (તલવાર) મ્યાનમાંથી ખહાર કાઢી સિંહને મારી નાખ્યો. સિંહ તો મરણ પામ્યો, છતાં તેણે પોતાના ઘોડાને એવો સખ્ત પંજો માર્યો હતો કે તેથી ઘોડો ગંભીર રીતે ઈજા પામ્યો હતો અને થોડાક કલાકમાં મરણ પામ્યો.

હવે તે મુસાફરને રસ્તો પળે માપવાનો હતો. તે અરણ્યમાં આવી લાગ્યો. ત્યાં તેણે એક હરણીને તેના બચ્ચાં સાથે ફરતી જોઈ હરણી તરફ તે પ્રવાસીએ ધસારો કર્યો એટલે તે હરણી નાસી ગઈ અને મુસાફરે એકદમ તેના બચ્ચાંને પકડી લીધું. તે લઈ હવે તે આગળ વધવા માંડ્યો. આગળ જતાં એક ઘાટું જંગલ આવ્યું તેમાં તે દાખલ થયો. તે ઘણો થાકી ગયો હતો અને તેને ભૂખ લાગી હતી. ભૂખનું સાધન પોતાની કને હતું, એટલે તેણે લાકડા સળગાવી તે બચ્ચાંને મારી નાંખી તેનું માંસ પકાવવાનો વિચાર કર્યો. એજ પળે તેણે દૂરના ઝાડ આગળ પેલી હરણીને શોધાકુલ જોઈ. હરણીની આંખમાંથી અશ્રુ વહેતાં હતાં. તે ઉંચું મોં રાખી તે પ્રવાસી તરફ એછી ટસે જોઈ રહી હતી જાણે તેને કરગરતી હોય કે માંસ બચ્ચું

છોડી દે. આ દ્રશ્ય કરણ્ય હતું. કોઈને પણ દયા ઉપજ્યા વિના ન રહે.

મુસાફરના મનમાં પણ દયા ઉપજી. તે બચ્ચાં આગળથી દૂર ખસી ગયો. એટલે હરણી છલંગ મારી બચ્ચાં કને આવી તેને ચાટવા લાગી. મુસાફર જરા તેમની પાસે જવા લાગ્યો કે હરણી ત્યાંથી દૂર જતી રહી. તે બચ્ચું અને હરણી એક બીજા પ્રત્યે અતિ પ્રેમથી જોવાં લાગ્યાં. મુસાફરનું હૃદય આ સ્થિતિ જોઈ પીગળી ગયું અને તેણે તે બચ્ચાંને છોડી દીધું. એકદમ દોડતું તે તેની મા પાસે જતું રહ્યું. આ વખતે તે બન્ને બહુ આનંદ પામવા લાગ્યાં. તેઓ જંગલ તરફ જવા લાગ્યાં. થોડેક દૂર ગયા બાદ હરણી પાછું ફરી તે મુસાફર તરફ જોઈ પોતાની કૃતજ્ઞતા તેને બતાવતી હોય તેમ જોઈ રહી. ત્યાર બાદ બન્ને અદ્રશ્ય થઈ ગયાં.

આ મુસાફર બીજો કોઈ નહિ પણ સ્વઅકેતગિન હતો. જે દયા તેણે બતાવી એ ખરેખર નમૂનેદાર હતી. દયા બતાવી તેણે હરણીનું મન શાંત કર્યું અને પોતે આનંદ પામ્યો.

(૫) માર્થા.

ફ્રાન્સ દેશના એક ગામમાંથી એક વખત એક કુમારિકા પૂલ ઓગંગી નજીકના શહેરમાં જતી હતી. તેની સાથે તે એક પૂરીથી ભરેલી ટોપલી લઈ જતી હતી. આ પૂરીઓ તેણે જાતે બનાવી હતી અને પોતાની બેનને લેટ તરિકે આપવા માગતી હતી. પૂલની પેલી બાજુએ તે પહોંચી ત્યારે તેણે ત્યાં ઘણાજ ભૂખ્યા અને અધમૂઆ થઈ ગયેલા કેદીઓને દીઠા. આ જોઈ તેનું હૃદય પીગળ્યું; તેથી તે છોકરીએ પોતાની બધી પૂરીઓ તેમને વહેંચી આપી.

ઈ. સ. ૧૮૦૫ની સાલમાં આ છોકરી ઉંમરે મોટી થવાથી જૈરી દેખાવા લાગી. તે વખતે એક બીજો બનાવ બન્યો. જે શહેર પાસે તે રહેતી હતી તેની પડોશના એક ઝુંપડામાં આગ લાગી અને કેટલાક માણસો આગમાં બળી જવાની ધાસ્તીમાં હતા. તે વખતે તેણે અંદર ઘુસી જઈ ત્રણ માણસોને બચાવ્યા. આ બાઈને લોકો માર્થા કહેતા. તે સાધુવૃત્તિવાળી બાઈ હતી અને તેના હૃદયમાં દયાનો ઝરો હમ્મેશ વહ્યા કરતો હતો.

ઈ. સ. ૧૮૦૭ની સાલમાં એક બાળક નદીમાં ઉથલી પડ્યું અને જોશથી વહેતા પાણીમાં ઝંટગી બચાવવા તરફડીયાં મારતું હતું, તેવામાં એક બાઈ નદીમાં ફેલી પડી અને બાળકનો જીવ બચાવ્યો. એ બાઈ કોણ હતી ? તે માર્થા હતી.

ઈ. સ. ૧૮૧૬-૧૭ની સાલમાં જ્યારે ફ્રાન્સના અમુક ભાગમાં દુકાળ પડ્યો ત્યારે તેજ બાઈ ઘેરઘેર ભટકી પેસા ભેગા કરી ગરીબ લોકોને અનાજ પૂરું પાડવા લાગી. જ્યારે ઈ. સ. ૧૮૨૪માં માર્થા મરણ પામી ત્યારે હજારો લોકો તેને માટે શોક કરવા લાગ્યા.

દયા.

૧. “દાન કરતાં દયા ભણી,” વળી “ દયા ધર્મનું મૂળ છે.”
 ૨. “દયા ધરમકા મૂળ હે, પાપ મૂળ અભિમાન.
તુલસી દયા ન છાંડિયે, જળલગ ઘટમેં પ્રાણુ.”
 ૩. “નહાનાં નહાનાં દયાનાં કાર્યોમાં અને સામાન્ય પ્રસંગોમાં પણ નૈસર્ગિક સદ્વૃત્તિઓને સ્વતંત્ર રીતે ખીલવા દેવામાં ફેટલું માધુર્ય અને સૌદર્ય સમાયલું છે.”
 ૪. માનવ જીવનમાં અડધા દુઃખ પરસ્પર દયા, પરોપકાર અને સહાનુભૂતિથી નિવારી શકાય.”
 ૫. જે ગરીબને આપે છે તે પ્રભુને ધીરે છે.
 ૬. દયાળુ માણસને જે નસીબ સહાય કરે તો તે છૂટે હાથે ગરીબોની સેવા કરી શકે છે.
 ૭. દયા હૃદયની નમ્રતા અને ઉદારતામાં રહેલી છે.
 ૮. “દયાળુ હૃદય જેની જેની પાસે જઈ શકે છે તે સર્વને માટે તે આનંદના ઝરારૂપ અને જીવનની મુશ્કેલીઓમાં વિશ્રાંતિના પુવારા રૂપ થઈ પડે છે.”
 ૯. દયાથી થયેલું કામ કદી નાશ પામતું નથી.
 ૧૦. દયાનું સ્થાન હૃદય છે. ત્યાં પ્રેમ પણ વસે છે. પ્રેમ એજ દયાનું મૂળ.
-

ઔદાર્ય.

(૧) મોટા બાજીરાવ પેશવા.

ઈ સ. ૧૮૨૮માં ગોદાવરી નદીને કિનારે બાજીરાવ અને નિઝામ ઉલ્લુલ્લક વચ્ચે યુદ્ધ થયું. તેમાં મરાઠા જીત્યા અને મુસલમાન લોકો હારી ગયા. તે વખતે નિઝામના લશ્કરમાં અનાજની તંગી પડી. એ અરસામાં તેમનો એક તહેવાર પણ આવી પહોંચ્યો; તેથી, નિઝામે પેશવાને કહેવડાવ્યું કે ‘અમારા લશ્કરમાં દુકાળ પડ્યો છે; માટે મહેરબાની કરી અનાજ મોકલશો?’ આ ઉપરથી બાજીરાવે પોતાના મંત્રીઓની સલાહ લીધી. તેમાં એકે કહ્યું કે “આપણે કંઈ પણ મોકલવું ન જોઈએ.” બાજીરાવ બોલ્યા, “શત્રુ જ્યારે માંદો, ભૂખ્યો કે ઉધતો હોય ત્યારે તેનો નાશ કરવો એ કાયરનું કામ છે. માટે આપણે અનાજ વગેરે મોકલવું.” ત્યારબાદ અનાજથી ભરેલી પાંચ હજાર ગુણ નિઝામની છાવણીમાં મોકલવામાં આવી. આ જોઈ નિઝામ તાબુબ થયો અને તેણે એકદમ સંધિ કરી. પછી તેણે પેશવાની મુલાકાત લઈ તેનો ઉપકાર માન્યો.

(૨) શિવાજી.

જે વખતે શિવાજી દિલ્હીમાંથી ઔરંગઝેબના કેદખાનામાંથી નાસી છૂટ્યો, તે વખતે તેની સાથે સંભાજી, ચેસાજી અને તાનાજી માલસુરા હતા. શિવાજીને શોધી કહાડવા માટે ઔરંગઝેબે એવી ઢાંડી પિટાવી હતી કે જે કોઈ શિવાજીને શોધી કાઢી મારી આગળ રજુ કરશે તેને બે હજાર મોહોર ઇનામ મળશે. આ ઉપરથી શહેરના બધા લોક તેની શોધ કરવા લાગ્યા.

રસ્તે જતાં શિવાજી અને તેના સાથીઓને એક ભયંકર વાઘ મળ્યો. તેણે શિવાજી ઉપર ધસારો કર્યો. પણ શિવાજીએ તેને પોતાના હંડુકાથી એવે સખત પ્રહાર કર્યો કે તે પ્રાણી વ્યાકુળ થઈ ગયું. વધારે ખીજવાઈ તેણે ફરી શિવાજી ઉપર હલ્લો કર્યો. આ વખતે શિવાજીએ ફરીથી સખત ફટકો લગાવ્યો. પણ તેમ કરતાં તેના હંડુકાના બે કકડા થઈ ગયા. તાનાજીએ એકદમ દોડી આવી વાઘને એવો જળરદસ્ત પ્રહાર કર્યો, કે વાઘ નાઠો અને પાછો બિલકુલ દેખાયો નહિ. વાઘે શિવાજીના હાથા ખભા પર પોતાના પંખથી ઉંડો ઘા કર્યો હતો, અને તેમાંથી પુષ્કળ લોહી વહી જતું હતું. વનસ્પતિ વગેરે લગાડીને ઘામાંથી નીકળતું લોહી અટકાવવામાં આવ્યું. હવે તેને માટે રહેવાને કોઈ સ્થળ શોધી કાઢવું જોઈએ. તેઓ મુર્શીદાબાદ પહોંચ્યા. ત્યાં એક બ્રાહ્મણ તેની મા સાથે રહેતો હતો. તેને વેરાગ્ય આવ્યો હતો, અને તે પોતાનો વખત પોતાની માતૃશ્રી સાથે ગાળી ઇશ્વર ભજન કરતો હતો. તેણે શિવાજીને આશ્રય આપ્યો અને હંમેશા ભિક્ષા માગી લાવી તેમનું પોષણ કરતો. થોડા

દિવસ પછી શિવાજીએ તાનાજી, ચેસાજી અને સંભાજીને દક્ષિણમાં જવા કહ્યું. તેઓને તે માન્યા વગર ચાલ્યું નહિ; પણ તાનાજી અને ચેસાજીએ એવી છૂપી મસલત કરી કે તાનાજીએ શિવાજીની મુશીબત વખતે મદદ કરવા અહીં છૂપા રહેવું.

ત્યાર બાદ એક દિવસ બ્રાહ્મણને પૂરતું અનાજ ન મળવાથી પોતે અપવાસ કર્યો અને શિવાજીને અને પોતાની માને, હતું તેટલું ખવડાવ્યું. જ્યારે શિવાજીએ વિચાર્યું કે બ્રાહ્મણે આવી રીતે મારે માટે કેટલાએ અપવાસ કર્યા હશે ત્યારે તેનું દિલ ઉપકારના બોજ નીચે દ્રવિત થયું. બ્રાહ્મણની મુશ્કેલી દૂર કરવા અને તેને પૈસે ટકે મદદ કરવા તેણે ઘણું વિચાર કર્યો; પણ, કંઈ ઉપાય જડ્યો નહિ. આખરે તેણે બ્રાહ્મણને કાગળ, ખડીયો અને કલમ લાવવા કહ્યું અને પોતાને સાધારણ રીતે લખતાં આવડતું હોવાથી એક પત્ર મુર્શદાબાદના સુબા પર લખ્યો. તેમાં નીચે પ્રમાણું લખ્યું;

“જો તમારે શિવાજીને પકડવો હોય તો આ બ્રાહ્મણને ત્યાં આવો. પણ જો ઇનામ બાદશાહે ફરમાવ્યું છે તે આ બ્રાહ્મણને મળવું જોઈએ. જો તેમ ન કરતાં શિવાજીને પકડવા મહેનત કરશો તો પરતાવું પડશે.”

આટલું લખી કાગળ બ્રાહ્મણને સોંપ્યો અને તે તેને સુબા કને લઈ જવા કહ્યું. તેણે સુબાને જઈ કાગળ આપતાંજ સુબા તો ખુશ થઈ ગયો અને થોડાક આળસદાર માણસો લઈ બ્રાહ્મણને ત્યાં ગયો. બે હજાર મોહોરની થેલી બ્રાહ્મણને આપી શિવા-

જીને કબજે કરી ચાલતો થયો. જ્યારે બ્રાહ્મણે જોયું કે પોતેજ પોતાના આશ્રિતના કેદ થવાનું કારણભૂત થયો છે ત્યારે તેણે થેલીને લાત મારી કદપાંત કરવા માંડ્યું. છૂપી રીતે સઘળી વાતની તપાસ રાખતા તાનાજીએ સવિસ્તર હકીકત બ્રાહ્મણ પાસે જાણી, ત્યારે શિવાજીનું ઐદાર્ય જોઈ બન્ને જણ છક થઈ ગયા. ત્યારબાદ તાનાજી અને તે બ્રાહ્મણે શિવાજીનો છૂટકારો સુખા અને તેના વીશ આદમીને મારી નાંખી મેળવ્યો હતો.

શિવાજીનું ઐદાર્ય ખરેખર વખાણવા લાયક છે. પોતાની જાતને જોખમમાં નાંખી તે બ્રાહ્મણને મદદ કરવા તે તત્પર થયો એનાથી વધારે દિલનું મોટાપણું કયું હોય ?

(૩) ત્રીજો વિલ્ચમ.

ઈ. સ. ૧૬૮૮માં ઇંગ્લંડ દેશમાં એક બહુ મોટી ઉથલ પાથલ થઈ અને તેને પરિણામે ત્યાંના રાજા ખીજા જેમ્સને પદબ્રજ કરવામાં આવ્યો. જેમ્સે ફ્રાન્સમાં જઈ ત્યાંના રાજાનું રક્ષણ માગ્યું. વળી તે ત્યાંજ રહેવા લાગ્યો. ઇંગ્લંડ દેશમાં એવો હુકમ કરવામાં આવ્યો હતો કે કોઈ પણ શખ્સે પદબ્રજ થયેલા રાજા સાથે કોઈપણ જાતનો વહેવાર રાખવો નહિ. જેઓ તેમ કરશે તેમને રાજદ્રોહી ગણી સજા કરવામાં આવશે. આમ છતાં કેટલાક ઉમરાવ છૂપો પત્રવહેવાર જેમ્સ સાથે રાખતા હતા. તેમાંનો એક ઝૉડોડફિન નામનો હતો. આ ઉમરાવનું લોકોમાં માન સારું હતું. વિલ્ચમ રાજાના હાથમાં તેના કેટલાક પત્રો પકડાયા; તેથી તેણે તે ઉમરાવને ખાનગીમાં બોલાવ્યો અને કહ્યું, “તમારી આગલા રાજાને માટેની સ્વામિ ભક્તિ જોઈ હું ઘણો ખુશ છું; પણ, વખતને પણ તમારે માન આપવું જોઈએ. આવી ભક્તિના જોરસામાં તમારા હાલના રાજાને હાનિ પહોંચે તેવું તમે કરો છો. તમે સુરુ છો, એટલે એ વિષે મારે વધુ કહેવું યોગ્ય નથી. આજ સુધી જે બની ગઈ તે બની; પણ હવે પછી આ રીત તમે જો છોડી દેશો તો હું બહુજ આનંદ પામીશ અને તમને મારા વિશ્વાસુ ઉમરાવ તરિકે ગણીશ.” આમ કહી તે ઉમરાવને તેને વિષે કંઈ વહેમ રહે નહિ તેટલા માટે બધા પત્રો તેની નજર આગળ બાળી નાંખ્યા. આ જોઈ ઉમરાવને પોતાના દિલમાં વિલ્ચમ માટે ઘણું માન ઉત્પન્ન થયું અને તેણે હંમેશ માટે પોતાની અસલ રીત છોડી દીધી અને વિલ્ચમનો એક વિશ્વાસુ ઉમરાવ તેમજ મિત્ર બની રહ્યો.

(૪) આવાંબાઈ.

લગભગ સો સવાસો વર્ષ પહેલાં માહીમ અને વાંદરા વચ્ચે જે દરિયાની ખાડી આવી રહી છે તે ઉપર પૂલ નહતો. લોકોને તે ખાડી હોડીઓમાં બેસી ઓળંગવી પડતી. તેમાં ઘણી અડચણો નડતી અને કેટલીક વખતે ખાડીમાં તોફાન થતાં કેટલાક જાનને જોખમ લાગતું. એક વખત એવી પંદર વીશ હોડીઓ પાણી ઉપર તોફાનમાં સપડાઈ ગઈ અને તેમાં એકેલાં બધાં માણસો ડૂબી ગયાં.

આ હકીકતની ખબર આવાંબાઈને કાને પડી. તેઓ મૂળ વતની નવસારીના હતા અને મુંબઈના પ્રખ્યાત થયેલા સર જમશેદજી ખાટલીવાળા સાથે પરણ્યા હતા. આ ઉદાર બાઈએ પોતાના ઘણીની સહાયથી તે ખાડી ઉપર પૂલ બંધાવવા દ્રઢ વિચાર કર્યો અને તે માટે પોતે બધો ખર્ચ આપવા સરકારને પોતાનો વિચાર જણાવ્યો. જ્યારે પૂલ પૂરો બંધાઈ રહ્યો, અને માણસો અને ગાડીઘોડા સહેલાઈથી વગર જોખમે તેના ઉપરથી જઈ શકે એમ લાગ્યું, ત્યારે બધો મળી ખર્ચ એકલાખ અડાવન હજાર રૂપિયાનો થયો હતો. તે બધો વિના સંકોચે બાઈ આવાંબાઈએ પૂરો પાડ્યો. તે વખતના ગવર્નર સાહેબે તેમની ઉદારતાના ઘણાં વખાણ કર્યા હતાં.

પૈસાનો સારો ઉપયોગ તો આવોજ કહેવાય. લોકહિતના કાર્ય ઉદાર દિલથી આવાંબાઈની માફક કરે તેજ ઉદાર કહેવાય.

(૫) હાતિમતાઈ.

અરબસ્તાનમાં હાતિમતાઈ બહુજ સખી ગૃહસ્થ ગણાતો. એની પ્રખ્યાતિ એટલી બધી વધી ગઈ કે આસપાસના નાના રાજાઓ તેની કીર્તિની અદેખાઈ કરવા લાગ્યા. તેમણે હાતિમની કસોટી કરવા એક દાવપેચ કર્યો. એક માણસને તેઓએ હાતિમ પાસે મોકલ્યો, અને એવો પેગામ કહેવડાવ્યો કે ઉંચામાં ઉંચી જાતના, ગુલાબી વાળવાળા, કાળી આંખવાળા અને ઉચી ખુંધવાળા ઉંટ મોકલશો.

હવે આવા ઉંટ જવડેજ મળે છે, અને જો મળે તો તેની કિંમત બહુ પડે છે. હાતિમે તે માણસની આગતાસ્વાગતા કરી. ત્યારબાદ ઢંઢેરો પિટાવ્યો કે “જે માણસો પાસે ગુલાબી વાળવાળા, કાળી આંખવાળા અને ઉચી ખુંધવાળા ઉંટ હોય તેઓએ મારી કને તે લાવવા. તેમને તેની પૂરતી કિંમત જો માસમાં આપી દેવામાં આવશે.” આ ઢંઢેરો સાંભળી જેમની પાસે એવાં ઉંટ હતાં એવાં સૌ માણસો પોતાના ઉંટ લાવ્યા. તે સઘળાં હાતિમે ખરીદી લીધાં અને પેલા એલચીને સોંપ્યા.

તે એલચી ઉંટ પોતાના સુલતાન પાસે લઈ ગયો. જ્યારે તેને અને તેના મળતિયાઓને એ વિષે ખબર થઈ ત્યારે તેઓ તાબુબ થયા અને હુદયમાં હાતિમની પ્રશંસા કરવા લાગ્યા. તેઓએ દરેક ઉંટ ઉપર પુલ્કળ દોલત મૂકી અને હાતિમને વધુ કસી જોવા તે ઉટો પોતાના માણસ સાથે પાછા રવાના કર્યો. હાતિમે જ્યારે દોલતથી લધાયલાં ઉટો જોયાં ત્યારે ફરી ઢંઢેરો પિટાવ્યો કે “જેઓએ ઉંટ મને આપ્યા છે તેઓએ હાજર થવું.” જ્યારે માલીકો હાજર થયા ત્યારે હાતિમે કહ્યું કે “તમારે તમારું ઉંટ તે ઉપર જે કંઈ હોય તે સાથે લઈ તમારે ઘેર જવું.” જ્યારે પેલા રાજાઓએ સાંભળ્યું કે હાતિમે તો બધી લાઘેલી દોલત સહિત ઉટો પાછાં આપી દીધાં ત્યારે તેઓ તેની ઉદારતાની ખરી કદર કરી શક્યા અને બોલ્યા; ‘ખરેખર, હાતિમ તો એવી ઉદારતા બતાવે છે કે જે માણસ જાતમાં ભાગ્યેજ જોવામાં આવે.’

ઔદાર્ય.

૧. જગતમાં સર્વદા દાતા બનો.
૨. દાનના બદલામાં કંઈપણ મેળવવાની આશા રાખશો નહિ.
૩. કોઈ માણસે તમારું નુકસાન કર્યું હોય તે ભૂલી જાઓ; પણ તેણે જે ઉપકાર કર્યો હોય તે કદી ભૂલશો નહિ.
૪. “દેશ, કાળ અને પાત્ર કુપાત્રનો સહજ વિવેક રાખવાથી પણ દાનની કિંમત બેવડાય છે.”
૫. “જે ગરીબોને આપણે આપીએ છીએ તેઓ પૃથ્વી પરથી સ્વર્ગમાં આપણા માલને લઈ જનાર હેલકરી સિવાય બીજું શું છે?”
૬. “ઔદાર્ય મનુષ્યની સેવામાં સમાયતું છે. જેટલા પ્રમાણમાં અન્યની સેવા થાય તેટલા પ્રમાણમાં ચારિત્ર ઉદ્ભવે.”
૭. દુઃખીને દુઃખમાં સહાય ન આપો તો તમારી જાતને બેવડા થશો.
૮. તમારા ઔદાર્ય વડે કેટલા આત્માઓના દુઃખના ભાર તમે હલકા કરો છો તેનો વિચાર કરશો તો તમે કદી પણ ઔદાર્ય દાખવતાં પાછા નહિ હો.
૯. દાન કરતાં દાન આપવાની રીત વધારે મહત્વની છે.
૧૦. “એક માણસને આપવું ને તેનું કલ્યાણ કરવું તે સારું છે, પરંતુ ઘણાના ઉપર ઉપકાર કરવો, ઘણાને સહાય કરવી એ વધારે સારું છે.”

વિનય.

(૧) રૂમનો પાદશાહ.

મિસરના સુલતાને રૂમના પાદશાહ સાથે મિત્રાચારી બાંધવા વિચાર કર્યો. તે કારણે તેણે પોતાના દીકરા માટે રૂમના પાદશાહની દીકરીનું માગું કર્યું અને રૂમના પાદશાહના દીકરાને પોતાની દીકરી આપવા જણાવ્યું. લગ્ન થયા બાદ બન્ને રાજાઓ વચ્ચે ઘાડી મિત્રાચારી બંધાઈ. રાજકાજના કામમાં એક બીજાની સલાહ વિના તેઓ કંઈ પણ અગત્યનું પગલું ભરતાં નહિ. આ સબબથી બન્ને રાજ્યોની આબાદી થઈ.

એક દિવસે મિસરના સુલતાને પોતાના મિત્ર રૂમના પાદશાહને લખી મોકલ્યું કે, “ફરજંદો આપણા મરણ બાદ આપણું નામ કાયમ રાખે છે. તેઓ માટે મરણ પહેલાં માલ મિલકતની ગોઠવણ કરવી વાજબ છે. મેં મારાં છોકરાં માટે પુષ્કળ માલ, મિલકત, નોકર અને ગુલામોની વ્યવસ્થા રાખી છે. આપે શી ગોઠવણ રાખી છે તે ફરમાવશો?”

આ પત્રના જવાબમાં રૂમના પાદશાહે લખ્યું કે, “મારા છોકરાં માટે મેં માલ મિલકત કે નોકર આકરની ગોઠવણ રાખવા દુરરત ધાર્યું નથી. એ બધી વસ્તુઓ નાશવંત છે, એટલું નહિ પણ ગમે તે વખતે ગુમાવી બેસીએ તેવીયે છે. મેં તો તેમને સારી રીતભાત, અદબ અને વિનય શિખવ્યાં છે. એજ સદ્ગુણ તેમનો દુનિયામાં સારો ટકાવ કરી શકશે એમ મને લાગે છે.”

જ્યારે આ પત્ર મિસર પહોંચ્યો ત્યારે સુલતાનને પણ તે હકીકત વાજબી લાગી. અને પોતાની મિત્રની મનમાં તારીફ કરી.

હજારો જાતની માલમિલકત કરતાં સારી રીતભાત અને વિનય શ્રેષ્ઠ છે એ આપણી ધ્યાન બહાર ન જવું જોઈએ.

(૨) પદ્મ.

પદ્મ નામે નાગ લોકનો સરદાર હતો. તે એક સમયે અહાર નીકળી ગયો હતો તે વખતે એક બ્રાહ્મણ તેને ત્યાં આવી લાગ્યો. પદ્મની સ્ત્રી ઘરમાં હતી. તેણે બ્રાહ્મણ સાથે વિનયપૂર્વક વાતચિત કરી તેને ત્યાં થોભવા કહ્યું; પણ બ્રાહ્મણે નદી કિનારે ઉભા રહી રાહ જોવા ઠીક ધાર્યું. વખત ઘણો ગયો અને બ્રાહ્મણ ભૂખ્યો હતો. જમવાનો સમય થવા લાગ્યો એટલે પદ્મના બધાં સગાંવહાલાં કિનારે આવી બ્રાહ્મણને જમી લેવા આગ્રહ કરવા લાગ્યાં. પણ તેણે કહ્યું કે, “જ્યાં લગી પદ્મ આવ્યા નથી ત્યાં સુધી હું તો નહિ જમીશ.” આ કારણથી અને અતિથિ નિયમનો ચુદ્ધર ખ્યાલ હોવાથી ઘરમાંનું કોઈપણ માણસ જમ્યું નહિ. થોડીવાર જતાં પદ્મ આવી પહોંચ્યો અને બ્રાહ્મણ અતિથિ જોતાં ખુશ ખુશ થઈ ગયો. તેને પોતાને ત્યાં લઈ જઈ વિનયપૂર્વક વાતચિત કરી તેનું સ્વાગત કરવા પદ્મ તો મંડી પડ્યો. ઘરમાં તમામ જણની વર્તણૂક જોઈ બ્રાહ્મણ રાજી થઈ ગયો અને તેમની પ્રશંસા કરવા લાગ્યો.

(૩) રાજ દશરથ.

રામચંદ્રજીને વનવાસ દેવા માટે એક વખત કૌશલ્યાજી દશરથ રાજાને ગુસ્સાથી સખત મેણાં મારવાં લાગ્યાં. તે બોલ્યા, “મહારાજ, તમે મારા નિર્દોષ રામને નાહક હેરાન કર્યો છે. સ્ત્રીની પહેલી એથ તેનો પતિ છે. બીજી એથ તેનો પુત્ર છે. ત્રીજી એથ સગાંવડાલાં છે. તે સિવાય બીજી કોઈ એથ નથી. તમે મને તણ છે. રામ તો વનવાસ ગયો. હું તેની સાથે જવા વિચાર કરું, પણ મારાથી તમને છોડી કેમ જવાય? દરેક રીતે તમે મને પાયમાલ કરી છે.”

રાજા આવાં સખત વેણુ સાંભળી શોકાતુર થયો. તેનું મન આકુળવ્યાકુળ થઈ ગયું અને તે બેહોશ થઈ ગયો. શુદ્ધિમાં આવતાં કૌશલ્યાને તેણે હજી પોતાની સામે બેઠેલાં જોયાં. તેણે ધ્રુજતે સ્વરે, હાથ જોડી કૌશલ્યાને કહ્યું, “મને માફ કર. હું તને પગે લાગું છું. તું હંમેશાં વિનયી હતી. માત્ર મને નહિ પણ બીજાંઓને સુધાં. મેં જે કર્યું છે તે સારું હોય કે ખુરું, તોયે હવે તું શાંતિથી ખમી લે. હું મારા પોતાના શોકથી હૃદયભગ્ન થઈ રહ્યો છું. તને ગમે તેટલું તારા પુત્ર વિયોગનું દર્દ થતું હોય પણ અવિનયી અને સખત શબ્દો બોલી મને ધાન કર.”

આ સાંભળતાંજ કૌશલ્યાનું હૃદય ભરાઈ આવ્યું. તેમની આંખમાંથી શ્રાવણ ભાદરવો વરસી રહ્યો. રાજાના હાથ ઝાલી મહા દુઃખથી તે બોલ્યાં, “ઓ મહારાજ, મને ક્ષમા આપો. હું તમારે ચરણે મારું માથું મૂકું છું. ક્ષમા તો ખરું જોતાં મારે માગવાની છે. હું મારો ધર્મ સમજું છું. મારા પુત્રના વિયોગના દુઃખે મારાથી આવા વિનય રહિત શબ્દો ઉચ્ચારાઈ ગયા. મને માફ કરો.”

આ પ્રમાણે દશરથ રાજાની ખામોશી અને વિનયથી ભરેલા શબ્દોએ કૌશલ્યાનો ગુસ્સો ઉતારી નાંખી તેને નમ્ર બનાવી દીધી. વિનયશીલ શબ્દોમાં કેટલી બધી શક્તિ રહી છે!

શાહજહાં એડવર્ડ.

આપણા શહેનશાહ પંચમ જ્યોર્જને એડવર્ડ નામે પુત્ર છે તે પ્રિન્સ ઓફ વેલ્સ તરિકે ઝાળખાય છે. તેમને દરેક પ્રકારની રીતભાત શિખવવામાં કેઇ રીતની કચાશ રાખવામાં નથી આવી. જ્યારે પ્રિન્સ ઓફ વેલ્સ નાના હતા ત્યારે તે માંદા પડ્યા હતા. તેમને શરીરે ઝસુખ રહેતું તેથી પોતાની આયા જેમ કહેતી: તેમ તે વર્તતા ન હતા. તે ખાઇ ભલી હતી. તેણે તેમને કહ્યું, “પહેલા મારી કને એક ખાળક હતું અને હું જેમ કહેતી તેમ તે વર્તતું. ડેવિડ, (કુંવરનું ખીજું નામ) તે તમારા કરતાં ઉમ્મરે નાની એક છોકરી હતી; પણ તે કદી પણ રડતીયે નહિ અને ખડખડતીયે નહિ. હંમેશાં હું કહેતી તેમજ તે કરતી.” આ સાંભળી શાહજહાંની આંખમાં પાણી ભરાઇ આવ્યાં અને તે બોલ્યા, “હું તે નાની છોકરીને એક બક્ષિશ આપવા માગું છું; કારણ કે તે માંદગી વખતે ધીરજ રાખતી. મારી એક બક્ષિશ તમે તેને આપશો?” એમ કહીને તેણે તેજ આયાના હાથમાં એક નાનું પૂતળું મૂક્યું. તે સેનાપતિ રોબર્ટનું હતું અને તેને તે પોતાના વીર પુરૂષ તરિકે ગણ્યતા. જ્યારે નાની છોકરીને આ પુતળું આપવામાં આવ્યું ત્યારે તે ઘણી ખુશ થઇ ગઇ અને બોલી, “મારી પથારી નજીક મેજઉપર મૂકો; તેમ રાખવાથી મારી નજર દરરોજ તે ઉપર પડશે.”

એક વખત શાહજહાંને દરિયાઈ લશ્કરી તાલીમ માટે એક સ્થળે મોકલવામાં આવ્યા. ત્યાં તે બધા ઉમેદવારમાં હળી મળી જતા. જે તેઓ ખાતા તેજ પોતે પણ ખાતા. એક સમયે તેમની તખીએત ઠીક નહોતી. તે કંઇ ખાઇ શકે

તેથી જે અમલદારની દેખરેખ તેમના ઉપર હતી તે તેમને માટે ખાસ વાનીઓ બનાવી લાવ્યા. કુંવરે તે ખાવા ના પાડી અને કહ્યું, “મારા પિતાશ્રીએ મને કહ્યું છે કે જે બીજાઓ ખાય તેજ ખોરાક તારે પણ લેવો.”

ત્યારે કુંવરની દરિયાઈ કાફલાને લગતી કેળવણી પૂરી થઈ ત્યારે તેના પિતાએ કહ્યું, “તારે તારા પાંચ ખાસ મિત્રોને બક્ષિશ આપવી.” પણ શાહજાદાએ વિનયપૂર્વક કહ્યું, “તેમ મારાથી ન થાય. અહીં એવી બક્ષિશ આપવાનો રિવાજ નથી. કદાચ જો આપું તો મને બીજા વિદ્યાર્થીઓ દાંભિક કહેશે. તેમને માફ એ કૃત્ય ગમશે નહિ; કારણ કે અહીં તો બધાએ સરખાજ છે; પછી તે શાહજાદો હોય, અમીરજાદો હોય કે ગરીબ વર્ગમાં જન્મેલો હોય.”

આવા વિનય ભરેલા જવાબથી શહેનશાહનો પ્રેમ તેમણે જીતી લીધો છે.

(૨) યુધિષ્ઠિર અને ભીમ.

નાના ભાઈઓ અને દ્રોપદીજી વારંવાર યુધિષ્ઠિરને કહેતા કે “તમે કપટી કૌરવોની સાથે જે કરાર કર્યો છે તેને આટલી બધી શખુરીથી વળગી ન રહો.” એક વખત ભીમ તો તદ્દન ક્રોધિત થઈ ગયો, અને બોલ્યો, “જુઓ, કૌરવો તો લુચ્ચા છે. જુગારીઆ સાથે વચન પાળવાનું કેવું હોય? આ રીતે ખમ્યા કરવું એમાં તો તમારી નબળાઈ છે. શા માટે તમે તમારી અને અમારી હાંસી કરાવો છો?”

આ શબ્દો સાંભળી યુધિષ્ઠિરને ઘાણું લાગી આવ્યું. પણ તેમણે ક્રોધ ન કરતાં વિનય અને નમ્રતા બતાવી કહ્યું, “હે ભીમ, તું વાજબી કહે છે. હું તને આવા સખ્ત શબ્દ પ્રહારને માટે કપકો આપી શકું તેમ નથીજ; કારણ કે મારી પોતાની મૂર્ખાઈને પરિણામેજ મેં આ દુઃખો તમારા સર્વ ઉપર નોતર્યા છે. છતાં, તું જાણે છે કે હું એકવાર શબ્દોથી બંધાઈ ગયા પછી પાછું પગલું ભરતો નથી. હે ભીમ, તું ધ્યાનમાં રાખ કે અપકીર્તિ લોગવી જીવવું એ વિષ સમાન છે. જરા થોડા દિવસ શખુરી રાખ. સૌ સારા વાનાં થશે.” આવાં ધીમેથી વિનયપૂર્વક શબ્દો કહી તે પોતાના ભાઈઓને સમજાવી શકતા.

પ્રેમ અને વિનયથી જે કામ યુધિષ્ઠિર કરી શક્યા તે ક્રોધથી કદી પણ તે ન કરી શકત.

વિનય.

૧. દુષ્ટ અને વિષયી જીવન નહીં, પણ વિવેકી અને સદ્ગુણી જીવન એજ ખરેખરી સુખી જીવન છે.

૨. સહ્ય થવામાં કંઈ પણ પૈસા બેસતા નથી અને તેથી દરેક વસ્તુ ખરીદ થઈ શકે છે.

૩. ખરેખરા ગુણના કરતાં ઘણે દરજ્જે સારી રીતભાતને લીધે ઘણાં માણસોએ પોતાની જીવનમાં ક્ષેત્ર મેળવેલી છે.

૪ તમારા કામમાં તમે સાવચેત રહો અને શાંતવૃત્તિ રાખો. સામાને માટે લાગણીવાળા અંતઃકરણની જેટલી જરૂર છે તેટલી જરૂર શાંત પ્રકૃતિની છે. દરેક કામમાં સ્થિરતા અને શાંતવૃત્તિ અમૂલ્ય છે, અને આકૃત તથા સંકટના પ્રસંગોમાં એ જ ગુણને લીધે માણસ સલામત રહી શકે છે.

૫. વિવેક સદ્ગુણની છાયા અને પ્રતિબિમ્બ છે.

૬. વિનય વેરીને વશ કરે છે.

૭. જીભમાં મિઠાશ છે તેમજ કડવાશ. તે વડે વગર વિચાર્યું બોલો તો વિવેકનો લંગ થાય છે.

૮. દરેક માણસ સાથે ગૃહસ્થને છાજે એવી સલુકાદથી વર્તજો.

૯. “નમ્રતાથી બોલો. અંતઃકરણના ડિઝા કુવામાં નાંખેલી આ એક નાની વસ્તુ છે; આને લીધે જે લલ અને આનંદ થાય છે તે તો ભવિષ્યના અનંત કાળમાં જણાશે.”

૧૦. “વિવેક, વિનય રીતિ સઉ, વ્યર્થ નથી તું જાણ; સુસ્વભાવ ભક્તિ-ભાવનાં, વૃક્ષ-ફળો તું પ્રમાણ.”

સંપ.

(૧) અંગ્રેજ પ્રજા.

ઇંગ્લંડમાં રાણી ઇલિઝાબેથ રાજ્ય કરતી હતી ત્યારે દેશના ધર્મમાં કેટલાક પક્ષ પડી ગયા હતા. તે પક્ષો માંહેમાંહે વારંવાર તકરાર કરતા અને તે પરિણામે કડવાશ વધી જતી હતી.

જ્યારે ઇંગ્લંડમાં આ સ્થિતિ હતી ત્યારે કેટલાંક કારણોને લીધે સ્પેનના રાજા ફિલિપે ઇંગ્લંડ ઉપર સ્વારી કરવા તૈયારી કરી. જખરાં મોટાં જહાઝો તૈયાર કરાવી, યોદ્ધાઓથી તે ભરી તેણે ઇંગ્લંડ તરફ રવાના કર્યાં.

જ્યારે આ વિષે ઇંગ્લંડને ખબર પડી ત્યારે ધર્મનો મતભેદ ત્યાંના લોકોએ દૂર મૂક્યો, અને બધા પક્ષના લોકો પોતાના દેશના શત્રુ સામે થવા કટિબદ્ધ થયા. રાણી ઇલિઝાબેથ ઠામઠામ કરી લોકોને ઉત્સાહ પ્રેરવા લાગી અને સ્વદેશાભિમાનની લાગણી જાગૃત કરી તેણે તમામ પક્ષના લોકોને એક સંપ કરી દીધા. ઉપરાંત, ઇંગ્લંડ પાસે પૂરતા વહાણો પણ નહોતાં, તે પણ ત્યાંની વેપારી કામતરફથી મોટી સંખ્યામાં મળ્યાં. ઇંગ્લંડના નૌકાસૈન્યનું આધિપત્ય રાજ્ય ધર્મના વિરોધીના હાથમાં મૂકાયું. એક પક્ષને બીજા પક્ષનો જરાએ આવા સંકટ સમયે અવિશ્વાસ નહોતો. તે નૌકાધિપતિએ પણ પોતાના ઉપર બધા પક્ષનો મૂકાયેલો વિશ્વાસ પોતાના એક દીલથી સાબિત કરી બતાવ્યો. કાફલામાં મૂકાયેલો

દરેક માણસ સંપમાં રહેલાં જળની કિંમત સમજતો હતો; તેથી સૌ સૌને સ્થાને પૂર ઉત્સાહથી કામ કરવા લાગ્યા.

આખરે લડાઈ શરૂ થઈ. લગભગ એક અઠવાડિયા સુધી તે ચાલી. તે દરમિયાન ઈંગ્લંડના નાના, પણ શૂરવીર મરદોથી ભરેલાં, વહાણોએ સ્પેનના મોટાં વહાણોમાં રહેલાં માણસોને જખરદસ્ત શિકસ્ત આપી. સ્પેનનું નૌકાસૈન્ય અંગ્રેજ નૌકાધિપતિની ચતુરાઈથી અસ્તવ્યસ્ત થઈ ગયું, અને એક જખરી હાર ભોગવી સ્પેને ઘણું નુકસાન ભોગવ્યું.

આ તે સંપનું પરિણામ કહો કે સ્વદેશભિમાનનો જોરસો કહો, પણ યાદ રાખો કે જ્યાં સંપ હોય ત્યાં ફત્તેહ મેળવી શકાય છે. જ્યારે જ્યારે દેશ કે કુટુંબની સામે શત્રુ ધસારો કરતો હોય ત્યારે તેમાં રહેલા તમામ માણસો એકત્ર થાય તો દુનિયાનાં કેટલાંયે દુઃખ ઓછાં થાય?

(૨) પૃથ્વીરાજ અને સમરસિંહ.

ચોડાણુવંશી પૃથ્વીરાજને એક પૃથા નામે બેન હતી. તેનું લગ્ન મેવાડના સમરસિંહ સાથે થયું હતું. સાળા બનેવી બન્ને બહાદુર હતા અને હંમેશાં પોતાનું રાજ્ય કાળજીથી ચલાવતા. જરૂર પડે એક બીજાની મદદે વારંવાર જઈ પડેલ્યતા, કદી પણ તકરાર ન કરતા અને એક બીજાને સુખી જોવા ઉત્સુક હતા. તેમનો સંપ ઘણો વખાણુવા જેવો હતો.

પૃથ્વીરાજને જયચંદ્ર નામે મસિયાર્ધ ભાઈ હતો. તે પોતાની માના બાપ અનંગપાળે પૃથ્વીરાજને દિલ્હીની ગાદી આપી તેથી નાખુશ ગઈ ગયો. પૃથ્વીરાજને વારંવાર કનડગત આપવા તે પાછો પડતો નહિ. ઈર્ષા દેવીએ તેના ઉપર પૂરી સત્તા જમાવી હતી; તેથી, તે બીજા રજપૂત રાજાઓ જે પૃથ્વીરાજના વિરોધી હતા તેની સાથે મળી જઈ તેને બહુ ત્રાસ આપવા લાગ્યો. પણ પૃથ્વીરાજે તેમની બહુ દરકાર કરી નહિ. જ્યારે જયચંદ્ર અને તેના મળતિયાઓએ જોયું કે આમ કરે કાંઈ વળે એમ નથી ત્યારે તેઓએ શાહબુદ્દીન ગોરીની મદદ માંગી, તેને પૃથ્વીરાજ ઉપર ચઢી આવી દિલ્હી કબજે કરવા ઉશ્કેર્યો. આખરે તે એક મોટું લશ્કર લઈ ચઢી આવ્યો.

પૃથ્વીરાજને આ વિષે ખબર પડતાંજ પોતાના બંનેવીને મદદ માટે કહેણુ મોકલ્યું. ચિતોડનો રાજા સમરસિંહ પોતાના સાળાને મદદ કરવા તૈયારજ હતો. વારંવાર તેણે પૃથ્વીરાજને મદદ કરી હતી. આ વખતે પણ તેણે પાછી પાની ન બતાવી. એક મોટું લશ્કર લઈ તે દિલ્હી આવી લાગ્યો. પૃથ્વીરાજે તેનો

ચોગ્ય સત્કાર કર્યો અને બન્ને જણ કેવી રીતે યુદ્ધ કરવું તેનો વિચાર કરવા લાગ્યા.

ઉવટે તેઓએ નક્કી કર્યું કે દિલ્હીનું રક્ષણ સમરસિંહે મુસલમાનો સામે કરવું અને પૃથ્વીરાજે પાટણના રાજા અને તેના મળતિયાઓ સાથે લડવા જવું. આવો સંપ કરી તેમણે પોતાનો વિચાર અમલમાં મૂક્યો.

સમરસિંહ મુસલમાનો સાથે વીરતાથી લડતો રહ્યો. રજપૂતોએ શોર્ષ બતાવવામાં કંઈ પણ કસર ન રાખી. છતાં મુસલમાનોને તદ્દન હરાવવા જેટલા મજબૂત તેઓ ન હતા; એટલામાં પૃથ્વીરાજ પાટણના રાજા અને તેના સાથી રાજાઓ ઉપર જીત મેળવી પાછો ફર્યો. હવે તે સમરસિંહ સાથે જોડાયો. બન્ને લશ્કર એકઠા થવાની રજપૂતોનું મન ઘણું વધ્યું. તેઓ જહાદુરીથી લડવા લાગ્યા. તેમના બળ સામે મુસલમાના ટકી શક્યા નહિ તેઓ હાર્યા, નાઠા અને તેમનો સેનાપતિ કેદ પકડાયો. ત્યારબાદ થોડાં વર્ષે લગી તેઓએ દિલ્હીનું નામજ ન લીધું.

પૃથ્વીરાજ અને સમરસિંહના સંપે મુસલમાનો ઉપર જીત મેળવી અને થોડાં વર્ષે લગી મુસલમાનો ચોહાણ રાજાની હાડછેડ કરી ન શક્યા.

જો દરેક બાળકમાં માણસો સંપથી કામ કરે તો ચોક્કસ તેઓ વિજય મેળવ્યા વગર ન રહે.

(૩) અમેરિકાના સંયુક્ત સંસ્થાનવાસીઓ.

ઇંગ્લંડમાં જ્યારે ત્રીજા જ્યોર્જ રાજ્ય કરતા હતા ત્યારે ઇંગ્લંડ અને અમેરિકામાં આવેલા ઇંગ્લંડનાં સંસ્થાનો વચ્ચે તકરાર ઉભી થઈ. તકરારનું મૂળ કારણ નીચે મુજબ હતું. જ્યારથી સંસ્થાનોમાં ઇંગ્લંડમાંથી માણસો જઈ વસ્યા હતા, ત્યારથી ઇંગ્લંડ તો સંસ્થાનોને પોતાની મિલકત હોય તેમ ગણતું. મૂળ માતૃભૂમિનો બધો કાચો માલ ત્યાં મોકલાતો, અને ત્યાંથી જૂજ માલ ઇંગ્લંડ લેતું. આથી વર્ષ આખરે જ્યારે હિસાબ મેળવાતો ત્યારે સંસ્થાનોને ઇંગ્લંડને મોટી રકમ કરજ તરિકે ભરવી પડતી. આ સ્થિતિ સંસ્થાનવાસીઓને ન ગમતી.

એ ઉપરાંત, જ્યારે સંસ્થાનવાસીઓ ઇંગ્લંડની જરૂર માટે પૈસાની બીજી રકમો કોઈ પ્રસંગે મોકલતા, ત્યારે પોતાના દરેક સંસ્થાનની સભા મારફત તેઓ અમુક જાતનો કર નાખતા અને ઇંગ્લંડને આપતા. ઈ સ. ૧૭૬૫માં ઇંગ્લંડે સંસ્થાનો ઉપર કર (જાણે તે ઉપર કર નાંખવાનો હક્ક હોય તેમ) નાંખ્યો. આ ત્યાંના લોકોને મનગમતી વાત નહોતી. તેથી તેઓએ તે વિરુદ્ધ પોકાર ઉઠાવ્યો. તેઓ કહેવા લાગ્યા, “જ્યાં લગી હમારા ખુદ પ્રતિનિધિ ઇંગ્લંડની પાર્લમેન્ટમાં નથી, ત્યાંસુધી હમારા ઉપર આવી રીતે કર નાંખી શકાયજ નહિ.” એકાદ બે વખત તો તકરાનું સમાધાન થઈ જતું હતું, પણ ઇંગ્લંડના મંત્રીઓએ માતૃભૂમિના સંસ્થાનવાસીઓ ઉપર કર નાંખવાનો હક્ક કાયમ રાખવા માત્ર આહ ઉપર કર નાંખી રાખ્યો. સંસ્થાનવાસીઓ કોઈપણ જાતનો દર કબૂલ કરવા તૈયાર નહોતા; એટલે તેર સંસ્થાનોના લોકો એકસંખી થઈ

ગયા. ઇંગ્લંડથી આવતા કેઈ પણ માલની આયાત તેમણે બંધ કરી. વળી, જેટલી ચાહ ઇંગ્લંડથી બોસ્ટન બંદરે આવી તે બધી બોસ્ટનવાસીઓએ દરિયામાં પધરાવી દીધી. આથી ઇંગ્લંડ વિશેષ છંછેડાયું અને બન્ને પક્ષે લડાઈની તૈયારી કરી.

ઇંગ્લંડથી લશ્કર આવ્યું. સંસ્થાનવાસીઓનું લશ્કર મજાની સ્થિતિમાં નહોતું. કેટલાક સિપાઈઓને પગે જોડા પણ નહોતા. દારૂગોળાની સામગ્રી પણ તેમની કને પૂરતી નહોતી. આવી સ્થિતિમાં વૉશિંગ્ટને અમેરિકાના લશ્કરની સરદારી લીધી. તેણે માત્ર બોસ્ટન આગળ ઇંગ્લંડના લશ્કરને થોડાક માસ રોકી રાખી, તે દરમિયાન પોતાના લશ્કરને સારી તાલીમ આપી અને ઈ. સ. ૧૭૭૬માં બોસ્ટનમાંથી ઇંગ્લંડના લશ્કરને પાછું હટાવ્યું.

આ હારથી ઇંગ્લંડ વધારે ઝતુની થયું. સંસ્થાન નિવાસીઓ લડવા માટે તેટલાંજ ઝતુની થયા. ઈ. સ. ૧૭૭૭ની સાલમાં અમેરિકાના સંસ્થાનોએ એકઠા થઈ સભા ભરી અને ત્યાંજ હંમેશ માટે સ્વતંત્રતા મેળવવાનો જાહેર ઠરાવ કર્યો. હવે યુદ્ધ બન્ને પક્ષો વચ્ચે પૂર જોશથી ચાલ્યું. વિજયમાળા ઇંગ્લંડને આરો પાશે એમ શરૂઆતમાં લાગ્યું, પણ અમેરિકન સરદાર વૉશિંગ્ટનની હિંમત અને ધીરજે સારો ટકાવ કર્યો. ઇંગ્લંડ વિરૂદ્ધ ક્રાન્સ હતું. તે સંસ્થાનવાસીઓ સાથે જોડાયું. ડચ અને સ્પેનિયર્ડો પણ તેમની સાથે જોડાયા. લગભગ એક બાબુએ ઇંગ્લંડ અને બીજા પક્ષે સંસ્થાન નિવાસીઓને પડખે યુરોપની બીજી પ્રજા ઉભી રહી. આખરે ઈ. સ. ૧૭૮૧માં ચોર્કટાઉન આગળ ડોર્નવોલિસ હારી ગયો, અને અમેરિકાને જખરી ફત્તેહ મેળવી.

ત્યારબાદ ઇંગ્લંડને સુલેહ કરવી પડી, અને સંસ્થાન નિવાસીઓની પૂર્ણ સ્વતંત્રતા કબૂલ કરવી પડી.

આવી રીતે સંપત્તી ઘણું બળ મેળવી, મહાન ઇંગ્લંડની સામે લડી, પોતાને મનગમતી સ્વતંત્રતા સંસ્થાને મેળવી શક્યા અને હાલ તે અમેરિકાના સંયુક્ત સંસ્થાનો તરીકે ગણાય છે.

હવે એ દેશ ઘણોજ સમૃદ્ધ અને બળવાન થઈ ગયો છે. તે એક નમૂનેદાર પ્રજાસત્તાક રાજ્ય ગણાય છે અને દુનિયાના દેશમાં સૌથી અગ્ર ગણાય છે.

સંપીદાસ

સંપીદાસ નામે એક ગૃહસ્થ હતા. તેને ચાર છોકરા હતા. સંપીદાસ પોતે સુજ, વિવેકી, પરોપકારી અને ન્યાયવૃત્તિવાળા હતા, તેથી ઘરખટલો બહુ સારી રીતે ચાલતો. બંતે બહુ પેસાવાળા તો નહોતા, પણ કુટુંબનિર્વાહ સારી રીતે ચાલે એટલું કમાતા.

ચારે છોકરા ઉમ્મર લાયક હતા. તેઓ પરણેલા હતા. તેમને દરેકને છોકરાં હતાં એટલે સંપીદાસના ઘરમાં સારી વસ્તી હતી. દરેક જુવાન છોટો સભ્ય અને ઉદાર હતો અને વળી દરેક બાળકને પણ રીતભાતની સારી તાલીમ અપાતી.

ચારે છોકરા મહેનતુ હતા. સંપીદાસે સૌથી મોટાને વેપારી ધંધામાં મૂક્યો હતો. તેથી નાનાને વકિલ બનાવ્યો હતો તેથી નાનો સાધારણ કારકુન હતો અને સૌથી નાનો ડૉક્ટર બન્યો હતો. આ દરેક છોકરાની આવક ઠીક હતી અને તે બધી ઘરમાં એકઠી થતી. ઘરમાં ત્રીજેરી હતી તેમાં સર્વ કીંમતી વસ્તુ મૂકાતી.

એક દિવસ એવો બનાવ બન્યો કે ત્રીજેરીવાળા ઓરડામાં બે બહમાશે રાત્રે ભરાયા. એક ભાઈને આ વિષે જરા શંકા થઈ અને છૂપી રીતે જોયું તો માલૂમ પડ્યું કે તેઓ ત્રીજેરીમાંનો માલ બહાર કાઢતા હતા તરતજ તેણે બીજા ત્રણ ભાઈને જગાડ્યા. તેઓ ચૂપકીથી તે ત્રીજેરીના ઓરડા આગળ આવ્યા. લાગ જોઈ બે ભાઈઓ હિમ્મત રાખી અંદર દાખલ થયા અને પેલા દરેક બહમાશને ઝાલવા પ્રયત્ન કર્યો. એક

જણથી તે દરેકને પહોંચી વળાય તેમ નહોતું. એટલામાં બીજા બે ભાઈઓ અંદર દાખલ થયા. બંને જણે મળી એકેક બદમાશને પોતાના બળથી ઝાલી રાખ્યો. એટલામાં વૃદ્ધ સંપીદાસ રસી લઈ ત્યાં આવી લાગ્યા. જખરદસ્તીથી બદમાશોને બાંધવામાં આવ્યા અને પોલીસને બોલાવી તેમને હવાલે કરવામાં આવ્યા. આવી રીતે સંપથી રહેવાથી તેઓએ પોતાની કીમતી ચીજોનો સારો બચાવ કર્યો.

એક પ્રસંગે તેમણે એક નોટી મળી. ખરીદી. ટૂટક ટૂટક તે કોઈથી ખરીદાય તેમ નહોતી; પણ એકઠા રહેવાથી તે જાગીર તેઓ ખરીદી શક્યા અને તેને સારી વ્યવસ્થામાં લાવી તેમાંથી સારી આવક મેળવી શક્યા.

એક બીજે પ્રસંગે ઘરમાં ત્રીજો ભાઈ ઘણો બિમાર પડ્યો. તેની સારવાર લાખો વખત કરવી પડી. ઘરમાં માણસોની વસ્તી સારી હોવાથી કોઈ સારવાર કરતાં કોઈ ડંટાળતું નહિ. આખરે તે બધાની મહેનત અને સંભાળથી તે સાજો થઈ ગયો.

સંપીદાસનું દિલ ઉદાર હોવાથી પોતાના બે ત્રણ નિકટ નિરાધાર સંબંધીઓને પણ તે પાળતા. આ બધું સંપને પરિણામે આ કુટુંબ કરી શકેલું. ખરે, સંપ ત્યાં જંપ.

(૫) એક અમેરિકન શિક્ષક.

એક વખત અમેરિકાની એક નિશાળની ઓડિંગમાં કેટલાક વિદ્યાર્થીઓ વાદવિવાદ કરતા મારામારી કરવા લાગ્યા. તેઓ એક બીજા તરફ જાણે વેર લેવા માગતા હોય તેમ પ્રહાર કરવા લાગ્યા. ત્યાં રહેતા શિક્ષકને આ વાતની અખર થઈ કે તરતજ તે ત્યાં ગયો. તેને જોઈ સર્વ વિદ્યાર્થીઓ મારામારી કરતા અટકી ગયા. આ શિક્ષક બાહોશ હતો. સંપ કેમ જળવાઈ રહે તે તેને સાફ આવડતું હતું. તેણે ન લીધી કોઈની જુબાની, કે ન પૂછ્યો કોઈને એક પણ સવાલ. જેવાં બધા ચૂપ થઈ ગયા કે તરતજ તેણે તેમને એક હંમેશનું ગીત ગાવા હુકમ કર્યો. વિદ્યાર્થીઓ તો હંમેશની ઢબ મુજબ ગીત ગાવા લાગ્યા. તેઓ સમજપૂર્વક ગાતા હતા. એક પૂરું થતા બીજું ભાતૃભાવ સંગંધી ગીત ગાવાનું શિક્ષકે કહ્યું. દરેક છોકરો તે ગીતમાં એકતાલ થઈ ગયો. જ્યારે તે ગીત પૂરું થઈ ગયું, ત્યારે શિક્ષકે દરેકના ચહેરા તરફ જોયું તો જાણે કંઈ બન્યુંજ નહોતું તેમ લાગ્યું. દરેકનો ચહેરો શાંત દેખાયો. ત્યાર પછી તે શિક્ષક ત્યાંથી જતો રહ્યો. વિદ્યાર્થીઓ એક બીજાના હાથ ઝાલી આનંદથી વાતો કરવા લાગ્યા.

જો તે શિક્ષકે જુબાની વગેરે લેવાનું કામ શરૂ કર્યું હોત તો એક બીજાનું વેર વધતે અને કેટલાક જૂઠું પણ બોલ્યા હોત. વિદ્યાર્થીઓમાં બે મોટા પક્ષ પડે તે દેશને ભવિષ્યમાં પણ હાનિકારક નિવડે આ બધા વિચારથી તે શિક્ષકે પોતાની કુનેહથી તેઓમાં સંપ કાયમ રખાવ્યો અને તેમના મનમાં એક બીજા પ્રત્યે સહેજ પણ ઠડવાશ ન રહી.

(મનનીય સૂત્રો.)

૧. જ્યાં સંપ ત્યાં જંપ.
૨. નિરાધાર જનોનું પોષણ કરવા માંગતા હો અને દેશનું ભલું કરવું હો તો સંપે રહો.
૩. મનની શાંતિ, ધાસ્તી વગરનું જીવન, અને દિલની હિંમત ખરૂં જોતાં સંપનાં ક્ષણ છે.
૪. અસહ્ય મુશ્કેલીઓને સંપ વેડફી નાંખે છે.
૫. સંપ એક મહા મંત્ર છે. તે દુશ્મનોને હતાશ પમાડે છે, અને પોતાના પક્ષને ઉત્સાહી બનાવે છે.
૬. સંપીને રહેવા માટે નીતિ પાળવી. સહવિચાર અને સહવર્તનથી સંપ ટકી રહે છે.
૭. સંપ એટલે સ્નેહ, સંપ એટલેજ મિત્રાચારી અને સંપ એટલેજ દેશોત્થતિ.
૮. સંપથી રહેનાર કુટુંબ અન્યને ઉમદા પાઠો શિખવે છે.
૯. સંપ એ નિરાધાર ગરીબ વિધવાનો આશ્રય, ગિમારની સેવા અને વૃદ્ધોનો ટેકો છે.
૧૦. તમારી જાતને અન્યને ઉપયોગી બનાવવી હોય તો “સંપ” પ્રત્યે તમારી નજર હંમેશાં રહેવી જોઈએ.

પ્રમાણિકપણું

(૧) લકનૌ શહેરનો એક છોકરો.

એક સમયે લકનૌ શહેરમાં બે મિત્રો હતા. તેમાંનો એક કાપડીયો હતો. બીજા મિત્રે પોતાના છોકરાને તેની દુકાન પર ઉમેદવાર તરિકે મૂક્યો. થોડા દિવસ પછી તે દુકાને એક બાઈ કાપડ ખરીદવા આવી. તે છોકરાએ તે બાઈને જોઈતું કાપડ આપ્યું; પણ, જોવા તે તેની ગડી કરી કાગળમાં બાંધતો હતો, તેવુંજ તેણે તે કાપડમાં એક કાણું જોયું. તેણે તે બાઈને કહ્યું, “ શબ્દ કરો આ કાપડમાં કાણું છે, હું તમને બીજું આપું.” એમ કહી તેણે બીજું કાપડ આપ્યું અને બાઈ મનમાં છોકરાના પ્રમાણિકપણાની પ્રશંસા કરતી ચાલી ગઈ.

હવે તે દુકાનદારે છોકરાની આવી વર્તણૂક જોઈ, ત્યારે તે બહુ ગુસ્સે થયો અને તેના બાપને ચીઠ્ઠી લખી કે ‘તમે તમારા છોકરાને દુકાનપરથી લઈ જાઓ. એને વ્યાવહારિક જ્ઞાન ખિલકુલ નથી.’ આ ચીઠ્ઠી વાંચતાંજ છોકરાનો બાપ તરતજ દુકાને આવ્યો અને તેના મિત્રને પોતાના છોકરાનો દોષ કહેવા અરજ કરી. તે ઉપરથી કાપડીયાએ જે હકીકત બની હતી તે કહી સંભળાવી.

આ સાંભળી પેલા મિત્રે કહ્યું કે “ જો એજ દોષ હોય તો હું તેને પહેલાં કરતાં વધારે ચાહીશ. બીજો કંઈ દોષ

એનામાં છે ? ” વેપારીએ જવાબ દીધો. ‘ના, બીજી રીતે ચાલચલગત સારી છે; પણ આ જાતનું વ્યાવહારિક જ્ઞાન નથી. જો અમે વેપારી ઘરાકને અમારા માલની નુકસાની વિષે કહીએ તો અમારા જેવા મૂખાં કેાણુ ?”

છોકરાનું વર્તન કોઈ પણ રીતે ખરાબ ન હોવાથી આપને બહુ સંતોષ થયો. તેણે તે વેપારીને કહ્યું કે “હું એને આપને ત્યાં હવે રાખવા ગિલકુલ ઇચ્છતો નથી.” એમ કહી પોતાના છોકરાને લઈ તે ત્યાંથી ચાલતો થયો. આ જ છોકરો તેના પ્રમાણિકપણને લીધે પાછળથી મોટો વેપારી થઈ પડ્યો.

(૨) ડેનહમ.

ડેનહમ નામનો ઇંગ્લંડના ખ્રિસ્ટલ શહેરમાં એક વેપારી હતો. વેપાર કરતાં તેને ભારી ખોટ ગઈ; છતાં, પોતાના લેણદારોને પોતાની કને જે કંઈ થોડા પૈસા હતા તે ફાળે પડતા ચૂકવી દીધા. ત્યાર પછી તે અમેરિકા ગયો, અને ત્યાં વેપાર કરવા લાગ્યો. દેવયોગે તે ત્યાં ધનાઢ્ય વેપારી થઈ પડ્યો. એટલે તે પોતાના આગળના લેણદારોને પૈસા પાછા આપવા ખ્રિસ્ટલ આવ્યો. તેણે પોતાના સઘળા સાહુકારને મિજબાનીમાં પોતાને ત્યાં આમંત્ર્ય આપ્યું. જમી રહ્યા પછી દરેકના લેણા પૈસા ડેનહમે વ્યાજ સાથે ભરપાઈ કરી દીધા. નહિ ધારેલી વખતે સાહુકારોને પોતાના પૈસા ડેનહમ પાસેથી મળ્યા તે જોઈ તેના પ્રમાણિકપણાની તેઓ પ્રશંસા કરવા લાગ્યા. અને થોડા વખતમાં ડેનહમનું નામ એક પ્રમાણિક વેપારી તરીકે પ્રખ્યાત થઈ ગયું.

(૩) મોઝીસ.

ગયા સૈકામાં જ્યારે જર્મની અને ફ્રાન્સ વચ્ચે લડાઈ ચાલતી હતી ત્યારે જર્મનીમાંના એક સંસ્થાનના રાજાને નાસી જવું પડ્યું તે ફ્રેંકફર્ટને રસ્તે થઈ જતો હતો. એવામાં ત્યાં એક મોઝીસ નામના શરાફની પેઢી હતી. રાજાએ મોઝીસને પોતાની પાસેના સઘળા દાગીના તથા દ્રવ્ય તેના કબજામાં રાખવા આગ્રહ કર્યો, કારણ કે, પોતે નાસલાગમાં તે સાચવી શકે એમ નહોતો. મોઝીસે ઘણા આગ્રહ પછી તેનું સઘળું દ્રવ્ય સુરક્ષિત રાખવા પોતાના કબજામાં લીધું; પણ આવા લયંકર પ્રસંગમાં તે સલામત રહી શકે, અગર ન પણ રહી શકે તે બાબત વિચાર કરી તેણે રાજાને ખરી મુશ્કેલી કહી, અને તે દ્રવ્યની રસીદ રાજાને આપી નહિ. રાજાને તે બાબત કંઈ વાંધો નહોતો.

ત્યરબાદ મોઝીસે વિચાર્યું કે ફ્રેંચ સિપાઈઓ તેનું બધું દ્રવ્ય લૂંટી લેશે, તેથી તેણે રાજાનું દ્રવ્ય એકલાએજ વાડાની જમીન ખોદી તેમાં દાટ્યું; પણ પોતાનું દ્રવ્ય બચાવવા તેણે ગિલકુલ તેમ કર્યું નહિ. થોડા દિવસમાં ફ્રેંચ સિપાઈઓ આવી પહોંચ્યા અને મોઝીસનું મકાન લૂંટ્યું, અને તેના પોતાના બધા પૈસા લૂંટી લઈ ગયા. તેઓને આટલાથી સંતોષ થયો તેથી જેમ બીજાઓનાં ઘર ખોદી કાઢ્યાં તેમ તેનું ઘર ખોદ્યું નહિ તેઓના ગયા પછી થોડા દિવસે મોઝીસને પોતાનો વેપાર ફરી ચલાવવા રાજાના પૈસામાંથી થોડી રીલક લેવા જરૂર લાગી, તેથી તેણે વાડામાંની જમીનમાંથી થોડું દ્રવ્ય બહાર કાઢ્યું અને તે વડે વેપાર કરવા લાગ્યો. થોડા વખતમાં તેણે ઘણું

સારું પેઢા કર્યું. જ્યારે સંધિ થઈ ત્યારે રાજા પાછો પોતાને દેશ કર્યો. ત્યાં જતાં ક્રેકર્ટ આગળ થોભ્યો. તેના મનમાં એમ હતું કે ક્રેચ લોકોએ મારો પેસો વગેરે મોઝીસના પેસા ટકા સાથે લૂંટી લીધો હશે; અને જો તેમ થયું ન હશે તો પણ મોઝીસ કદાચ પોતાનું તળીયું ટાકું કરવા કહેશે કે ક્રેચોએ તે તો ક્યારનું લૂંટી લીધું છે. પણ મોઝીસને તો જેવી ખબર પડી તેવાજ તે રાજાને મળવા તેને મુકામે ગયો, અને કહ્યું કે “આપનું સઘનું દ્રવ્ય સલામત છે. ચાપ ૨૦ વે લઈ જાઓ. આપની રોકડમાથી મેં થોડા રૂપિયા મા. ૧૭૧૧ દોલત લૂંટાયા બાદ, વેપાર કરવા વાપરી છે તેના ઉપર હું આપને સંકડે પાંચ ટકા વ્યાજ આપવા તૈયાર છું, તે પણ વ્યાજ સહિત આપ લઈ જાઓ.” રાજા તેનું આવું પ્રમાણિકપણું જોઈ ખુશ થયો, અને પોતાની સઘળી રોકડ રકમ તેને ત્યાં થોડે વ્યાજે રહેવા દીધી. ત્યારબાદ તેણે મોઝીસ વિષે પોતાના કેટલાક વેપારી તેમજ બીજા યુરોપી રાજાઓને સીફારસ કરી. આથી મોઝીસનો ધંધો તેમજ તેનો માન મરતબો યુરોપના ૧૦૦ શહેરમાં ગાહું વધી પડ્યો. તેના પ્રમાણિકપણાનેજ આ ખરો બદલો હતો.

(૪) નેપોલિયન.

એક વખત લશ્કરી તાલીમ માટે નેપોલિયન ઓરિયન ગામે રહેતો હતો. તેને ફળનો શોખ હતો તેથી તે ફળ વેચનાર એક બાઈ કને દરરોજ જતો, ફળ લેતો અને જ્યારે એન પાસે પૂરા પૈસા થતા કે તરતજ તે બાઈને તે આપી દેતો. જ્યારે લશ્કરી કેળવણી પૂરી થઈ ત્યારે થોડા પૈસા આપવાન બાકી રહ્યા; તેથી તે બાઈ પાસે ગયો અને કહ્યું, “હું તે હાલ બહુ છું, પણ તારા પૈસા આપવાનું કદી પણ ભૂલીશ નહિ.”

ત્યારબાદ ઘણા વર્ષ વીતી ગયાં અને નેપોલિયન ફ્રાન્સને રાજ થઈ ગયો. એક દિવસ તે પાછો ઓરિયન ગામે વેપ બદલીને ગયો. નગરમાં ફરતો હતો એટલામાં તેને પેલી બાઈને આપવાનું કરજ યાદ આવ્યું. તેનું મકાન શોધી કાઢી તે તેમાં દાખલ થયો તો તેણે જોયું કે તે બાઈ રસોઈના કામમાં ગુંથાઈ હતી. તેને જોઈ તેણે પૂછ્યું, “અહીં કંઈ ફળ મળશે?”

તે બાઈએ હા કહી તેના મોં આગળ તરબુચ ધર્યા. પછી નેપોલિયને પૂછ્યું, “તને બગર છે કે શહેનશાહ અહીં છે?”

તે બાઈએ જવાબ દીધો, ‘અરે, શહેનશાહ તો એક વખત વિદ્યાર્થી તરિકે અહીં હતા ત્યારે વારંવાર મારી દુકાનેથીજ ફળ ખરીદતા.’

“પણ તે બગર પૈસા ચૂકવતા કે નહિ?” એમ નેપોલિયને પૂછ્યું.

“હા,” બાઈએ જવાબ દીધો.

“ તું જીવું બોલે છે. તેમને તને હજી કંઈ આપવાનું છે. કેટલા પૈસા તેમણે હજી તને આપ્યા નથી ? ”

આ સાંભળી બાઈ તાજુબ થઈ, એટલે નેપોલિયને કહ્યું, “ હુંજ તે વિદ્યાર્થી નેપોલિયન. ” આ સાંભળી બાઈ તેને પગે પડી, એટલે નેપોલિયને કહ્યું, “ હું માંરે દેવું અદા કરવાનું ભૂલી ગયો નથી. તારા પૈસા લે. ”

તે ઉપરાંત, નેપોલિયને ઉદારતાથી તેને સારી બક્ષિશ આપી અને દરેક રીતે તેને સુખી રાખવા તે ત્યાર પછી દરકાર રાખતો.

ખરે, પ્રમાણિકપણું મનુષ્યજીવન કેટલું તેજસ્વી બનાવી દે છે !

(૫) એક જર્મન ખેડુત.

ઈ.સ. ૧૭૬૦ની સાલમાં જર્મનીના એક ગામડામાં એક ગરીબ ખેડુત રહેતો હતો. શત્રુઓ આબુખાબુના ગામ ઉપર હુલ્લો કરી રહ્યા હતા. તે વખતે એક ઘોરેવાર ટુકડી તે ગામ તન્કે ઘાસ દાણો મેળવવા પોતાના અમલદાર સહિત નીકળી પડી. તે ટુકડીના અમલદારે પેલા ગામમાં આવી તે ગરીબ ખેડુતનું ખાતું ખખડાવ્યું. તે ખેડુતે તરતજ ખાતું ખોલ્યું. તે અમલદારે તેને કહ્યું, “હમારી સાથે ચાલ. હમને દાણો અને ઘાસના રો મળે એવું ખેતર બતાવ.” તે ખેડુત તેચાર થઈ તેમની સાથે ગયો. ખેતરોની બાબુએથી તે તેમને લઈ જતો હતો, એટલામાં પેલો અમલદાર થોભ્યો અને ખોલ્યો, “આ ખેતર ઠીક છે. અમારી જરૂરિયાત તેમાંથી પૂરી પડશે.” ખેડુતે કહ્યું, “ના. સાહેબ, એથી વધારે સારી સગવડ સચવાશે એવું ખેતર છે ત બતાવું. એને અડકશો મા.” ત્યાંથી ટુકડી થોડે દૂર ચાલી એટલે એક જવનું ખેતર આવ્યું. ત્યાં તેણે પેલા અમલદારને કહ્યું, “બુચો, આ ખેતર, એમાંથી ચાહે તેટલું ખુશીથી લો.” પેલા અમલદારે ખેડુતને પૂછ્યું, “આટલો બધો દૂર હમને શા માટે લાવ્યો? એવ. તો ખીજાએ ખેતર આપણું રસ્તે આવી ગયાં.” તરતજ પેલા ખેડુત કહ્યું, “સાહેબ, પેલા ખેતરો તો ખીજાનાં હતાં. આ તો મારું છે.” અમલદાર તો તેનું પ્રમાણિક પાતું જોઈ નવ.ઈ પામ્યો.

(મનનીય સૂત્રો.)

૧. “પ્રમાણિક માણસ ઈશ્વરી કારીગરીનો ઉત્તમ નમૂનો છે.”
૨. પ્રમાણિકપણું જીંદગીનો શ્રેષ્ઠ નિયમ છે.
૩. ‘પ્રમાણિક માણસનો આત્મા શ્રેષ્ઠ છે. દગાથી મળતા ગમે તેટલા મોટા નફાને તે ધિછારે છે’
૪. “સમાજનો આધાર એક બીજાના વિશ્વાસ ઉપર છે; પણ એક બીજાનો વિશ્વાસ એક બીજાના પ્રમાણિકપણા ઉપર આધારભૂત છે.”
૫. “તમને જે કંઈ સાચવવા બીજા કોઈનું મન્યું હોય તે જંભાળી રાખી પાછું સોંપો.
૬. “દગા ફટકાથી બીજાના પેસા મેળવી પૈસાદાર થવું તેના કરતાં ગરીબ રહેવું બહેતર છે.”
૭. “કોઈપણ માણસ શ્રીમંત, મહાન કે શાણા થવા બંધાયેલો નથી; પણ તે સાચો અને પ્રમાણિક થવા તો બંધાયેલ છે.”
૮. પ્રમાણિક માણસ ગમે તેવો ગરીબ હોય તોપણ તેની ગરીબાઈ છતાં તે મનુષ્યોમાં રાજા જેવો છે.
૯. સદ્ગુણ અને પ્રમાણિકપણાથી અલગ થશે મા. સુખી થવાનો એજ માર્ગ છે.
૧૦. સત્ય વિચાર, અને સત્ય વર્તન, એજ પ્રમાણિકપણું છે.

ન્યાય.

(૧) ખુટસ.

રૌમમાં પ્રજાસત્તાક રાજ્ય સ્થપાયું ત્યારે ખુટસ નામે એક ન્યાયધિશ થઈ ગયો. તેના બે પુત્રો અને તેના મિત્રના ત્રણ પુત્રોએ પ્રજાસત્તાક રાજ્યની વિરૂદ્ધ હીલચાલ કરી ંડ ઉઠાવવા પ્રયત્ન કર્યો. આ કારણથી તેમને તેમના આવા ગુન્ડા માટે ન્યાયધિશ સમક્ષ રજુ કરવામાં આવ્યા. જો કે ખુટસ તેમાંના બેનો પિતા હતો, અને ત્રણના બાપનો મિત્ર હતો, છતાં તેણે ન્યાય આપતી વખતે ખાનગી સંબંધ કે સગપણનો બધો વિચાર દૂર મૂકી તેમને દેહાંત દંડની શિક્ષા કરાવવી.

ન્યાય તો આવો નિર્મળજ જોઈએ. એમાં સગાંબહાણાં કે મિત્રો તરફ રહિમ દિલ બતાવી, પક્ષપાત કરવાની લેશ માત્ર જરૂર નથી. ધન્ય છે આવી હિમ્મત અને એક સરખી ન્યાય વૃત્તિવાળા ખુટસને !

(૨) યુધિષ્ઠિર

જ્યારે પાંડવો વનવાસમાં હતા ત્યારે એક સમયે જંગલમાં તાપથી કંટાળી આરામ લેવા તેઓ બેઠા. તરસ સખ્ત લાગી હતી તેથી યુધિષ્ઠિરે પાણીની તપાસમાં ભીમને મોકલ્યો. રસ્તા જતા જતા એક નાનો ઝરો ભીમે જંગલમાં જોયો. તેની નજીક જઈ ભીમ તેમાંથી પાણી પીવા જતો હતો કે તરતજ થોડે દૂરથી એવા શબ્દ સંભળાયા કે, “જે કોઈ પાણી પીશે તે તરતજ મરણ પામશે.” ભીમે તે ન ગણકારી પાણી પીધું અને તરતજ મરણશરણ થયો.

ભીમને બહુવાર લાગી એમ જાણી અર્જુનને તેની તપાસમાં યુધિષ્ઠિરે મોકલ્યો. તે પોતાના ભાઈને તે ઝરા આગળ મરણ પામેલા જોઈ શુસ્સે થયો. પણ તરત્યે હોવાથી તેમથી પાણી પીવા તે નીચો વળ્યો. તરતજ તેણે એવા શબ્દો સંભળ્યા કે “જે કોઈ પાણી પીશે તે તરતજ મરણ પામશે.” અર્જુનને તે ઉપર ધ્યાન ન આપ્યું. તેણે પાણી પીધું. પણ ઝટ ત્યાંજ મરણ પામ્યો.

બન્ને ભાઈઓ ગયાને ઘણો વખત થઈ ગયો એટલે સહદેવને તપાસ કરવા યુ.ધે.ષ્ટરે મોકલ્યો. તે તે ઝરા આગળ ગયો અને તેની પણ તેજ સ્થિતિ થઈ. નકુળ હવે તપાસ કરવા નીકળ્યો અને તે પણ ઝરાની જાણુએ મરણ શરણ થયો.

હવે જ્યારે કોઈ ભાઈ પાછો ન આવ્યો, ત્યારે યુધિષ્ઠિર પોતે તપાસ કરવા નીકળી પડ્યા. શોધતાં શોધતાં તે ઝરા આગળ આવી પહોંચ્યા. પોતાના ભાઈઓને મરણ પામેલા જોઈ તે બહુ વ્યાકુળ થયા. છતાં તરસ તો એટલી લાગી હતી કે તેમણે પહેલાં પાણી પીવા વિચાર કર્યો. જેવા તે પાણી પીવા

જતા હતા કે તરતજ તે અવાજ સંભળાયો. આમ તેમ જોયું તો તેમની નજરે એક યક્ષ જણાયો.

યુધિષ્ઠિરે યક્ષને પૂછ્યું ‘શા માટે પાણી પીવાની મના કરે છે?’ યક્ષે જવાબ દીધો, “જે દોષી મારા નિબંધોના જવાબ સંતોષકારક રીતે આપશે તેજ આ પાણી પી શકશે.” યુધિષ્ઠિરે બધા સલાહના જવાબ ચેત્ય રીતે આપ્યા એટલે યક્ષ ખુશ થઈ ગયો અને કહ્યું, ‘હું તને વરદાન આપવા તૈયાર છું. માંગ એક વરદાન.’ યુધિષ્ઠિરે વિચાર કરી કહ્યું, ‘નકુળને જીવનો કરો.’ યક્ષે પ્રહું ‘શા માટે અર્જુનને કે ભીમને જીવાડવા કહેનો નથી?’ યુધિષ્ઠિરે કહ્યું, ‘જો અર્જુનને કે ભીમને જીવાડવાની માગણી રહે તો ચૈત્ર વૈના વનવાસના સંતે જ્યારે અને ઘેર જઈએ ત્યારે માત્ર અમારી માતાની અમને જોઈને આનંદ પામે, પણ માતા માદ્રી પોતાના પુત્રોના અહરેવ કે નકુળને કોઈને ન જુએ તો તે દિલ્લીર થઈ જાય અને તેનું હૃદય ફાટી જાય; તેથીજ મેં નકુળને જીવાડવા માગણી કરી છે જો તેમ થાય તો માદ્રી પણ પોતાના એક પુત્રને જોઈ ખુશી થાય આ પ્રમાણે મારી માતાણીમા જન્મે માતાઓ આનંદ પામે એવો હેતુ છે.”

આ સંભળી યક્ષે પોતાનું રૂપ બદલ્યું અને કહ્યું, ‘હું ધર્મદેવ છું. તારા ન્યાયની કસોટી કરવા માગતો હતો અને તેમાં તું પૂર્ણ રીતે ક્ષતિહિન થયો છે.’ એમ કહી બધા સાહચોને સજીવન કર્યા.

ન્યાય બુદ્ધિ તો આવીજ કેળવાવવી જોઈએ. સારા નર-સાનો વિચાર કરી ઇન્સાફ કેવા પ્રકારનો હોવો જોઈએ તે આ ઉપરથી શિખી શકાય તેમ છે.

(૩) કુખાદ રાજા.

કુખાદ નામે ઈરાનમાં એક રાજા હતો. તે એક દિવસ શિકાર કરવા ખેન ના માળુસો સહિત નીકળ્યો. તે આગળ જતાં તેમનાથી છૂટો પડી ગયો. તાપ સખત હતો, તેથી તેને તરસ પણ બહુ લાગી હતી. તે આરામ લેવા છાંયદો શોધતો હતો, એવામાં તેણે દૂર દંધક છાયડા જેવું લાગ્યું. પોતાનો ઘોડો તે તરફ દોડાવ્યો ત્યારે તેને જણાયું કે તે એક નાનો તંબુ હતો. તે તંબુમાં એક વૃદ્ધ બાઈ અને તેની છોકરી રહેતા હતા. તે ઘંડી બાઈ રાજાને જોઈને તંબુ બહાર નીકળી આવી અને તેને માન આપી પોતાના તંબુમાં લાવી. જે દંધ નાસ્તો ઘરમાં હતો તે તેના મોંમાં આગળ મૂક્યો, અને પીવાને પાણી આપ્યું. ત્યાંજાદ રાજા થાકી ગયેલા હોવાથી તરત ઉઘમાં પડ્યો. રાજા બગ્યો ત્યારે માલૂમ પડ્યું કે મોડું થઈ ગયું હતું. તેથી તેણે રાત્રિ ત્યાંજ પસાર કરવા વિચાર રાખ્યો.

રાત્રે બાઈની દીકરી પોતાની ગાય દોહવા નીકળી ગાય દોહતા પુષ્કળ દૂધ નીકળ્યું. તે જોઈ રાજાને લાગ્યું કે જો આ લોકો મારી ત્રીજેરીમાં અઠવાડીઆમાં એક દિવસના દૂધની ૧૬મન જેટલી રકમ આપે તો તેમને ખોટ ન જાય; પણ, ઉલટી મારી ત્રીજેરી માતખર બને.

રાજા રાત્રે વાળુ કર્યા બાદ નિદ્રાવશ થયો. સહવારે ઉઠી, તે વૃદ્ધ બાઈની દીકરી ગાયને દોહવા ગઈ. તે વખતે ઘણું થોડું દૂધ નીકળ્યું. આ જોઈ દીકરી મા કને દોડી આવી અને ફરીયાદ કરવા લાગી, કે આપણા રાજાએ પોતાની નૈયત

ખગાડવા માંડી છે. તેથી ગાય દૂધ આપતી નથી. તે ડાસીએ પણ કહ્યું, “જ્યારે રાજા ન્યાયવૃત્તિ છોડી દઈ અધર્મી થાય છે ત્યારેજ ખરકત જાય છે.” આ સાંભળી રાજા તેા હંરત પામ્યો. થોડી વાર વિચાર કરી તે રાજાએ પોતાની દાનત ખાક કરી તે છોકરીને કહ્યું, “ફરી જઈ ગાય દોહ” જ્યારે છોકરીએ ફરી દોહવા માંડયું, ત્યારે અસલ માફક તામડી સરખા દૂધ નીકળ્યું.

ન્યાયબુદ્ધિવાળો રાજા પ્રકાશિત સૂર્ય અગર વ દની ભરપૂર વાદળાં કરતાં વધારે ઉપયોગી છે.

(૪) આફ્રીકાનો એક સરદાર.

એક વખત મહાન સિંકંદર દેશ જતો જતો આફ્રીકામાં એક ગામે આવી લાગ્યો. તે ગામના લોક ઝુંપડામાં રહેતા, અને તે પણ વળી એકાંત જગ્યાએ. લડાઈ શું ચીજ છે તેમની તો તેમને સમજ પણ નહોતી. તેઓ સિંકંદરને પોતાના સરદાર કને લઈ ગયા. તેણે તેને પુષ્કળ માન આપ્યું અને તેની પરોણા આકરી કરવા માડી તે સરદારે સિંકંદરની સામે સોનાની ખારેક, ચશ્મર અને રોટલી મૂકી. સિંકંદરે તે બેઈ સવાલ કર્યો, “તમે અહીં સોનું ખાઓ છો?” સરદારે જવાબ વાળ્યો, ‘આપ શા માટે અત્ર સુધી પધાર્યા છો? હું તો માનું છું કે તમારા દેશમાં ખાવા પીવાનું તો તમે પુષ્કળ મેળવી શકો છો. નહિ વાર?” સિંકંદરે ઉત્તર આપ્યો, “મને તમારા સોનાની તૃષ્ણા નથી. હું તો તમારી રીતભાતથી વાકેફ થવા માનું છું” તે ઉપરથી સરદારે કહ્યું, ‘ભલે તમારી મરજી હોય ત્યાં સુધી હમારા સાથે રહો.”

જેવું ઉપરું વાક્ય ઉચ્ચારાયું કે તરતજ બે માણસો દરબારમાં ન્યાય મેળવવા દાખલ થયા. ફરીયાદીએ બોલવું શરૂ કર્યું, “બુદ્ધાવિદ, મેં આ માણસ પાસે જમીન વેચાતી લીધી હતી. તે જમીન બોદતાં બોદતાં તેમાંથી એક ખજાનો મળી આવ્યો છે. હું ચોક્કસ માનું છું કે મને તો તેણે જમીન વેચી છે, અને તેમાંથી જે કંઈ ગેબી ખજાનો મળી આવે તે મને વેચ્યો નથી; તેથી આ ખજાનાનો માલિક તો ખરું જોતાં આ સામે માણસ છે. છતાં, તે તેનો સ્વીકાર કરતો નથી.”

આ સાંભળી બીજાએ તરતજ કહેવા માંડ્યું, “બુદ્ધાવિદ, આ ફરીયાદીનું અંતઃકરણ જેટલું નિર્મળ છે તેટલુંજ માફ પણ છે, એમ મને લાગે છે. મેં એને જમીન વેચી ત્યારે જમીન અને તેમાં રહેલી સર્વસ્વ ચીજ એને વેચી છે. ખરું ભૂત, જે દોલત મળી આવી તે તેનીજ ગણાય.”

આ સાંભળી તે સરદારે વિચાર કરી ફરીયાદીને પૂછ્યું, “તને શું ફરજંદ છે?” “મારે એક છોકરો છે” એમ જવાબ મળ્યો. ત્યારબાદ સરદારે બીજાને પૂછ્યું, “તને શું છોકરા છે?” “મારે એક છોકરી છે,” એમ બીજાએ જવાબ વાળ્યો.

“ત્યારે તો તમારા બેઉના ફરજંદોના લગ્ન કરો, અને આ દોલત તેમને હવાલે કરી દો,” એમ સરદારે હુકમ કર્યો.

સિદ્ધર તો આ રીતના ન્યય અને પેલા શહેરીજોનું પ્રમાણિકપણું જોઈ તાજુમ થઈ ગયો.

(૫) રાજકુંવર હસ

ઈંગ્લંડના રાજા હેન્રી ચોથાને હસ નામે કુંવર હતો. તેને ખરાબ છોકરાઓની સંગત હતી. તેમની સોળતમાં તે ઉદ્વેગ, તાકાની અને મગરૂર થઈ ગયો હતો.

એક વખત રાજકુંવરના એક સોળતીએ ટુંક ગુન્ડો કર્યો અને તેને તે વખતના ન્યાયાધિશ આગળ રજુ કરવામાં આવ્યો. જ્યારે હલે આ વાત જાણી ત્યારે કચેરીમાં ન્યાયાધિશ આગળ તે ગયો અને બોલ્યો, “મારા મિત્રને છોડી દો. તમે જાણો છો કે હું રાજાનો કુંવર છું.” ન્યાયાધિશે નીકરતાથી કહ્યું, “એના ઉપર કામ ચલાવવું પડશે. તે ગુન્ડેગાર માલૂમ પડશે તો તેને સજા કરીશ. તકસીરવાન નહિ સાબિત થાય તોજ છોડી દઈશ. પછી તે ગમે તેનો મિત્ર હોય તે મારે જોવાનું નથી.”

આ ઉપરથી રાજકુંવર ગુસ્સે થયો. તે ન્યાયાસન સુધી ધસી ગયો અને ન્યાયાધિશને તેણે એક તમાચો માર્યો.

તે ન્યાયાધિશ આથી ડરી જાય તેવો નહોતો. સર્વને તે કાયદાની દૃષ્ટિએ સમાન ગણતો હતો. તેણે પોતાના સિપાઈને હુકમ કર્યો, “રાજકુંવરને કેદ કરો.” ત્યાર પછી તેણે કુંવરને કહ્યું કે, “હું આ સ્થળે તમારા પિતાની જગ્યાએ છું. મારું કામ સર્વને યોગ્ય ન્યાય આપવાનું છે. મારે પેસદાર કે મોટી પદવીવાળાથી ડરવાનું નથી મને તમાચો માર્યો એ તમારા બાપને તમાચો માર્યો ખરબર છે. તમે ખરું જોતાં, રાજાનુંજ અપમાન કર્યું છે, તેથી હું તમને એક ગુન્ડેગાર તરિકે કેદ કરું છું.”

રાજકુંવર આ સાંભળી મુગ્ધ બની ગયો. તેનો ગુસ્સો નરમ પડી ગયો અને તેણે ન્યાયાધિશની માફી માગી.

જ્યારે રાજા હેન્રીને આ વિષે ખબર થઈ ત્યારે તેણે કહ્યું કે, “ધન્ય છે આવા ન્યાયાધિશને કે જે મારા રાજામાં રાજકુંવરને પણ તેના ગુન્ડા માટે સજા કરી શકે એમ છે.”

(મનનીય સૂત્રો)

૧. ન્યાયપૂર્વક જીવન ગાળવું એ એક કળા છે.
 ૨. “આપણી ન્યાયશક્તિ અજમાવવાના કોઈ પણ પ્રસંગને આપણે કુદ્ર ગણવો નહિ.”
 ૩. ન્યાય એટલે સારાસારનો વિચાર અને વિવેક બુદ્ધિનુ ચેતન.
 ૪. યોગ્ય ન્યાય આપવાની શક્તિ જેનામાં હોય તેજ મરદ કહેવાય છે.
 ૫. વેપારીના કાંટા કરતાં ન્યાયનો કાંટો વધારે નાજુક છે. તેથી ન્યાય આપતાં ઘણાજ પ્રમાણિક બનેા.
 ૬. નિડર માણસ, ચાહે તો, સાચો ન્યાય આપી શકે.
 ૭. સમાજની ખરી સેવા કરવી હોય અગર તમારી જાતને નિમકહલાલ રહેવું હોય તો ન્યાયી બનેા.
 ૮. ન્યાયની હકુમત, કુટુંબ, સમાજ અને દેશમાં ચાલે છે.
 ૯. સત્યથી જેમ અભય બનાય છે તેમ ન્યાયી વર્તન પણ તમને અભય બનાવે છે.
 ૧૦. ન્યાયનું પૃથ્કરણ કરતાં તેમાંથી સત્ય, હિંમત અને દ્રઢતા મેળવી શકશો.
-

સ્વાશ્રય.

(૧) રણજીતસિંહ.

રણજીતસિંહ પંજાબના પરાક્રમી રાજા થઈ ગયા છે. તે એક વખત પોતાની સેના લઈ અટક નદીને એક કિનારે પડેલા હતા. સામે કિનારે શત્રુનું લશ્કર હતું. રાત અંધારી હતી. ત્યાં ન મળે નૌકા કે કોઈ પ્રકારનું સાધન કે જે વડે નદીને પેલે પાર જવાય. આખરે કંઈ પણ ઉપાય ન સૂઝતાં સિપાઈઓ રણજીતસિંહ પાસે આવ્યા, અને તેમને પોતાની મુશ્કેલીઓ કહી સંભળાવી.

રણજીતસિંહે તેમને કહ્યું, “આમ લાચાર કેમ થઈ જાયો છો? તમને કોઈ સાધન નથી જણાતું એટલે શું આપણે હ.થ પગ જોડી અહીં પડી રહેવું શું? જ્યાંસુધી તમે સ્વાશ્રયી ન બનો ત્યાં સુધી કતોહ તમને શાનીજ મળે? સાંભળો,

જો કે મનમેં અટક હય, સોઈ અટક રહા,
જો કે મનમેં અટક ના, વાકો અટક કહાં?

આ સાંભળતાજ તેનું 'સૈન્ય નદીમાં ફેલી પડયું, અને તરીને સામે કિનારે પહોંચી ગયું. દુશ્મન તો તેમને જોઈનેજ ગભરાઈ ગયા. તેઓને લાગ્યું કે જ્યારે રણજીતસિંહની સેના આવી મોટી નદી આવી રાત્રીએ પોતાની જાતે તરી ગઈ, તો તેની સામે કેમ ટકાશે? આ વિચારથી તેઓ મૂંઝાયા અને નાસી છૂટ્યા. આપ જણે સહેલાઈથી રણજીતસિંહને જીત મળી ગઈ.

(૨) નાસિરુદ્દિન

દિલ્હીની ગાદી ઉપર નાસિરુદ્દિન નામે રાજ થઈ ગયો હતો. તે રાજ છતાં હમેશાં સાદી છંદગી ગાળતો. પોતાના ભરણપોષણ માટે તે ત્રીજેરીમાંથી એક દમડી પણ લેતો નહિ. તે કહેતો, “રેયતના પંસાવડે રાજાએ વેલવ ભોગવવાનો નથી. રેયતના પેસાનો રાજા તો માત્ર વાલી છે, માલિક નહિ. તેથી તે પેસાનો તો રેયતની સુખાકારીમાજ ઉપયોગ થવો જોઈએ.”

આ તેનો ઉચ્ચ વિચાર હોવાથી તે કિતાબો લખી તેનું અને તેની સ્ત્રીનું પોષણ કરતો. આ ઉપરથી તમે જોઈ શકશો કે એ પાદશાહ છતાં સ્વાશ્રયી હતો અને પોતાના ભરણપોષણ માટે રાજ્યની ત્રીજેરી ઉપર આધાર રાખવા પસંદ નહોતો કરતો; બદલે, પોતાની જાત મહેનત વડે ઉદરનિર્વાહ મેળવવાનું પસંદ કરતો.

નાસિરુદ્દિનને સલ્લીમા નામે સ્ત્રી હતી. તે જાતે રસોઈ કરતી. એક વખતે તે દાઝી એટલે પાદશાહને એક ગાકરડી રાખવા અરજ કરી. પણ પાદશાહે કહ્યું, “તેમ ન જાને હું રાજા છું; છતાં ગરીબ છું. હનમાન (મનુષ્ય જાતને) ને તો મહેનતુ થવુંજ પાડવું. હું જેમ મહેનત કરું છું તેમ તારે મહેનત કરવી જોઈએ. બીજા ઉપર આધાર રાખવો પડે એ ગુલામગીરિ છે; માટે તારી જાત ઉપર આધાર રાખી કામ કર.”

(૩) નવાળ અને ત્રણ નોકરો.

ઈ. સ. ૧૮૫૭ના બળવા વખતે કેટલાક બળવાખોરોએ એક નવાળ સાહેબના મહેલ ઉપર હુમલો કર્યો. મહેલનો આગલો દરવાજો બંધ હતો; એટલે બળવાખોરો તે તોડી નાંખવા મહેનત કરવા લાગ્યા. મહેલના પાછલા ઓરડામાં એક બારી હતી. તે શેરીમાં પડતી હતી. નવાળ સાહેબનો પલંગ તે બારી પાસે હતો. હવે નવાળ સાહેબને આ હુમલાની ખબર પડી એટલે નાસી છૂટવાનો વિચાર કરવા લાગ્યા.

આ શેરી ઉપરની બારીએથી નાસવાનો ઠીક માર્ગ તેને લાગ્યો. પણ નવાળ સાહેબ નાસે કેવી રીતે ? નવાળ સાહેબને ગાડીમાં બેસવું હોય તો તે નોકરોના બલ્કા ઉપર હાથ મૂકી બેસતા. આવી ટેવવાળા નવાળ સાહેબ બારી બહાર કેવી રીતે ફેરવાવું સાહસ કરે ? તેમણે ‘અલીમ, અલીમ,’ બોલી નોકરને હાંક મારી અને કહ્યું, “પગરખાં લાવ.”

અલીમ તો પોતાના જીવ બચાવવાની ફિકરમાં હતો. તેને નાસવા માટે કોઈની મદદની જરૂર નહોતી. પોતાના પગ મજબૂત હતા, અને બીજા ઉપર આધાર રાખવાની તેને ટેવ નહોતી. તે તો તરત બારી બહાર શેરીમાં ફેરી પડ્યો. નવાળ સાહેબ આ જોઈ અલીમ ઉપર ગાળોનો વરસાદ વરસાવતાં ‘કલીમ’ને બૂમ મારવા લાગ્યા. પણ કલીમ પણ પગરખાં શાનો લાવે ? એ બિચારો પણ અલીમની માફક સાહસ કરવા તત્પર હતો. પોને શરીરે મજબૂત હતો. એને ફેરી પડવા માટે કશાની જરૂર નહોતી. એકદમ તેણે પણ બહાર ભૂસ્કો માર્યો. હવે

રહ્યો માત્ર સલીમ. નવાબ સાહેબ તો જાતે ફૂદી પડવાની હિમ્મતે ન કરે. નોકરો પર આધાર રાખવાની ટેવ હોવાથી તદ્દન લાચાર અવસ્થામાં તે આવી રહ્યા. સલીમને ખૂબ મારી; ખારણું તૂટવાની તૈયારીમાં હતાં, એટલે સલીમ પણ ખૂબ ઉપર ધ્યાન આપ્યા વગર જીવ લઈ ખારી બહાર ફૂટી પડ્યો.

સિપાઇઓ ખારણું તોડી મહેલમાં પેઠા. નવાબ સાહેબની સ્થિતિ દયાજનક થઈ પડી. તે ન નાઠા ખારીએથી કે ન તૈયાર થયા તલવાર લઈ લડવા. પોતાની જાત ઉપર આધાર રાખવાની ટેવ ન હોવાથી તેઓ કેદ પકડાયા; પણ ત્રણ નોકરો તો સ્વાશ્રય પ્રતાપે છૂટા રહ્યા.

(૪) એક ગામડું.

એક વખત ભરૂચ જીલ્લાના એક ગામડામાં વારંવાર ધાડપાડુની બીક રહેતી. રાત પડે કે લોકોના જીવ ધાડપાડુની હુલેશતથી તાળવે બંધાતા. ગામની સીમ સાચવવા તેઓ પરદેશી માણસો રાખતા. એ ભાડુની માણસો પણ કેટલીક વખત ધાડપાડુઓ સાથે ભગી જતા. ધાડપાડુઓ સમજી ગયેલા કે તે ગામમાં લોકો બહાદુર લાગતા નથી; ઉલટા, હુલેશતને લીધે ગમે તે મળીએ તે આપી દે એવા છે. તેથી એક રાતે ધાડ પડી એક ગૃહસ્થના ઘરમાંથી લૂંટ મેળવી ચલી ગયા. બીજે દિવસે ધાડ તો ન પાડી પણ ધાડપાડુમાંનો કોઈક પાદરે આવી તપાસ કરી ગામમાં જતો અને થોડા પૈસા બીક આપી કોઈ કોઈ પાસે કઢાવી લેતો.

આ જગ્યામાંની પહેલામાં એક બીજું ગામ હતું. ત્યાં પણ કેટલાક ધનાઢય વર્ગના માણસો રહેતાં હતાં. તેઓને પણ લાગ્યું કે ધાડપાડુઓનો ડોળો તેમના ગામ ઉપર છે. છતાં તેઓ ગભરાયા નહિ. તેમણે પઠાણ કે સીધી રક્ષકો ન રાખ્યા. તેઓને પોતાના ગામનો બચાવ પોતાના પુરુષાર્થથી કરવો હતો. તેથી તેઓ રાત્રે પોતાના ગામને બંદોબસ્ત તપાસવા લાગ્યા. ગામના બધા જુવાન ગામમાં રાત્રે અમુક સ્થળે એકઠા થતા અને તેમાંથી કેટલીક ટુકડીઓ ઉભી કરતા. દરેક ટુકડી ગામમાં ફાળેલ થવાના રસ્તે બાગૃત રહી ચેકી કરતી. ગામના વૃદ્ધ પોતાના ઘરમાં નિરાંતે ઉઘતા.

એક વખત આજ ગામમાં પગપેસારો કરવા ધાડપાડુઓએ પ્રયત્ન કર્યો. એક બાબુએ જાગતા માણસોની ટોળી તેઓએ જોઈ. બીજી બાબુએ ગયા તો ત્યાં પણ એક ટોળી જોઈ. દેવચોગે તે ટોળીમાંના એકે તેમને દૂરથી જોયા એટલે તરતજ તેણે ખૂમ પાડી. ગામમાં એવા જરૂરી પ્રસંગ માટે ખાસ રાખેલી ટોળી તે તરફ ધસી આવી, અને ધાડપાડુઓની પૂંઠે પડી. લૂંટારા બીધા અને જીવ લઇને નાઠા. ત્યારબાદ આ ગામને ધાડપાડુઓએ જરાયે ત્રાસ અપ્યોજ નહિ.

આ સ્વાશ્રયનું એક અનુકરણીય ઉદાહરણ છે. જ્યાં લોકો પોતેજ રક્ષક થઈ પોતાનું હિત સાચવવા તૈયાર હોય ત્યાં તેમનું નામ કોણ લઈ શકે ? સ્વાશ્રયમાં આવી જાતના ઉત્તમ કૃષો રહેલાં છે.

(૫) ગુસ્તાસ્પ.

ધરાન દેશના એક રાજાને ગુસ્તાસ્પ નામનો એક દીકરો હતો. તે રાજા આ છોકરાને ગાદીના વારસ તરીકે કબૂલ કરતો નહતો, તેથી ગુસ્તાસ્પને ખોટું લાગ્યું; તે રાજ્ય છોડી ચાલ્યો ગયો. તે ત્યાંથી પશ્ચિમ તરફના દેશો તરફ ગયો, અને ત્યાં એક રાજાને ત્યાં જઈ પૂછ્યું, “તમારે કોઈ લઢીઆની જરૂર છે?” તે રાજાએ ના પાડી, પણ કહ્યું કે “તમે અહીં થોડા દીવસ થોભો. જો એવી જગ્યા ખાલી પડશે, તો જોઈશું.”

ગુસ્તાસ્પ તેવી રાહ જોઈ શકે તેમ ન હતું. તે ઘણાજ ભૂખ્યો હતો અને ખોરાકની તેને ખડબ જરૂર હતી; તેથી તે ત્યાંથી આગળ ચાલતો રહ્યો. એટલામાં તેને ઉંટોની એક વણુબાર મળી. ત્યાં જઈ એક વેપારીને તેણે પૂછ્યું, ‘તમારે એક ઉંટ હાંકનાર જોઈએ છે? મને તે કામ આવડે છે.’ તેણે જવાબ આપ્યો, ‘ના.’ પણ તેણે તેને ભૂખથી પીડાતો જોઈ કંઈક ખોરાક આપ્યો. ગુસ્તાસ્પ હવે નોકરીની શોધમાં ત્યાંથી આગળ ચાલ્યો, અને આખરે એક લુહારની દુકાન આગળ આવી પહોંચ્યો. લુહારને તેણે પૂછ્યું, ‘મને કંઈ નોકરી આપી શકશો?’ તેણે જવાબ દીધો, હા, અહીં તો હથોડાથી ટીપવાનું કામ કરવું પડશે.’ તે શાહજાદાએ તે કબૂલ કર્યું અને હથોડાથી એરણુ પર જોરથી ટીપવા લાગ્યો; એટલામાં એરણુના ટુકડે ટુકડા થઈ ગયા. આ જોઈ લુહારે તેને કાઠી મૂક્યો. હવે તે ત્યાંથી ચાલતો થયો. એટલામાં તે એક ખેડુતના ખેતર પાસે જઈ પહોંચ્યો. ત્યાં તેને નોકરી મળી અને ખેતરમાં કામ કરવા લાગ્યો.

આ સમયે તેને એવી ખબર મળી કે રૂમ દેશની શાહજાદી ઉમર લાયક થઈ છે, અને તેથી તેનો બાપ તેને પરણાવવા માંગે છે. તેના બાપે બધા શાહજાદાઓ ઉપર આમંત્રણ મોકલ્યા હતાં. તેથી ગુસ્તાવે પણ મિજલસમાં ગયો. ત્યાં શાહજાદીએ તેને પોતાની પ્રીતિની ભેટ તરિકે કલગી આપી. બાદશાહને આવા પૈસા વગરના શાહજાદા સાથે પોતાની દુવરી પરણે તે ઠીક લાગતું નહોતું; પણ તે તેમને પરણાવવાની ના પાડી શક્યો નહિ; આખરે તેમને પગલાવી પોતાના દરબારમાંથી બંનેને હાંટી કાઢ્યા. તેઓ જંગલમાં આવી રહ્યા. ત્યાં ગુસ્તાવે બીજા ઘણાં પરાક્રમે કર્યા અને આખરે તે પોતાના બાપની જગ્યાએ ગાદી પર પણ બેઠો. આવી રીતે પોતાની જાત ઉપર વિશ્વાસ રાખ્યાથી તે બધું મેળવી શક્યો.

(મનનીય સૂત્રો.)

૧. પોતાની મહેનતથી જે પોતાનું પોષણ કરે છે તેજ સ્વતંત્ર છે.

૨. અન્ય ઉપર આધાર ન રાખે. ખરું સુખ તો સ્વાશ્રયમાં સમાયલું છે.

૩. “સ્વાશ્રય મનુષ્યના નિર્મળ વિકાસનું મૂળ છે. જો ઘણું માણસો સ્વાશ્રયી હોય તો પ્રજાક્રિય બળ તેઓ વધારે છે.”

૪. “જો તમે સ્વતંત્ર નરહોવા ઇચ્છતા હો, તો તમારી વાસના ઓછી કરો.”

૫. “તમારાં સગાંવહાલાંની આબરૂવડે મોટાઈ ન માનો. તમારી ઇજ્જત તમારા પોતાનાં કર્મો ઉપર આધાર રાખે છે.”

૬. “પોતાને દુર્બળ માનવો એ સર્વ કરતાં મહાન પાપ છે. તમારા કરતાં બીજું કોઈ પણ મહાન નથી.”

૭. “આપ સમાન બળ નહિ અને મેધ સમાન જળ નહિ.”

૮. આ કામ મારાથી નહિ થાય, કે આ કામ મને નહિ આવડે, એમ માનનાર પોતાનું નિર્મળપણું બતાવે છે, અથવા તેને પોતાના બળની પૂરી પરિક્ષાજ નથી હોતી.

૯. તન અને મનની શક્તિ વધારી વધે છે, અને મહાવરાવડે દ્રઢ થાય છે; માટે જેનામાં તે કમી હોય તેમણે તે વધારવા પાછળ મહેનત લેવી, અને વખત આવે ત્યારે તેનો હિમ્મતથી ઉપયોગ કરવો.

૧૦. “પોતાના ઘુંટણ ઉપર આધાર રાખનાર એક સદ્-ગૃહસ્થ કરતાં પોતાના પગ ઉપર આધાર રાખનાર એક ખેડુત ઉંચી પંક્તિમાં ગણાવા યોગ્ય છે.”

આત્મભોગ

(૧) એક લશ્કરી અમલદાર

એક નીચી પાયરીનો લશ્કરી અમલદાર ચોકી રાખવાને અને દુશ્મનો આવે તો ખખર લાવવાને માટે રોકાયેલો હતો. તજ કામમાં તેની સાથે જે બીજાં માણસો હતાં તે માર્યા ગયાં હતાં. તે અમલદારના માથાપર સજ્જત માર પડ્યો હતો, તથી તે અથડાતો ફૂટાતો પોતાની છાવણી તરફ આવતો હતો. તવામાં તેણે એક જખમી થયેલા માણસને રસ્તામાં પડેલો જોયો. તેને તેણે પોતાના ખભા ઉપર ઉપાડી ઘણી મહેનત લઈ છાવણીમાં લાવીને મૂક્યો. પછી તરત પોતે બેભાન થઈ પડ્યો.

તેના શિર ઉપર સજ્જત માર પડેલો હતો, તેથી ઈર્ષ થયેલા ભાગને ઘણું કરીને માંડેથી કાપવો પડ્યો; તે પછી ઘણે કલાકે તે શુદ્ધિમાં આવ્યો; ત્યારે તેના મોઢામાંથી જે પહેલા શબ્દો નીકળ્યા તે આ હતા “એલો જખમી થયેલો માણસ ક્યાં છે? તે જીવે છે? મારો જોડીદાર?” તેને જવાબ મળ્યો. “ખરો તારો જોડીદાર! હા તે જીવે છે. એ તો આપણા લશ્કરનો સેનાપતિ.” તે સરદારને જખમ થયો હતો, તોપણ તે આ વેળાએ આ સાધારણ અમલદારની પથારી પાસે હાજર થયો. તેને જોઈ તે બોલ્યો, ‘ઓહો, જનરલ સાહેબ, એ તો તમે નીકળ્યા, ખરૂં કે? હું ઉપાડી લાવ્યો તે? હું ઘણો ખુશી થયો છું. મેં આપ હજૂરને તે વેળાએ પિછાણ્યા નહોતા. પણ મેં તે વેળાએ ઓળખ્યા હોત તોપણ શું? હું તો આપને પણ એવીજ રીતે ઉપાડી લાવ્યા વિના રહેત નહિ.’ આ તે ખરો આત્મભોગ ઠહેવાય.

(૨) એક અમીરજાદી.

ઈ.સ. ૧૮૬૭ના વર્ષમાં એક ભયંકર બનાવ પેરીસ શહેરમાં બન્યો. એક મકાનમાં એક મોટો મેળો મળ્યો હતો. તે મકાનના લાકડાના છાપરાને ડામરથી રંગવામાં આવ્યું હતું. ઘણી સ્ત્રીઓએ મકાનમાં પાતાને માટે મોટી મોટી દુકાનો રોકી હતી, અને ચળકતી ચીજો ગોઠવી હતી. ત્યાં ભપકાદાર પેરીસવાસીઓ, ઘણું કરીને બધી સ્ત્રીઓજ, ટોળા બંધ જોવા, ખરીદવા અને ફરવા આવી પહોંચી હતી. તેઓ વાતો કરી રહી હતી અને તેમાંની કેટલીક બાઈ તો મધુર વાજંત્ર સાંભળી રહી હતી. તે મેળામાં મુખ્ય સ્ત્રી એક અમીરજાદી હતી, અને તેણે પણ એક દુકાન રોકી હતી. ત્યાં સર્વત્ર આનંદ લાગતો. એવામાં અકાએક આગની ખૂમ પડી. છાપરું સળગી ઉઠ્યું હતું, અને તે ઉપરથી પીગળતો ડામરનીચે ખૂમો પાડતી સ્ત્રીઓ ઉપર પડતો હતા. એક મોટો ધસારો મકાન બહાર નીકળી જવાને થયો. સઘળે ગભરાટ ફેલાઈ ગયો. કેટલીક બાઈઓ દબાઈ જવા લાગી. કઈ પણ બંદોબસ્ત કર્યા સિવાય તેઓ ફક્ત દરવાજા તરફ દોડાદોડ કરવા લાગી. આ સમયે તે અમીરજાદીને ઘણાએ આગ્રહ કર્યો કે તમે બહાર નીકળી જાઓ; તે છતાં તે તો એક ડૂબતા વહાણના નાબુદા માફક વર્તી. તે સાથી છેલ્લે જવા ખુશી હતી; તેથી તે બોલી, “બીજાંઓને પહેલાં જવા દો” એવામાં આગ તો વધુ ફેલાઈ ગઈ. જ્યારે બધા બહાર નીકળી ગયા, ત્યારે જે છેલ્લી સ્ત્રી ત્યાંથી ગઈ તેણે પાછળ ફરી જોયું તો અમીરજાદી ઘૂંટણીએ પડી ઇશ્વરની બંદગી કરતી હતી, અને બન્ને હાથ જોડી મરણની રાહ જોતી હતી.

આ તે આત્મભોગ ! બીજાંઓને ખાતર તે અમીરજાદીએ પોતાના જીવની પણ દરકાર ન કરી.

(૩) આત્મભોગ.

ખાલાજી વિશ્વનાથ પેશ્વાએ પોતાના ધણી મોટા શાહુ માટે મોગલ દરબારમાંથી ઉપજનાં ચોથાઈ અને દેશાઈગીરીના હકકો સંપાદાન કર્યા હતા. તેની સનદ લેવા પેશ્વા અને તેનો વિશ્વાસુ મહાદેવ ભાનૂ મોગલ દરબારમાં આવ્યા. તેમને સનદ આપવામાં આવી. આ હક્કો મરાઠાઓને આવ્યા તેથી દરબારીઓ અદેખાયા અને તેઓએ એવો સંકેત કર્યો કે જેવો પેશ્વા સનદ લઈ દરબાર બહાર આવે કે તરતજ તેને ઠાર કરવો. આ સંકેત પેશ્વા જાણી ગયો. મહાદેવ ભાનૂને આ હકીકત તેણે કહી, એટલે ભાનૂ બોલ્યો, ‘તમે કોઈ બીજે રસ્તે ચાલ્યા જાઓ, તમારે બહલે હું પાલખીમાં તમારો પોષાક પહેરી બેસી જઈ છું.’ તેમ કરવામાં આવ્યું સંકેત પ્રમાણે પેશ્વા બીજે રસ્તે સહીસલામત નીકળી ગયો. પછી પાલખી ઉપર મુસલમાનોએ હુમલો કર્યો અને મહાદેવ ભાનૂને મારી નાંખ્યો.

આવી સ્વામિભક્તિના જેટલાં વખાણ કરીએ એટલાં ઓછાં છે.

(૪) દધિચી રૂપિ.

એક સમયે દેવોના દેવે કંઈ અયોગ્ય કામ કરી દેત્યોના ઉપરી વ્રીતનું અપમાન કર્યું; તેથી, તે અસુર બહુ ગુસ્સે થયો. ઇંદ્ર સાથે લડી તેણે ઇંદ્રને તેની રાજધાની અમરાવતીમાંથી હાંકી કાઢ્યો અને તેનું રાજ્ય લઈ લીધું. દેવો પોતાના રાજ સાથે સ્થળે સ્થળે ભટક્યા અને પોતાનું રાજ્ય લેવા ઇંદ્રે વારંવાર ફરફાં માર્યાં; પણ, કંઈ વળ્યું નહિ. આખરે તેમને લાગ્યું કે, જો કોઈ પવિત્ર રૂપિ પોતાના હાડકાંમાંથી તીર કાઢું બનાવવા દે, તોજ વ્રીતને મારી નાંખાય. આ માટે જો કોઈ રૂપિ દયા લાવી ખુશીથી આત્મભોગ આપે તોજ શાંતિ મળે. હવે તેઓ દધિચી રૂપિ કને ગયા અને તેમને પોતાનું દુઃખ નિવેદન કર્યું. રૂપિજીને દયા ઉપજી તેથી કહ્યું, ‘હું ખુશીથી મારું શરીર તમારા ઉપયોગ માટે બક્ષિશ કરું છું.’ જેવા વિશ્વકર્મા પોતાના હાથ રૂપિજી ઉપર મૂકવા જતા હતા, તેવાજ તેઓ તેમનું પવિત્ર અને પ્રકાશિત શરીર જોઈ પાછા હઠ્યા. આથી રૂપિજી હસ્યા અને બોલ્યા, ‘આ શરીરને મીઠાં વડે ઢાંકી દો. પછી એક ગાયનું ટોળું લાવો. તેઓ મીઠું અને માંસ ચાટી જશે. હાડકાં રહે તે તમારા જોઈતા ઉપયોગમાં તમારે લેવાં. આ પ્રમાણે કરશો તો શરીરનો કોઈ ભાગ નકામો નહિ જાય.’ જ્યારે દેવોએ તે પ્રમાણે કર્યું ત્યારે તે બળયળ પમાડે એવા આત્મત્યાગથી તૈયાર થયેલા તીર વડે અસુર ત્ર ત માર્યો ગયો. દધિચી રૂપિનો આ તો કેવો આત્મભોગ!

(૫) શકતાવત સરદાર.

મેવાડના સપાટ પ્રદેશમાં અંતલ નામનો કિલ્લો છે. તે કુંઈક ઉંચાણ ઉપર છે અને તેની આબુખાબુ એક નદી વહે છે. તેને ફરતો એક ઉંચો કોટ છે. આ કિલ્લો જહાંગીર બ દશાહે પોતાને કબજે કર્યો હતો અને તેના હાથમાંથી પાછો જતી લેવા મેવાડના રાણાની તીવ્ર ઇચ્છા હતી.

રાણાની મદદમાં ચંદાવત અને શકતાવત નામના રજપૂત લશ્કરો હતાં. બન્ને લશ્કર બહાદુર અને શૂરવીર હતાં. બન્નેને પોતાનાં પરાક્રમ બતાવવાની હોંસ હતી. રાણાએ હુકમ કર્યો, “કિલ્લા ઉપર આક્રમણ કરો.” બન્ને ટુકડીઓએ કિલ્લા તરફ દ્રુત કરી. કોટમાં મોગલ સैन्य હતું. તે આ ટુકડીઓને દૂરથી જોઈ લડવા તૈયાર થઈ ગયું. બન્ને બાબુઓથી રજપૂત દળે હુમલો કર્યો. તેમ કરતા ચંદાવત સરદાર મરણ પામ્યો. છતાં તે લશ્કરે બહાદુરીથી લડવાનું ચાલુ રાખ્યું.

કિલ્લાને એક દરવાજો હતો. તે ભારે અને મજબૂત હતો. તેને તીક્ષ્ણ ખીલા બહારને ભાંગે જરૂર હતી. તે દરવાજો તોડી નાખી અંદર પ્રવેશ કરવા શકતાવત લશ્કરનો સરદાર આતુર હતો. તેણે પોતાના હાથીને તે તરફ દોર્યો. હાથીએ દરવાજો તોડવા ઘણો પ્રયત્ન કર્યો; પણ ફાગટ એ જોઈ હિમ્મત રાખી શકતાવત સરદારે પોતાનું શરીર ખીલા તરફ રાખી માવતને હુકમ કર્યો કે “મારી પીઠ ઉપર હાથીને જોશથી ધકકો મારવા દોરવ ’ માવતે સરદારના હુકમ મુજબ કર્યું. હાથીએ ખુબ જોરથી સરદારની પીઠ ઉપર ધકકો માર્યો અને દરવાજાનું બારણું એકદમ ઉઘડી ગયું. શકતાવત સરદારના શરીરમાં ખીલા લોકઈ ગયા અને તે તો દેવલોક પામ્યો. છતાં જે આત્મભોગ તેણે આપ્યો એ તો ખરેખર વખાણવા પાત્ર છે તેના મરણ બાદ રજપૂત ટુકડીઓ કિલ્લામાં દાખલ થઈ અને મોગલ સैन्यને હાંકી કાઢી કિલ્લો સર કર્યો.

(મનનીય સૂત્રો)

૧. અન્યના સુખની ચિંતા કરવાથી આપણામાં ભોગ આપવાની શક્તિ કેળવાય છે.

૨. “કોઈ પણ આદર્શ જ્યારે પોતાના સ્વાર્થને બદલે સમાજનું હિત વિચારે છે ત્યારેજ તે સાચો મનુષ્ય બને છે.”

૩. “જે મનુષ્ય પોતાની જાતને પૂર્ણ ઉત્સાહ અને શ્રદ્ધાથી અન્યના હિતને ખાતર અર્પી દે છે તેજ આવા સંપૂર્ણ સ્વાર્પણથી પ્રાપ્ત થતી ઉચ્ચ શાંતિને પામે છે.”

૪. સેવા કરવાના પ્રસંગોની ખોટ આ દુનિયામાં તો નથી, પણ આપણા મોહને લીધેજ ફૂલને અડકવા જતાં કાંટા વાગે છે અને તેમાંનું મધ લઈ શકાતું નથી.

૫. જે માણસ પોતાના જીવનનાં કાર્યો સંપૂર્ણ રીતે કરી બીજાના જીવનને તન, મન, ધનવડે બની શકતી સર્વ પ્રકારની મદદ આપે છે તેનું જીવન ઉચ્ચ છે.

૬. ભોગ એટલે અન્યનાં સુખને માટે ત્યાગ. તે ત્યાગ હંમેશાં ઉચ્ચ પ્રકારનો હોવો જોઈએ.

૭. રાતે સૂતી વખતે તમે કેવા પ્રકારની સેવા દિવસે કરી છે તેનો હિસાબ લો. તેમ કરવાની ટેવ તમને આત્મભોગ આપતાં શિખવશે.

૮. તમારા મનને સારી રીતે કેળવો. આત્મભોગ આપવો હોય તો આ દુનિયામાંની સ્થૂળ વસ્તુઓનો મોહ ઓછો કરો.

૯. જે મનુષ્ય આત્મભોગ આપે છે તેને પ્રભુના દરબારમાં ઉચ્ચ સ્થાન મળે છે.

૧૦. આત્મભોગ આપનાર મનુષ્ય કીર્તિ મેળવે છે, અન્યનાં હૃદય ઉપર અંકિત થાય છે અને યુવકોને માર્ગદર્શક નિવડે છે.

મિત્રાચારી.

(૧) રૂસ્તમ.

ઈરાન દેશના બીઝન નામના એક યુવાનને અફરાસીયાબ નામના જુલિમ રાજાએ કેદ પકડયો. તેને બાંધવામાં આવ્યો અને એક સાંકળ વડે તેને એક ઉંડા ખાડામાં લટકાવ્યો. તે ખાડા ઉપર એક મોટો પથ્થર ઢાંકવામાં આવ્યો, અને તેમાં પેલા કેદી માટે ખોરાક દાખલ કરવા માટે એક બાકું રાખ્યું. તે ખોરાક એક દોરીવડે અંદર લટકાવવામાં આવતો. આ જગ્યા સાચવવાનું કામ એક રાક્ષસી સ્વભાવના માણસને સોંપાયું.

જ્યારે ઈરાન દેશના મહાન પહેલવાન રૂસ્તમે આ વાત સાંભળી ત્યારે તે પોતાના સાત સાથીઓ સહિત બીઝનને છોડવવા ત્યાં આવી પહોંચ્યો. તેની અને તે રાક્ષસી માણસ વચ્ચે સખ્ત ઝપાઝપી થઈ; આખરે, રૂસ્તમે એક એવો ફટકો તને લગાવ્યો કે તે ઘાતકી માણસ તરતજ લાંબો ચત્ત જમીન ઉપર પડ્યો અને મરણ પામ્યો.

રૂસ્તમ જાતે તે ખાડા આગળ ગયો અને તેણે પેલા મોટા પથ્થરને ઉંચકી દૂર ફેંક્યો. ખાડામાં એક જાળ ખરાબર નાંખી તેણે બીઝનને બહાર કાઢ્યો. પછી તેણે તેને કહ્યું, “તું તદ્દન થાકી ગયેલો અને ભૂખથી અધમૂઓ થઈ ગયો છે; માટે તું તારે દેશ જા. હું પોતે તે જુલિમ અફરાસીયાબ ઉપર હુમલો

કરવા તેને મહેલ જઈ છું.” આ સાંભળી બીજને પોતાને દેશ જવા નાપાડી; કારણ કે જે મિત્રે તેને મહાન સંકટમાંથી છોડાવ્યો હતો તેને જોખમમાં રહેવા દઈ, તે જવા માગતો નહોતો; તેથી તેણે કહ્યું, “હું પણ તમારી સાથે અફરાસીયાખ ઉપર હુમલો કરવા આવીશ.”

મિત્ર જોઈએ તો આવાજ જોઈએ. સંકટમાં પોતાના મિત્રને છોડી પોતે સહીસલામત થવું એ સાચી મિત્રાચારી નજ કહેવાય.

(૨) કવિ નર્મદાશંકર.

નર્મદાશંકર નામના નાગર ગૃહસ્થ સુરતમાં એક પ્રખ્યાત કવિ થઈ ગયા છે. તેમની પાસે પૈસા નહોતા. તેમણે એક વખત એક પુસ્તક લખ્યું અને તેમના એક મિત્ર કરસનદાસ માધવદાસને તે અર્પણ કરવા વિચાર કર્યો. આ મિત્રે કવિને વારંવાર પૈસા આપી મદદ કરી હતી, અને કવિની કદર સારી રીતે બુજી હતી.

કરસનદાસને એક વખત પોતાના ધંધામાં ભારે ખોટ ગઈ હતે આ બીના નર્મદાશંકરે જાણી ત્યારે તે દિલગીર થયા. તેમને પુસ્તક અર્પણ કરવાનું હતું અને તે બદલ ઓછામાં ઓછી છપમાણી ખર્ચ જેટલી રકમ મળશે એવી તેમની આશા હતી. હવે આ આશા નષ્ટ થઈ ગઈ તેથી કવિ વિમાસણમાં પડ્યા. તેમના કેટલાક મિત્રોએ કવિને સૂચવ્યું કે “હવે અર્પણ પત્રિકા કેઈ અન્ય ગૃહસ્થ માટે બહાર પાડો. તમે કરસનદાસને વચન આપ્યું નથી ને?” કવિએ કહ્યું, “વચન તો નથી આપ્યું, પણ મારી એ મિત્રને આ પુસ્તક અર્પણ કરવાની પૂરી મરજી હતી. એક બાબત એ મારા મિત્ર છે અને તેમની પડતી આવવાથી હું તેમને અર્પણ કરવાની વાત માંડી વાળુ એ મને રૂચતું નથી. બીજી તરફ વિચાર કરું છું. તો તેમની પાસે હવે મને મદદ કરવાને સાધન નથી અને હવે તે સાધન અન્ય ગૃહસ્થ તરફથી આ પુસ્તક માટે મેળવવું જોઈએ.” આમ ગડમથલ ચાલી રહી હતી આખરે તે બધી દૂર કરી કવિએ તો પોતાના મિત્ર કરસનદાસના નામનીજ અર્પણ પત્રિકા બહાર પાડી અને પોતાની મિત્રતાની સાબિતી આપી.

મિત્ર ગરીબાઈમાં આવી પડે ત્યારે તેના તરફ ઓછો પ્રેમ રાખવો એ મિત્રતા ન કહેવાય, મિત્ર તરફ હંમેશાં એક સરખો પ્રેમ ધરાવવો એજ લાયકીનું લક્ષણ ગણાય.

(૩) ગાંધર્વ રાજા.

શકુનીની સલાહથી દુર્યોધને પાંડવોને વનવાસમાં પણ ત્રાસ આપવા વિચાર કર્યો. આ સમયથી દુર્યોધન અને કેટલાક કૌરવો વનમાં ગયા. તેમનો દુષ્ટ વિચાર ગાંધર્વોનો રાજા જાણી ગયો; તેથી તેણે કૌરવોના ઉપર હુમલો કર્યો. ઉપરાંત, કૌરવોએ એનું અપમાન પણ કર્યું હતું તેથી તે તેમને કેદ પકડી લઈ જવા લાગ્યો. એટલામાં જ કૌરવો છૂટા રહી ગયા તેઓ જ્યાં પાંડવો હતાં ત્યાં દોડી ગયા અને મદદ માટે પ્રાર્થના કરવા લાગ્યા. અર્જુન અને ભીમ તરતજ યુધિષ્ઠિરના હુકમથી તેમને મદદ કરવા ગયા. થોડો સમય લડાઈ ચાલી. અર્જુન અને ગાંધર્વોના રાજા એકબીજાના મિત્રો હતા. તેઓએ એકએકને ઓળખ્યા એટલે લડાઈ બંધ પાડી. અર્જુને ગાંધર્વ રાજાને પૂછ્યું કે, “આમ કરવાનું કારણ શું છે?” ગાંધર્વ જવાબ દીધો, “દુર્યોધનનો દુષ્ટ વિચાર હું પામી ગયો હતો. તેથી હું તેને અને કૌરવોને કેદ પકડી ઈંદ્ર પાસે સજા કરાવવા લઈ જતો હતો.” અર્જુને તે બધાને છોડી દેવા પોતાના મિત્રને અરજ કરી. તે ગાંધર્વ રાજાએ કહ્યું, “જો તેઓ યુધિષ્ઠિર સમક્ષ બધી હકીકત કહી દે તો હું તમારી ફરમાશ મુજબ છોડું.” યુધિષ્ઠિર આગળ બધું નિવેદન કર્યા પછી તેણે તેમને સુખે જવા કહ્યું. પોતાના મિત્રનું કોઈ અહિત કરવા જાય ત્યારે મિત્રે તેને કેવી રીતે મદદ કરવી એ ઉદાહરણ ગાંધર્વ રાજા અહીં દાખવે છે.

(૪) શ્રી કૃષ્ણ.

સુદામાજી અને કૃષ્ણજી વચ્ચે ઘણી મિત્રાચારી બંધાઈ હતી. બન્નેએ સાંદિપન રૂપિ સાથે રહી વિદ્યા અને કેળવણી પ્રાપ્ત કરી હતી. શિષ્યકાળ પૂરો કર્યા બાદ સુદામાજી પોતાને વતન ગયા, અને શ્રી કૃષ્ણ પોતાની દ્વારકા નગરીમાં ગયા. બન્ને મિત્રોની સ્થિતિમાં આકાશ જમીનનો ફેર હતો. સુદામાજી ગરીબ, કંગાલ અને દરિદ્ર અવસ્થામાં હતા અને શ્રી કૃષ્ણ તો રાજ્ય વેલવ અને સુખ ભોગવતાં હતાં.

સુદામાજીની સ્ત્રી ડાહી, સુશીલ અને ગુણિયલ હતી. તે ગરીબીમાં પોતાનાં બાળકો સહિત પોતાના દિવસ ધીરજ રાખી પસાર કરતી હતી. દિવસે દિવસે સ્થિતિ વધારે દયાજનક થતી ગઈ બાળકોને ન મળે પહેરવાનાં પૂરાં કપડાં કે ન મળે ખાવાનું પૂરું અન્ન; ન મળે સૂવાનાં પૂરાં સાધન કે ન મળે રહેવાનું યોગ્ય તંદુરસ્ત ઘર. સુદામાજીને અન્નચક વૃત્ત હતું; એટલે કોઈ પાસે ભિક્ષા માંગતા નહિ. તેમની સ્ત્રી મહેનત વગેરે કરી કંઈક ગુજરાનનું સાધન મેળવતી.

એક દિવસ સુદામાજીની સ્ત્રી સુદામાજીને કહેવા લાગી, ‘હે સ્વામીજી, આપણી સ્થિતિ દિન પર દિન ઘણી કંગાલ થતી જાય છે. આજ બે ત્રણ દિન થયાં છોકરાં પૂરતું ધાન્ય નહિ મળવાથી ટળવળે છે. તમને તો કેારા અપવાસજ થયા છે. તમે શરીરે દુર્ગળ થઈ ગયા છો એ જોઈ માફ હૃદય બળી બાખ થાય છે. તમે તમારા મિત્ર શ્રી કૃષ્ણ પાસે જાઓ અને તેની પાસેથી કંઈ મદદ મેળવો. મારી ખાતરી છે કે તે તમને મદદ કર્યા વિના નહિજ રહે. હે પતિ, તમે અન્નચક વૃત્ત પાળો છો, પણ આ તમારાં બાળકોની કષ્ટ સ્થિતિ જોઈ તમારા મિત્ર પાસે મદદ મેળવો.’

મહા મુશિખતે સુદામાજી જવા તૈયાર થતા. રસ્તે હેરાન ગતિ ભોગવતાં દ્વારકા જઈ પહોંચ્યા. જ્યારે શ્રી કૃષ્ણને પોતાના માણસ મારફત સંદેશો મળ્યો કે સુદામા નામનો એક દરિદ્ર બ્રાહ્મણ બારણે ઉભો છે, અને તે તમને મળવા માગે છે, ત્યારે તે પોતાની જગ્યા છોડી એકદમ મહેલ બહાર જવા લાગ્યા. શ્રી કૃષ્ણની રાણીઓ આથી અચંબો પામી અને તેમની સાથે જવા લાગી. પણ શ્રી કૃષ્ણે તે પુરૂષની આગતાસ્વાગતા કરવાની તૈયારી કરવા તેમને સૂચવ્યું. ઘણા પ્રેમથી તેમણે પોતાના મિત્રને બહાર આવી આલિંગન દીધું, અને સત્કાર દઈ પોતાના મહેલમાં લાવ્યા. પ્રેમથી બન્ને મિત્રો ગળગળા થઈ ગયા. શ્રીકૃષ્ણનું દિલ સુદામાજીની આવી કુંગાલ સ્થિતિ જોઈ કંપી ઉઠ્યું.

તેમની સ્ત્રીઓ તો આ ઘાડો સ્નેહ જોઈ વિચારમાં જ પડી ગઈ. તેમાંની કેટલીક તો માંહે માંહે સુદામાજીની મજાક ઠકા કરવા લાગી. છતાં જ્યારે કૃષ્ણે તેની સેવા કરવા બધાને ફરમાવ્યું કે તરતજ બધી રાણીઓ તેમ કરવા તૈયાર થઈ. સુદામાજીને નહવડાવી, જમાડી, આરામ આપી, અને વાતચિત કરી શ્રી કૃષ્ણે સંતોષ્યા. સુદામાજી શા માટે આવ્યા હતા તે પણ પોતે કળી ગયા, અને સુદામાજીની સ્થિતિ એકદમ સુધારી નાંખી.

મિત્ર જોઈએ તો આવાજ જોઈએ. પડતીના સમયમાં પોતાના મિત્રને મદદ કરવાની વાત તો દૂર રહી, પણ જે માણસ તેને ઓળખવાનેયે ના પાડે તે મિત્ર કેમ કહેવાય ? આવી નબળી સ્થિતિમાં સુદામાજી હોવાં છતાં શ્રી કૃષ્ણ તેમને ભેટયા અને પૂરો પ્રેમ બતાવી પોતાની મિત્રાચારી સિદ્ધ કરી આપી. શું આપણે આ પ્રમાણે ગરીબ અવસ્થામાં સપડાઈ ગયેલા આપણા મિત્રોને મદદ કરવા તત્પર નહિ થવું જોઈએ વાર ?

(પ) એક સાચો મિત્ર.

પેઇલી નામનો એક છોકરો પાઠશાળામાં અભ્યાસ કરતો હતો. તે શરીરે કદરૂપો હતો, પણ સ્વભાવે બહુ પાકો હતો; છતાં તેના સોબતીઓનો તે માનીતો હતો. તેઓ તેની વારંવાર મશ્કરી કરતા. તેનામાં કેટલીક શક્તિઓ બહુ સારી હતી; પણ તે આળસુ, અવિચારી અને ઉડાઉ હતો. પાઠશાળામાં તેને અભ્યાસ કરતાં ત્રીજું વર્ષ બેઠું, પણ તે કોઈ રીતે આગળ વધી શક્યો નહિ.

એક રાત્રે તે ખુબ એશઆરામ અને ઉન્નમરો કરીને પથારીમાં પડ્યો હતો. સહવારે તેનો એક મિત્ર તેની પથારી પાસે આવી કહેવા લાગ્યો, “પેઇલી, મને તારા વિચારમાં આખી રાત ઉઘ આવી નહિ. મને વિચાર કરતાં માલૂમ પડે છે કે તું મોટો બેવકુફ છે ! હું ધારું તો આળસુ રહી મોજશોખ લોગવી શકું; કારણ કે, મારી પાસે તેમ કરવાના સઘળા સાધન છે. તું તો ગરીબ છે. તને એવી મોજ-શોખમાં રહેવું કેમ પાડવે ? મને એમ લાગે છે કે હું તો મહેનત કરું તોપણ ભણી શકું એમ નથી. પણ તું તો ધારે તો અભ્યાસ ઘણો સારી રીતે કરી શકે તેવો છે. તારી મૂર્ખાઈના વિચારમાં અને વિચારમાં મને આખી રાત ઉઘ આવીજ નહિ. ઈશ્વરને હાજર જાણી હું તને તાકીદ આપું છું કે, જો તું તારા આળસમાં પડ્યો રહીશ અને ખરાબ રસ્તે ચાલ્યા કરીશ, તો હવે પછી હું તારો દોસ્ત નથી એમ ચોક્કસ સમજજે.” આ શબ્દોથી પેઇલી પરસ્યોટ અસર થઈ અને તેજ દિવસથી તે તદ્દન બદલાઈ ગયો. તે ઘણોજ ઉદ્યોગ

કરવા મંડી પડ્યો ને એક મહેનતુ અભ્યાસ કરનાર થઈ પડ્યો. તેની સાથના બધા વિદ્યાર્થીઓ કરતાં તે સારો અભ્યાસ કરવા લાગ્યો અને વર્ષની આખરે સીનિયર રંગ્લર (ગણિતશાસ્ત્રી)ની પરિક્ષામાં પાસ થઈ ગયો. પાછળથી તે ગ્રંથકર્તા અને ધર્મ પંડિત તરિકે સારાં કામો કરી મશહુર થયો અને ડૉક્ટર પેઇલી કહેવાવા લાગ્યો.

બરે, પેલા મિત્રે પેઇલીને સચીજ શિખામણ આપી. જે મિત્ર બીજાને નઠારે રસ્તે જતાં અટકાવે તે બરેબર સાચો મિત્ર છે.

(મનનીય સૂત્રો.)

૧. “મિત્રો આ સંસારમાં ઘણુંજ કીંમતી અને ઘણુંજ સુંદર સાહિત્ય છે.”

૨. ‘મિત્રાચારી મનુષ્યની હૃદયગીમાં એક રત્ન રૂપ છે. મિત્ર વગરનો માણસ ઘણી દયાને પાત્ર છે, કારણ કે તે ન હોવાના ખાસ કારણમાં ઘણું કરીને તેનો પોતાનોજ દોષ હોય છે.”

૩. જેમ બને તેમ સારામાં સારા માણસની મિત્રાચારી કરજો. નહારો મિત્ર હોય તેના કરતાં સમૂળગો મિત્રજ ન હોય તે સારું.

૪. “જે માણસો તારા મિત્રો હોય, અને જે ખરા મિત્ર છે એવી ખાતરી થઈ હોય, તેમને તારા આત્મા સમાન ગણુ અને લોખંડના પાયાથી બંધાયેલો હોય તેમ રાખ.”

૫. સંકટ સમયે તમારી બહારે ધાય એજ મિત્ર.

૬. સાચી મિત્રાચારીનો આનંદ સ્વર્ગસમ છે.

૭. મિત્રાચારી એટલે બે વ્યક્તિ કે બે પક્ષ વચ્ચેની કડવાશ રહિત હૃદયી, એક બીજાની હિંદ્ર, અને એક જખરૂં બળ.

૮. ઇર્ષા હોય ત્યાં મિત્રતા ન હોય, સ્વાર્થ હોય ત્યાં તે નજ હોય; જ્યાં ઉદારવૃત્તિ હોય ત્યાંજ મિત્રાચારી રહી શકે.

૯. મિત્ર બનો ત્યારે સહાય લેવા કરતાં સહાય આપવાનો વિચાર રાખો. મિત્રાચારી કરી આપણે મિત્રને શું આપી શકીએ છીએ એ વિષે ખ્યાલ રાખવો વધારે અગત્યનું છે.

૧૦. મિત્રના કાયમ રાખવા માટે મિત્રનું ભલું કર અને શત્રુને મિત્ર બનાવવા માટે શત્રુનું ભલું કર.

પરોપકાર.

(૧) ઇટલીનો વૃદ્ધ ડોસો.

ઇટલી નામના દેશમાં એક એવી જાતની રમત રમાતી કે જેમાં કૂરતા સિવાય બીજી કોઈ ચીજનું દર્શન થતું ન હોતું. તે રમતમાં લઠું અને જોરાવર આદમીઓ એક બીજા સાથે મરતાં સુધી લડતા. આ રમત જોવાને એક મોટા મેદાનમાં રાજા, ઉમરાવો, મજૂર કારીગરો વગેરે, પ્રજાનો દરેક આદમી, સ્ત્રી યા પુરૂષ, એકઠા મળતા અને રમત જોઈ આનંદ પામતા.

એ રમતમાં બે યોદ્ધા લડતા. તેઓ એક બીજાને ચત્તા નાંખવા પ્રયત્ન કરતા. આખરે જે માણસ ચીત પડતો, તેના પર બીજો લડવૈયો પગ મૂકી રાખી આસપાસ પ્રેક્ષકો તરફ નજર કરતો અને સંકેત પ્રમાણે જો લોકો પોતાના પગનો અંગુઠો ઉઘો કરતા તો તે હારેલા માણસને જવા દેવામાં આવતો; પણ જો લોકો અંગુઠો જમીનપર દાખતા તો તરતજ પેલો જીતેલો માણસ તલવાર કાઢી ભોંય પડેલા પુરૂષનું એક ઘાથી શિરચ્છેદ કરતો. આવી કૂર રમતમાં લોકો ઘણો આનંદ લેતા.

એક પ્રસંગે રોમ દેશે ગાથ નામના પોતાના શત્રુ પર જીત મેળવી. તેની ખુશાલીમાં એક મેદાનમાં આવી રમત જોવા લોકો એકઠા થયા. આ વખતે રમત શરૂ થતાં પહેલાં એક વૃદ્ધ પુરૂષ સૌની આગળઆવી ઉભો રહી મોટેથી બોલવા લાગ્યો,

“હે બંધુઓ, ખુશાલીના પ્રસંગે આ રમતથી રૂધિર વહેતું નેવા કોણુ ઇચ્છે ? આવા પ્રસંગે આવી કૂર રમતોમાં ભાગ લેવો નોંધએ નહિ. આ દુષ્ટ રમતને આપણે હંમેશા માટે તજવી નોંધએ.” આ સાંભળી લોકો તેના પર ગુસ્સે થયા અને લડ-વૈયાઓને આગળ વધવા પ્રેર્યા. છતાં તે ડોસો તો પોતાની જગાએ ઉભો રહી લોકોને તેને સંભળવા માટે આગ્રહ કરવા લાગ્યો. લોકો બહુ ગુસ્સે થયા અને ખૂબ પાડી ઉઠ્યા કે “મારો એ ડોસો ઠગરાને.” એકદમ ડોસાપર હુમલો થયો અને તેને મારી નાંખવામાં આવ્યો. શાંત થતાંજ, લોકોને તે વૃદ્ધ પુરૂષનું બોલણું સત્ય લાગ્યું અને તેને મારી નાંખવા માટે દિલગીર થયા. ત્યાર બાદ ફરીથી કદી પણ એ જાતની રમત તે દેશમાં રમાઈ નથી.

જે પરોપકાર બુદ્ધિથી ડોસો મરવા તૈયાર થયો તેથી હજારો માણસનો જીવ બચી શક્યો. જો કે વૃદ્ધ પુરૂષ માર્યો ગયો, અને પોતે જે કરવા માગતો હતો તે તે પણે તો ન કરી શક્યો, પણ જે ભોગ તેણે આપ્યો અને જે પરોપકારની લાગણીથી તે તેમ કરવા દેરાયો તેની અસર થયા વગર રહી નહિ.

આ તો કેવી ઉમદા જાતનો પરોપકાર ! આત્મભોગે પણ પુરૂષે બીજાઓનું ભલું કરવા તૈયાર રહેવું નોંધએ.

(૨) રંતિદેવ

એક વખત રંતિદેવ અને તેના આશ્રિતોએ ૪૮ દિવસ સુધી અપવાસ કર્યા. ૪૯મા દિવસની સહુવારે તેમને થોડું ઘી, દૂધ, પાણી અને થોડા જવ ખાવા માટે મળ્યાં. જેવા તેઓ આ મળેલી વસ્તુઓ ખાવા વિચાર કરતા હતા તેવામાં એક બ્રાહ્મણ ત્યાં આવી લાગ્યો. તે ખોરાક રંતિદેવે તે બ્રાહ્મણને ખવાડ્યો. જ્યારે તે અતિથિ ગયો ત્યારે બાકી રહ્યું તેના ભાગ કરી, પોતાના આશ્રિતોને આપી પોતાને માટે બહુજ થોડોક ખોરાક રાખ્યો. જ્યારે તેઓ ખાવાનો ફરી વિચાર કરી રહ્યા હતા ત્યારે એક શુદ્ર ત્યાં આવ્યો. તે ભૂખ્યો હતો. તેથી રંતિદેવે ખુશીથી થોડો ખોરાક તેને આપ્યો. હવે પોતાને અપવાસ છોડવાની તૈયારીમાં હતા એટલે એક માણસ કેટલાક કુતરાઓ લઈ ત્યાં આવી પહોંચ્યો. રંતિદેવે પાણી સિવાય બધું તેમને આપી દીધું.

તે બધા ગયા ત્યાર પછી રંતિદેવને સખ્ત તરસ લાગેલી હોવાથી તે પાણી પીવા જતા હતા; એટલામાં પાસેથી એક કરગરતા માણસનો અવાજ તેણે સાંભળ્યો. ‘મને પાણી આપો, જરાપણ આપો,’ એમ તે બોલી રહ્યો હતો. રંતિદેવે પાછું ફરી જોયું તો માલૂમ પડ્યું કે એક ગરીબ શોકાતુર માણસ પાણીની તીવ્ર ઇચ્છા રાખી તેની તરફ જોઈ રહ્યા હતો. તે બિચારાનું માથું રહેજ ઉચકી ખરી લાગણીથી રંતિદેવે તેના સૂકાયેલા હોઠવાળા તરસ્યા મોંમાં ઠંડું પાણી રેડ્યું. આ પ્રમાણે પરોપકારની લાગણીથી રંતિદેવ કને જે કંઈ હતું તે બધું વપરાઈ ગયું અને પોતે ભૂખ્યા અને તરસ્યા રહ્યા.

જ્યાં આવો પરોપકાર કરવા દિલ ઉછાળા મારતું હોય ત્યાં ભૂખ, તરસ વગેરે અનેક કષ્ટો કંઈ હિસાબમાં હોતાં નથી.

(૩) ફિલિપા રાણી.

જ્યારે ત્રીજો એડવર્ડ ઇંગ્લંડના રાજા તરિકે રાજ્ય કરતો હતો ત્યારે ફ્રાન્સ અને ઇંગ્લંડ વચ્ચે લડાઈ જાગી. એડવર્ડ લશ્કર જમા કરી ફ્રાન્સના કેલે બંદરે ઉતરી તેની આસપાસ ઘેરો ઘાડ્યો. ફ્રાન્સના સેનિકોએ તેના લશ્કરમાં ઘણું નુકસાન કર્યું, તેથી એડવર્ડ મનમાં બહુજ ખીજવાયો, અને કેલેમાં ફ્રેંચ લોકોને મળતો સઘળો ખોરાક ત્યાં જતા તેણે અટકાવ્યો. આથી શહેરના લોકોને ભૂખમરો લોગવયો પડ્યો; તેથી સુલેહ કરવાને રાખને તેઓએ અરજ મોકલી. એડવર્ડે કહ્યું, “જો તમારા માલ અને જીંદગી સર્વસ્વ મને સ્વાધીન કરો, તોજ હું સુલેહ કરવા તૈયાર છું.” આ શરત તો તેના પોતાના ઉમરાવ વગેરેને પણ બહુજ સખત લાગી, અને તેઓએ તે વિષે પોતાની નાપસંદગી દર્શાવી. તે પરથી રાજાએ તે શરતમાં ફેરફાર કરી ફ્રેંચોને કહાવ્યું કે, “જો તમે તમારા શહેરમાંના છ મુખ્ય પ્રતિષ્ઠિત ગૃહસ્થોને ઉઘાડે પગે, ઉઘાડે શરીરે, અને ઉઘાડે માથે, ફક્ત કછોટો મારી, ગળે ફાસીના દોરડા લટકાવી, તેઓના હાથમાં શહેરના દરવાજાની કીચીઓ આપી મને સ્વાધીન કરો (પછી હું ગમે તે સજા તેમને કરીશ.) તો સુલેહ કરવા હું તૈયાર છું; તેમ થાય તો બાકીના ફ્રેંચ લોકોને જીવતદાન આપીશ.” આ સાંભળી શહેરના લોકો બહુ કલ્પાંત કરવા લાગ્યા.

આખરે સઘળા એક સ્થળે મળ્યા અને અમુક ઠરાવપર આવવા વિચાર કરવા લાગ્યા. છ માણસો આવી જાતની શરતે બંધાઈ બહાર પડે એ બહુ મુશ્કેલ જણાયું. કોઈ તૈયાર થયું નહિ. આખરે એક ચુસ્ટેસ નામનો સદગૃહસ્થ ઉભો થઈ જીરુસાથી બોલ્યો, “આવા સંકટ સમયે, જો કોઈ આદમી આવા સુંદર શહેરના ખયાલ માટે પોતાનો જીવ આપવા તૈયાર થશે

તો આ દેશ ઉપર મોટો ઉપકાર થશે. સૌથી પહેલો હું મારો જીવ આપવા તૈયાર છું.” આ સાંભળી લોકોના હૈયાં ભરાઈ આવ્યાં અને તેઓની આંખમાંથી અશ્રુ ટપકવા મંડ્યાં. ત્યાર બાદ બીજા પાંચ જણ તૈયાર થયા. હુકમ પ્રમાણે તેઓએ પોશાક પહેર્યા; હાથમાં ડુંચી લઈ તેઓ રાજા આગળ હાજર થયા. રાજાએ તેમને ઘણાં કટુવચન કહ્યા બાદ કાંસીની સજા કરી. યુવરાજ તેમજ સરદારોએ તેમને જીવત દાન આપવા બહુ કાલાવાલા કર્યા તોયે રાજાએ માન્યું નહિ.

રાણી ફિલિપા આ વખતે એડવર્ડની છાવણીમાં હતી. તેને આ વાતની ખબર પડતાંજ લાગલી તે ત્યાં આવી અને ઘુંટણીયે પડી બેઠી, “મહારાજ, આપના ચરણ દર્શન માટે હું આવો સમુદ્રનો પ્રવાસ કરી દુઃખ વેઠીને અહીં આવી છું; તો મારી એક વાત આપ માન્ય નહીં રાખશે ? મારી એટલીજ અરજ છે કે મારા પર કૃપા કરીને પણ આ દુઃખી લોકોને દયા બતાવો. એમ કરવાથી અપનું મોટાપણું આખી પૃથ્વી પર જગજાહેર થશે. અને પરમેશ્વર આપનું કલ્યાણ કરશે.”

રાજાએ વિચાર કરી રાણીને કહ્યું, “પ્રિયા, આજ તું મારી સાથે ન હોત તો ઠીક થાત. ભલે, હું તારા તાબામાં આ છ માણસોને મૂકું છું; તારી મરજીમાં આવે તેવી રહેમિયત તું તેમને બતાવ.”

આથી રાણી ખુશી થઈ. તરતજ તે છ જણને સારો પોશાક પહેરાવ્યો અને તેમને એક બક્ષિશ આપી છૂટા કર્યાં. કેલેમાંના સગ્રજા લોકો તેમજ અગ્રેજ સૈન્યના બધા પુરૂષો રાણીની આવી પરોપકાર અને દયાવૃત્તિ જોઈ ઘણાજ આનંદ પામ્યા અને રાણીને આશિરવાદ દેવા લાગ્યા.

(૪) જ્યોર્જ ટ્રુમંડ.

એડિનબરો શહેરમાં થોડાંક વર્ષ અગાઉ જ્યોર્જ ટ્રુમંડ નામનો મેજિસ્ટ્રેટ હતો એક દિવસે તે શહેરમાં થઈ ચાલ્યે જતો હતો, તેવામાં તેને ચાર વૃદ્ધ માણસો એક મુઠકું ઉચકે લઈ જતાં મળ્યા. તેઓને વિસામો આપવા અને પ્રેત સાથે રહેવા કોઈ ખીજો નહોતો. આ ઉપરથી ટ્રુમંડે વિચાર્યું કે આ શખ કોઈ અનાથ માણસનું હોવું જોઈએ. તેથી તેણે ચાર સા ગૃહસ્થોને કહ્યું કે “મને લાગે છે કે આ શખનું કોઈ સગું વહાલું તમારી સાથે નથી. તમને મદદ માટે માણસની જરૂર છે. માટે ચાલો હું તમારી સાથે આવું છું.”

રસ્તે જતાં ટ્રુમંડના બે ઓળખીતા મળ્યા. તેઓએ તેને પૂછ્યું “ટ્રુમંડ, ક્યાં જાઓ છો ?” તેણે જવાબ આપ્યો, “આ પ્રેત સાથે સ્મશાન ભૂમિ ઉપર જાઉં છું. આ વૃદ્ધ માણસોને મદદ પણ કરી શકાય.” આ સાંભળી પેલા બે માણસો તેની સાથે જોડાયા સ્મશાનભૂમિ પહોંચતાં તો એવા ઘણા આદમીઓ તેની સાથે થઈ ગયા. ત્યાં ટ્રુમંડે જાતે મહેનત કરી તે પ્રેતને અંત્ય સંસ્કાર કરી દાટ્યો. ત્યાર બાદ જેઓ એકત્ર થયા હતા તેમને તેણે કહ્યું, “ભાઈઓ, જે કામ માટે આપણે આવી અબ્બયબ રીતે એકઠા થયા છીએ તે તો પૂરું થયું. હવે એક કામ બાકી રહ્યું તે આ ગરીબ મરનારની અનાથ સ્ત્રીની સંભાળ અને ભરણ પોષણની વ્યવસ્થા કરવાનું છે. જો આપણામાંથી દરેક જણ અમુક રકમ મદદ કરે, તો એક મોટી રકમ થાય. તેની યોગ્ય વ્યવસ્થાની જોખમદારી હું મારે શિર લઉં છું” આટલું કહે તાંજ દરેક જણે ઠાગળ ઉપર મદદની રકમ નોંધાવી અને

તેમાંથી થોડી રકમ તે સ્ત્રીની મદદ માટે મોકલી આપી.
ખાફીમાંથી તેને માટે કંઈ સ્વતંત્ર ધંધો નીકળી શકે તેવી
ગોઠવણ કરવામાં આવી.

દુમંડની આ કેવી ખુબી ભરેલી પરોપકારવૃત્તિ ! તે એક ,
મોટો અમલદાર હોવા છતાં ખીજાને મદદ કરવા કેટલો તત્પર
હોતો. પરોપકાર તો આવી જાતનોજ જોઈએ.

(૫) એક બ્રાહ્મણ બાઈ.

સંવત ૧૯૪૫ના ચૈત્ર મહિનામાં એક જન જળમાર્ગે ખંભાતથી જતી હતી. તેમાં એક બાઈ એક હોડીમાં બેઠી હતી. કમનસીબે ખંભાતના અખાતમાં હોડી ઉંધી વળી ગઈ અને જનનાં ઘણાં આદમીઓ ડૂબી ગયાં. પેલી બાઈને તરતાં આવડતું હતું, પણ તેના પતિને તરતાં આવડતું નહોતું. તેઓ બે જણ એક લાકડાના કકડાને વળગી સાથે દરિયામાં પડ્યાં. બંને જણ મોજામાં એક પળ દબાતાં તો બીજે પળે ઉપર પાછા આવતાં. એમ કરતાં કરતાં એકાદ ગાઉ દરિયો વટાવ્યો. એવામાં જનમાંના એક માણસને તે તરફ તણાતાં આવતાં તેમણે જોયો; અને પેલો તે લાકડાના કકડાને પકડવા ફાંફાં મારવા લાગ્યો. આ જોઈ તે દયાળુ બાઈએ એક પળમાં વિચાર કરી લીધો કે “મને તરતા આવડે છે; આ માણસને નથી આવડતું; માટે મારે આ લાકડું છોડી દેવું; કારણકે આ લાકડું ત્રણ જણનો ભાર ઝીલી શકે તેમ નથી. મારે થવાનું હોય તેમ થાય. જો હું તેને પકડવા ન દઉં તો એનો જીવ જશે; માટે મારે મારા જીવની જરીપણ દરકાર ન રાખવી.” આમ વિચારી તેણે તે બંનેને યોગ્ય સૂચના આપી લાકડું મૂકી દીધું. પછી તે પરોપકારી બહાદુર સ્ત્રી ઘણી મુશ્કેલી સહન કરી જંબુસરમાં આવેલા કાવી ગામને કિનારે આવી પહોંચી. તેને પતિ અને પેલો બીજો બ્રાહ્મણ પણ સારોદ ગામ આગળ કિનારે સહીસલામત નીકળ્યા. આ તે પરોપકાર, કે જે કરતાં તે બાઈએ પોતાના જીવને જોખમે બીજા બ્રાહ્મણને બચાવવા મહેનત લીધી.

(મનનીય સૂત્રો)

૧ “જે મનુષ્ય પરોપકાર કરતો નથી તે જીવતો છતાં મૃતક સમાન છે.”

૨ જીવન પરોપકાર માટેજ છે. હરેક મનુષ્યે પોતાનું જીવન પરોપકારમય કરી દેવું.

૩ “સુખ અને આનંદ આપવો, દુઃખમાં આશ્વાસન આપવું, મિત્રહીનને અને અનાથને આશ્રય આપવો, એ સર્વ કાર્ય આ પૃથ્વીપર પરોપકારી મનુષ્યો રાત્રિ દિવસ કરી રહ્યા છે.

૪ “પરોપકાર કરવો એ કર્તવ્ય છે. જે એને આચારમાં મૂકે છે અને પોતાના શુભ હેતુને સફળ થતા જુએ છે તે અંતે જેનાપર ઉપકાર કરવામાં આવ્યો હોય તેને ચાહે છે.”

૫ દરરોજ ઓછામાં ઓછું એક પણ પરોપકારનું કામ તમારે કરવુંજ જોઈએ.

૬ તમારા ભાગ્યોને સહાય આપો, જેટલું બને તેટલું તેમનું કલ્યાણ કરવું એજ પરોપકાર.

૭ જે કંઈ પરોપકાર કરે તેના બાણમાં ફૂંકશે નહિ. પુષ્પની સુગંધ તો આપોઆપ ફેલાય છે.

૮ પરોપકાર કરવામાંયે ડહાપણની જરૂર છે.

૯ બીજાંઓનાં દુઃખ દૂર કરો, એટલે તમારાં પોતાનાં દુઃખ દૂર થશે.

૧૦ બીજાંને સુખ આપવામાંજ આપણું સુખ છે અને તેમને માટે મહેનત કરવામાંજ આપણો આરામ છે.

સહનશીલતા.

(૧) જોખ.

જોખ નામનો એક સરદાર ઘણું વર્ષ ઉપર અરઘસ્તાનમાં રહેતો હતો. તેને સાત છોકરા અને ત્રણ દીકરીઓ હતી. તે મોટો જાગીરદાર હતો. તે ઉપરાંત, તેની કને ૭૦૦૦ ઘેટાં, ૩૦૦૦ ઉંટ, બળદની પાંચસો બેડી, પાંચસો ગધેડીઓ અને ઘણા ગુલામો હતા.

એક દિવસ એવો બનાવ બન્યો કે તેનો એક ગુલામ તેની પાસે બાવરો આવી ઉભો રહ્યો, અને ખૂબ પાડી બોલ્યો; “શેઠ સાહેબ, તમારા ઢોર ઉપર એક ભયંકર આક્રમણ આવી પડી છે. ખેતરોમાં બળદો ચરતા હતા, અને ગધેડીઓ પણ તેમની નજીક ચરતી હતી, એવામાં જંગલના લૂંટારા એકાએક આવી પહોંચ્યા. તેમણે બધાં ઢોરને નસાડી મૂક્યા, અને મારા સિવાય તમારા બધા નોકરોને તલવારથી કાપી નાખ્યા છે.”

આ હકીકત તે કહી રહ્યો કે, તરતજ ખીજે માણસ દોડતો આવ્યો અને કહેવા લાગ્યો કે, “શેઠ સાહેબ, બહુજ માઠા સમાચાર મારે કહેવાના છે. આકાશમાંથી વીજળી તમારા ઘેટાં ઉપર પડી અને તેથી બધાં ઘેટાં બળી ગયાં. બધા ભરવાડો તેથી મરણ પામ્યા. ફક્ત હુંજ બચવા પામ્યો છું.”

એટલામાં એક ત્રીજો કાસદ આવી લાગ્યો, અને તે બોલ્યો, “અફસોસ ! અરે જોખ ! લૂંટારાઓ તારા ઉંટને નસાડી ગયા છે અને મારા સિવાયના બધા રખવાળને તેઓએ મારી નાંખ્યા છે.”

તે આટલું બોલી રહ્યો કે તરતજ એક ચોથો માણસ ધસી આવી કહેવા લાગ્યો કે “આફત ! આફત ! પેલા મકાનમાં તારા સાત દીકરા અને ત્રણ દીકરીઓ પૂર આનંદથી જમતા હતા. એટલામાં તે ઘર એક ઘડાકા સાથે તૂટી પડ્યું અને તેઓ છૂંદાઈ ગયા. હું એકલોજ જીવતો રહ્યો છું.”

ત્યારબાદ જોખ ઉભો થયો. તે બહુ દિલગીર થયો અને જમીન ઉપર લાંબો પડી કહેવા લાગ્યો, “દુનિયામાં હું બાળક તરિકે નગ્ન અવસ્થામાં આવ્યો હતો. મારા હાથમાં કંઈ પણ રાખ્યા સિવાય તે છોડીશ પણ હું. ઇશ્વરે મને સમૃદ્ધિ આપી અને તેણેજ તે લઈ લીધી. તેનું નામ મુબારક રહ્યું.”

ત્યારબાદ જોખ ઉપર ઘણાં સંકટો આવી પડ્યાં. તેનું આખું શરીર પગથી તે માથા લગી અમુક રોગથી પીડાવા લાગ્યું. તે બિચારો રાખ ઉપર જોસતો; અને જ્યારે તેની સ્ત્રી તેને ઇશ્વર ઉપર ગુસ્સે થવા કહેતી, ત્યારે તે જવાબ આપતો કે “ઇશ્વર તરફથી આપણને સુખ પણ મળે છે; તો શા માટે આપણને તેના તરફથી દુઃખ પણ ન મળવાં જોઈએ ?” આ રીતની સહનશીલતા જોખમાં હતી. આ પ્રમાણે બધી આફતો પોતે સહન કરતો અને સ્વસ્થ ચિત્ત રાખતો.

(૨) સોફેટીસ

ગ્રીસ દેશમાં એક સોફેટીસ નામનો વિદ્વાન હતો. તેણે પોતાની ખંત અને અભ્યાસથી ક્રોધપર જીત મેળવી હતી. એક સમયે તેના એક નોકરે કંઈ ખોટું કામ કર્યું ત્યારે તે બોલ્યો, “જે હું ગુસ્સામાં નહોત તો તને ક્યારનોએ ઝપેટી નાંખ્યો હોત.” બીજે કોઈ પ્રસંગે અમુક ગૃહસ્થને સોફેટીસે સલામ કરી, તો તેની સલામ પેલા આદમીએ ઝીલી નહિ. આ જોઈ સોફેટીસના મિત્રોએ તેને કહ્યું, ‘આવા માણસને તમારે સખ્ત શબ્દો કહેવા જોઈએ.’ સોફેટીસે તેમને પૂછ્યું, ‘માણસો તમારાથી જુદા જુદા પોશાક પહેરે છે. તમે તેનાપર ગુસ્સે થાઓ છો ?’ તેઓએ જવાબ દીધો ‘ના.’ ‘તેજ પ્રમાણે માણસોના અંતઃકરણનો પોશાક પણ જુદો હોય છે, તો ગુસ્સે થવાનું કારણજ શું છે ?’ આમ સોફેટીસે ખુલાસો કર્યો.

પોતાના ઘરમાં પણ સોફેટીસને સહનશીલતા દાખવવાના ઘણા પ્રસંગ મળ્યા હતા. તેની સ્ત્રીનું નામ ઝાંઝિપી હતું. તેના જેવી કંકાસણી, રીસાળ અને ક્રોધી સ્ત્રી બીજી કોઈ જાણ્યેજ હશે. એક દિવસ તે સોફેટીસપર એટલી બધી બીજવાઈ કે ઘોરી રસ્તામાં તેણે પોતાના પતિનું વસ્ત્ર ચીરી નાંખ્યું. આ જોઈ તેના મિત્રો ઘણા ગુસ્સે થયા અને તેને કહેવા લાગ્યા, ‘ભાઈ, જોયા શું કરે છે ? એને ફટકાર. આ તો હદ થઈ ગઈ !’ તેણે જવાબ આપ્યો, ‘એ પણ ઠીક. તમને મારા એમ કરવાથી જોવાનો તમાસો મળે. તે ઉપરાંત, માણસોની ઠઠ એકઠી થાય અને હમારા બેની ફજેતી પૂરેપૂરી થાય. વળી એક બીજને લોકો ચઢાવે અને કહે ‘ઝાંઝિપી બાઈ,

હીકજ કર્યું ! સોકેટીસ, તેં પણ ખુબ કરી !' માટે સહનશીલતા રાખવામાંજ કાયદો છે.”

એક બીજે વખતે ઝાંઝિપી સોકેટીસને પુછળ ગાળો દેવા લાગી. તેથી તે બિચારો મૂંગે મોંઢે ઉમરા પર જઈ બેઠો. આથી તેની સ્ત્રી વધુ ગુસ્સે થઈ. તેણે બારીએથી એના પર એંડું પાણી રેડ્યું અને સોકેટીસ બધો ગંદા પાણીથી ભીંજી ગયો. તે હસીને બોલ્યો, ‘બહુ સારું થયું; વાદળાના ગડગડાટ પછી વરસાદ વરસવોજ જોઈએ !’

આ તે અજમ સહનશીલતા ! એ કેળવવાથી કંઈ વિપરીત પરિણામ નીપજેજ નહિ. મનુષ્ય એવી શક્તિ મેળવવા માગે તો ચાલુ ખંતથી તે પ્રાપ્ત કરી શકે અને પોતાના કબજામાં એક બળવાન શસ્ત્ર મેળવવા ભાગ્યશાળી થઈ શકે.

(૩) એક અમીર.

હું ! ન દેશમાં એક પાદશાહ પોતાના એક ઉમરાવ સાથે અગત્યની બાબત ઉપર વાતચિત કરી રહ્યો હતો. ઉમરાવે અંગરખાની નીચે એક બદન પહેર્યું હતું. તેમાં એક વીંછી ભરાઈ રહ્યો હતો. જ્યારે અમીર પાદશાહ સાથે વાતચિત કરવામાં તેની સૂચના ધ્યાનપૂર્વક સાંભળતો હતો, ત્યારે તે વીંછી ધીમેધીમે તેના શરીરને ડંખ મારતો હતો. ઉમરાવને આથી વેદના થવા માંડી; છતાં, તેણે તે ગણુકારી નહિ; તેમજ વાત બધે રાખી, પોતાના કપડાંમાંથી વીંછી બહાર કાઢી નાખ્યો નહિ. ઘણા ડંખ તેના શરીરે થયા અને ઝેરની અસર થવા લાગી; તોપણ જાણે કંઈજ થતું ન હોય તેમ તે પોતાના પાદશાહ સાથે અછલ હોશિયારીથી વાત કરી રહ્યો હતો.

જ્યારે તે અગત્યની વાત પૂરી થઈ ત્યારે અમીર પોતાને દોર ગયો. કપડાં કાઢી નાંખી જોયું તો વીંછી જણાયો. આ વાતની બાબત પાદશાહને પડી. તેણે તે ઉમરાવને બોલાવ્યો અને કહ્યું, ‘શા માટે તમે તે વીંછી અહીંજ કાઢી ન નાખ્યો, અને આટલી બધી વેદના બમી લીધી ?’

તે અમીરે જવાબ દીધો, “હે શહેનશાહ, જ્યારે આપની માથે અગત્યની વાતચિત ચાલી રહી હતી ત્યારે તેમાં કોઈ ગતની બલેલ ન પહોંચે એવી મારી મરજી હતી. હું જ્યારે આવા અચરહિત સમયે એટલી સખુરી ન રાખું તો લડાઈ પ્રસંગે શત્રુની પાણીદાર તલવાર જોઈને તો ધીરજ કેમજ ધરી શકું ?”

પાદશાહને આ જવાબથી આનંદ થયો અને તે ઉમરાવની ચઢવી વધારી તેને ઇનામ બક્ષ્યું.

(૪) ઇશુ ખ્રિસ્ત

જી ૫૫ (ઇશુ) ખ્રિસ્ત ખ્રિસ્ત ધર્મના પહેલા પ્રચારક થઈ ગયા. તેમણે તે ધર્મના વિચારો સર્વ સ્થળે ફેલાવવા યુરોપી પ્રજામાં અને એશિયામાઈનરના પડોશના દેશોમાં શાંત પ્રયત્ન કર્યો. તેમનો સ્વભાવ તદ્દન શાંત હતો. તેઓ અનુની નહોતા, પણ નૈતિક જ્ઞાન આપી સર્વને ઉચ્ચ માંગે ચઢાવવા પ્રયત્ન કરી રહ્યા હતા. પ્રેમ તેમનો મુખ્ય મંત્ર હતો. અને તેનો સાક્ષાત્કાર તે જ્યાં ત્યાં કરાવતા.

એક વખત પોતાના શિષ્યો સહિત તે એક બગીચામાં ગયા; ત્યાં તેમને પકડવાને તે વખતના યાહુદી લોકોના મુખ્ય ધર્મગુરૂના સિપાઈઓ આવ્યા. જીસસે તેમને પૂછ્યું, ‘કોનું શોધો છો?’ તેઓએ કહ્યું, ‘જીસસને.’ ‘હું તેજ માણસ છું. એમ તરતજ તેમણે જવાબ દીધો. મનમાં કંઈક ગડમથલ થયા બાદ તે સિપાઈઓના મુખીએ તેમને કેદ કર્યા અને મુખ્ય ધર્મગુરૂ કને લઈ ગયા. આ ધર્મગુરૂ જીસસના વિરોધી હતા અને યાહુદીઓ ઉપર તેમનો જબરો કાબુ હતો. તેણે જીસસને પૂછ્યું, ‘તારા શિષ્યો અને ઉપદેશ કયા છે તે કહે.’ જીસસે જવાબ દીધો, ‘મારા મત મુજબ બાંધેલા વિચારને બહાર રીતે દેવાસય વગેરેમાં યાહુદીઓ સમક્ષ રજૂ કર્યા છે. મેં કંઈ છૂપી રીતે ઉપદેશ કર્યો નથી. તેમને પૂછી લેશો તો તમામ માહિતી મળશે.’

જ્યારે જીસસે આ પ્રમાણે જવાબ આપ્યો ત્યારે તેની નજીક ઉભેલા એક અમલદારે તેને એક ધપ્પો માર્યો અને બોલ્યો, ‘શું તું આવી રીતે હમારા મુખ્ય ધર્મગુરૂને જવાબ આપે છે?’

જીસસે જવાબ દીધો, ‘જો ખોટું કયું હોય તો તેનો સાક્ષી તું છેજ; જો મેં સાચું કયું હોય તો શા માટે તું આમ ધમ્પા મારે છે?’

મુખ્ય ધર્મગુરુએ તેને રાજના પ્રતિનિધિ પાઇલેટ કને મોકલ્યો. દરબારમાં પાઇલેટે તપાસ શરૂ કરી. એક વખતે એને લાગ્યું કે તે ઠગારો છે એવો આરોપ ચાલી શકે એમ નથી; તેથી તે તેને છોડી મૂકવાની તૈયારીમાં હતો. પણ પાદરીઓએ તેના કાન ભંભેર્યા; તેથી જીસસને ચાબકે ચાબકે સારવામાં આવ્યા. સિપાઇઓએ વળી કાંટાનું તાજ બનાવી તેને માથે મૂક્યું. આ સર્વ ઈશુએ સહનશીલતાથી સહન કર્યું.

બ્યારે ફરી પાછા જીસસને પાઇલેટ સમક્ષ રજુ કરવામાં આવ્યા ત્યારે તેણે જીસસને પૂછ્યું, “તું ઇશ્વરનો પુત્ર છે એમ કહેવા માગે છે?” જીસસે મૌન રાખ્યું. પાઇલેટ આથી ગુસ્સે થયો. તેણે કહ્યું, ‘તું નથી જાણતો કે હું તને સજા કરી શકું એમ છું?’ જીસસે જવાબ દીધો, ‘માત્ર ઇશ્વરજ સજા કરી શકે તેમ છે.’

પાઇલેટ આ જવાબથી ગભરાયો. તેને છોડી દેવા વિચાર કરતો હતો. એટલામાં ચાહુદીઓએ તેને ધમકાવી કહ્યું, “હમે સીઝરને હકીકત રજુ કરીશું. જે માણસ ઇશ્વરનો પુત્ર થવા માગે કરે તેને મોતની સજા અમારા કાયદા પ્રમાણે થાય છે.” પાઇલેટે આખરે બીકના માર્યા જીસસને બીલે જડી મારવા હુકમ કર્યો. જીસસે એ સજા પણ પૂર્ણ સહનશીલતા બતાવી ભોગવી.

મહાન ધર્મોપદેશકોને અત્યંત દુઃખ ખમવા પડે છે. તેઓ અસાધારણ સહનશીલતા ધારણ કરી પોતાની ફરજ અદા કરી જાય છે. ધન્ય છે જીસસની શાંતિ અને ખામોશીને !

(૫) આખોઝિટ.

જે સમયે આખોઝિટ જીનીવામાં રહેતો, તે દરમ્યાન તેને માથે જે જળરદસ્ત આફત આવી પડી. આવે વખતેજ માણસના મિજાઝ અને ધીરજની પરિક્ષા થાય છે. તે ઘણીક બાબતનો અભ્યાસ કરતો હતો; તેમાં તે વાયુમાપક યંત્ર અને તેના ફેરફારો ઉપર ઘણું ધ્યાન આપતો. વાતાવરણના દબાણની બાબતમાં કયાં કયાં સામાન્ય ધોરણો છે, તે શોધી કાઢવાની તેની મતલબ હતી. આ કામ પાછળ સત્તાવીશ વર્ષ સુધી તેને અનેક અનેક અવલોકન કર્યાં, અને તે કામને અર્થે તૈયાર કરેલા કાગળોમાં તે સર્વેની નોંધ રાખતો.

એક દિવસ તેણે પોતાના ઘરમાં એક નવી આકરડી રાખી. તેણે તરતજ પોતાની ઉલટ અને ચાલાકી બતાવવાને માટે સઘળું ઠીકઠાક કરવા માંડ્યું. બીજા ઓરડાઓની પેઠે આખોઝિટના અભ્યાસ જૂઠ્ઠાને પણ સાફ અને સુઘડ બનાવીને તેણે બધું રીતસર ગોઠવી દીધું. જેવો તે ઓરડામાં પેઠો કે તરતજ તેણે પેલી આકરડીને પૂછ્યું કે ‘વાયુમાપક યંત્રને ફરતો જે કાગળ હતો, તેનું તે શું કર્યું?’ તેણે જવાબ દીધો, ‘સાહેબ, તે એવો તો મેલો હતો કે મેં તેને બાળી દીધો, અને તેની જગાએ, જુઓ, આ મેં નવો કાગળ મૂક્યો છે.’ આખોઝિટ તો સ્તબ્ધ થઈ ગયો, અને કેટલીકવાર સુધી મનમાં ને મનમાં પરિતાપ તથા અકળામણ કર્યા પછી શાંત મનથી હૈવાધીન થઈને તે બોલ્યો કે ‘મારી સત્તાવીશ વર્ષની મહેનતનું ફળ તે નાશ કરી નાંખ્યું. હવે પછી આ ઓરડાની કેઈ પણ વસ્તુને અડતી નહિ!’

(મનનીય સૂત્રો.)

૧. સહનશીલતા એવો ગુણ છે કે જે વડે ખડખડ કર્યા વગર દુર્દેવ સહન કરી શકાય છે, હાય વરાળ કર્યા વગર શરીરની વેદના ખમી શકાય છે, ઠપકો આપ્યા વગર બીજાંએ કરેલી ખીડા વેડી શકાય છે, ચિઠાયા વગર સામાવાળાઓના વેણ સાંખી શકાય છે, અને ટીકા કર્યા વગર બીજાંની ખરાબ ચાલ સહી શકાય છે.

૨. મનની શાંતવૃત્તિ વગર સંકટમાંથી છૂટવાના ઉપાય સૂઝતા નથી.

૩. જેઓ ભયને વખતે ધીરજ રાખે છે તેઓ પોતાનું મન સ્થિર રાખીને તેમાંથી નીકળી જવાના ઇલાજ લઈ શકે છે.

૪. જેઓ બીજાના કલ્યાણ માટે દુઃખ સહન કરે છે અને અંતે પ્રાણનો ત્યાગ કરે છે તેઓ ઇશ્વર સમાન છે.

૫. સહન કરવું અને બળવાન થવું એ કેવી ઉમદા વસ્તુ છે તેનો ખ્યાલ કરો.

૬. થવાનું હોય તે થાય પણ વખત જવાનો અને કલાક પૂરો થવાનો, અને એ રીતે ખરાબ દિવસ પણ વહી જશે.

૭. મુશ્કેલીઓમાંથી પાર ઉતરવું, લાલચો અટકાવવી, દુઃખ આવી પડે તે સહન કરવાં, આ બધાંથી માણસનું વર્તન બળવાન અને ઉંચા પ્રકારનું થાય છે.

૮. બીજાંનાં અધમ કાર્ય ભય સિવાય સહન કરવાં તેજ સહનશીલતા.

૯. આપણે જાતે અપમાન સહન કરીને પણ જ્યારે આપણે આપણા બન્ધુઓને દુઃખમાંથી મુક્ત કરીએ છીએ ત્યારે આપણે બમણું બળ મેળવી શકીએ છીએ.

૧૦. ‘જેટલાં પ્રમાણમાં સહન કરવાને માટે ત્યાગવૃત્તિ અંતરમાં રહેલી છે તેટલાંજ પ્રમાણમાં હૃદયમાં સ્નેહ છે એમ નક્કી સમજવું.’

ક્ષમા.

(૧) ચીનનો બાદશાહ.

એક સમયે ચીન દેશમાં એક બંડ ઉઠ્યું. બંડખોરો બહુજ ત્રાસ આપવા લાગ્યા. ચીનના બાદશાહે પોતાના દરબારમાં સવળા સરદારોને બોલાવ્યા અને કહ્યું, “બંડખોરો અમારા શત્રુ છે અને તેનો સમૂળો નાશ કર્યા સિવાય પાછા ફરવું નથી.” આ સાંભળી બંડખોરો બીધા અને તેને શરણે આવ્યા, અને પોતાના અપરાધ માટે ક્ષમા માગી. તેઓ સમજી ગયા એટલા માટે બાદશાહે એક મિજબાની તેમને આપવા ઠરાવ કર્યો. આ જોઈ તેના મુખ્ય પ્રધાને બાદશાહને કહ્યું, “સાહેબ, તે દિવસે દરબારમાં તો આપ શત્રુનો સમૂળો નાશ કરવાનું કહેતાં હતા અને આજ આ પ્રમાણે કેમ વર્તો છો ?” બાદશાહે જવાબ આપ્યો, ‘જુઓ, હવે તેઓ મારા શત્રુ નથી; તેઓ મારા મિત્ર થઈ ગયા છે. જે હું બોલ્યો તેજ પ્રમાણે અક્ષરશઃ મેં કર્યું છે. હવે જો તેમને મારી નાંખું તો મિત્રઘાત થાય.” આ સાંભળી પ્રધાન તો ઠંડોજ થઈ ગયો.

(૨) એક અરબ બાદશાહ.

એક અરબે અરબસ્તાનના બાદશાહના એક સગાનું ખુન કર્યું. ત્યારબાદ તરતજ તે ખુની બાદશાહ આગળ જાતે હાજર થઈ ગયો. બાદશાહે તેને કઠોર સ્વરે કહ્યું, “તું કેવો નઠોર છે ? તો એક જખરું ખુન કર્યું છે, છતાં મારી પાસે આવવાની હિમ્મત કરી રહ્યો છે.” ખુનીએ વિનયથી જવાબ આપ્યો કે ‘હું શહેનશાહ, મારો ગુન્હો ગમે તેટલો મોટો છે, પણ મને લાગે છે કે આપની ક્ષમા એથી પણ મોટી છે. તેથીજ કોઈથી બીધા સિવાય આપ સમક્ષ હાજર થઈ ગયો છું. બાદશાહ આ જવાબ સાંભળી ખુશ થઈ ગયો અને તેને ક્ષમા આપી.

એક વિશ્વાસુ માણસે બાદશાહને પૂછ્યું, “આપે શા માટે આવા ખુનીને ક્ષમા બક્ષી ? તે જખરો ખુની છે અને તેણે આપના એક સંબંધીનું ખુન કર્યું છે. એના ઉપર તો આપે વેર લેવું જોઈતું હતું. શું તેણે આપને મીઠું બોલી છેતર્યા નથી ?”

બાદશાહે જવાબ આપ્યો, ‘ના, હું છેતરાયો નથી. મેં વિચાર કર્યો કે જો તેના ઉપર વેર લઉ તો માત્ર માફ દિલ ખુશ થશે અને મારો ગુસ્સો નરમ પડશે. પણ જો તેને માફી આપું તો તેનું દિલ ખુશ થશે, અને દુનિયામાં મને આખરું મળશે. તેથીજ મેં તેને ક્ષમા આપી છે. મને પૂરી રીતે માહિતી છે કે ક્ષમા બક્ષવામાં જેટલો આનંદ છે તેટલો વેર લેવામાં તો નથીજ.”

(૩) વિદુરજી.

પાંડવોને કૌરવોએ વનવાસ મોકલ્યા હતા. તેમને ત્યાં પણ અને તેટલું કष्ट આપવા દુર્યોધન હંમેશાં કેશિશ કરતો. એક દિવસે ધૃતરાષ્ટ્રે પોતાના નાના ભાઈ વિદુરને કૌરવોના પક્ષને મદદ કરવા આગ્રહ કર્યો, અને જે કંઈ અયોગ્ય વર્તન તેના પુત્રે પાંડવો પ્રતિ ચલાવે તેમાં સમંત થવા કહ્યું.

વિદુર ન્યાય અન્યાય સમજી શકતા. તે પોતે સુસ્ત અને સંયમી હતા. તેથી જે ત્રાસ કૌરવો પાંડવોને આપતા તેની વેરફ તે હતા. તેથી હિમ્મત રાખી શાંતિથી પોતાના મોટા ભાઈ ધૃતરાષ્ટ્રને કહ્યું, “કૌરવોએ પાંડવોની સાથે સુલેહ કરવી અને તેમને જે જે દુઃખો લીધાં છે તે માટે માફી માંગવી.” આ સાંભળતાંજ ધૃતરાષ્ટ્ર તો છંદેડાઈ ગયા અને ક્રોધાયમાન થઈ બોલવા લાગ્યા કે “તું પાંડવોનો પક્ષ કરે છે. તું રાજદ્રોહી થાય છે. તારે તો અમારે પક્ષે રહેવું જોઈએ. તું ખરેખર ઘાતકી હુદયી છે.” આવી રીતે ઘણાં સખત વેણ કહી વિદુરને રાજ્યમાંથી તેણે હાંકી કાઢ્યો.

હવે વિદુર પાંડવોને જઈ મળ્યા. તે પાંચ ભાઈઓએ તેમને સન્માન આપી આગતાસ્વાગતા કરી. તેઓ તેમને પોતાની સાથે રાખી તેમની સલાહ લઈ હંમેશાં કામ કરવા લાગ્યા.

વિદુરના ગયા પછી ધૃતરાષ્ટ્રનો ક્રોધ ઉતરી ગયો. તેનો સ્વભાવ જ્યારે શાંત થયો ત્યારે તે પોતાના મનમાં વિચાર કરવા લાગ્યો કે “મેં મારા ભાઈને નાહક મેણાં માર્યાં છે. મેં ખરેખર તેનું અપમાન કર્યું છે.” આ વિચાર આવતાંજ તેને

પોતાના કૃત્ય માટે બહુ પસ્તાવો થવા લાગ્યો. એણે સંજયને બોલાવી કહ્યું, ‘ઓ સુર સંજય, વિદુરનું શું થયું હશે? તે જીવતો હશે કે મરણ પામેલો? મેં કંઈ પણ કારણ સિવાય તેનું અપમાન કર્યું છે. એણે મારે! કોઈ રીતે ગુન્હો કર્યોજ નથી. ગમે ત્યાંથી એને શોધી લાવ.’ આ સાંભળી સંજય વિદુરની શોધમાં નીકળી પડ્યા. વનમાં જઈ જુએ છે તો પાંડવો તેમની સેવા કરી રહ્યા છે. ત્યાં જઈ સંજય કહેવા લાગ્યા, “હિ વિદુરજી, તમારા મોટાભાઈએ તમને કડવાં વચનો કહ્યાં તેથી તેમને હવે દુઃખ થાય છે. તે તમને પાછા આવવા આગ્રહ કરે છે; માટે આલો.”

તરતજ વિદુરજી ઉઠ્યા અને પોતાના ભત્રીજાઓની રજા લઈ પોતાના જ્યેષ્ઠ બંધુ પાસે આવી ઉભા રહ્યા અને નમ્રતાથી બોલ્યા; ‘હિ વડિલ બંધુ, હું તમારી પાસે આતુરતાથી આવ્યો છે. મારા મનમાં હવે તમારા ગ્રાહ્યોનો ડંખ રહ્યો નથી હિ પૂજ્ય બંધુ, હું તે સર્વ ભૂલી ગયો છું અને તે માટે ક્ષમા બાંતું છું. તમને સુખ રવિદ જોવા ઉત્સુક હતો અને તમે મને પાછો બોલવ્યો. એ વાજબી કર્યું છે. પાંડવો દુઃખમાં છે તેથી મને તેમના તરફ દયા આવે છે. તે કારણે મેં તમને તેમને ન્યાય આપવા સૂચવેલું.”

આ પ્રમાણે નમ્રતાથી બોલી જાણે પોતાના થયેલા અપમાન માટે પોતાને કંઈ લાગ્યુંજ ન હોય તેમ પોતાના ભાઈનો વાંક વિદુર ભૂલી ગયા અને ઉદારતાપૂર્વક તેણે ક્ષમા બતાવી.

(૪) નેપોલિયન

નેપોલિયન એક સમયે ફ્રાંસના કિનારે રહી બુલોનથી લશ્કર લઈ જઈ ઈંગ્લંડમાં ઉતારવા માંગતો હતો. તેની ભારે તૈયારી ચાલી રહી હતી. આ વખતે તેની સાથે કેદીઓમાં એક યુવાન અંગ્રેજ કેદી હતો. તે છૂપો છૂપો તે કિનારે ફરતો અને તક મળે તો ઈંગ્લંડ નાસી જવા માંગતો હતો. એક દિવસ એને એક પીપ પાણીમાં તરતું મળી આવ્યું. તે પીપને તેણે ખરાબર હોડી લાયક બનાવી તેને તરાવી સામે પાર ઈંગ્લંડ નાસી જવા મનસુબો કર્યો.

જેવો તે તેમ કરવા જતો હતો કે તરતજ ફ્રેન્ચ ગુપ્તચરોએ તેને પકડ્યો. તેને નેપોલિયન કને લાવવામાં આવ્યો. નેપોલિયને તેને પૂછ્યું, ‘શા માટે નાસી જતો હતો ?’ તેણે જવાબ આપ્યો, ‘મને મારી માને મળવાની તીવ્ર ઇચ્છા થવાથી નાસી છૂટવા માંગતો હતો.’ આ શબ્દ સાંભળી નેપોલિયનનો રોષ ઉતરી ગયો અને તે યુવકને તેણે છૂટો કરી ક્ષમા બક્ષી ઈંગ્લંડ મોકલાવી દીધો.

(૫) મામુન

મામુન નામના પાદશાહ પાસે એક મઝાનું ઉંચી જાતનું રત્ન હતું. તે કંઈક મોટું હતું, અને તેની ઇચ્છા એક વીંટીમાં તે જડાવવાની હતી. એક સોનીને તેણે બોલાવ્યો અને કહ્યું, “આ રત્ન વીંટીમાં જડી લાવ.” સોનીએ વીંટી બનાવી. ખીજે દિવસે મામુને તેને બોલાવ્યો ત્યારે સોની તેની પાસે ધ્રુજતો ધ્રુજતો આવ્યો. સોનીને તેમ કરવાનું શું કારણ છે તે મામુને જાણવા માગ્યું, ત્યારે તેણે કહ્યું, ‘બુદ્ધાવિદ, આપ ક્ષમા બક્ષો. મહેરબાની કરી મારી ઝંઘગીની સલામતીની ખાતરી આપો તો ખરી હકીકત કહી દઉં.’ મામુને કહ્યું, ‘તું સલામત છે. ખરી હકીકત કહે.’ સોની બોલ્યો, ‘પરવરદિગાર, જેવો હું વીંટીમાં નંગ મૂકી સહેજ બેસાડવા બાબુથી થોકવા લાગ્યો કે તરતજ તેના ચાર કકડા થઈ ગયા.’ મામુને શાંતિથી વિચાર કરી કહ્યું, ‘જા ત્યારે ચાર વીંટી બનાવી લાવ.’

પોતાનું આવું મોટું નુકસાન થતાં પણ મામુને શાંતિથી જે ક્ષમા બક્ષી તે નોંધલાયક છે.

(મનનીય સૂત્રો)

આપણામાં શિક્ષા કરવાની શક્તિ હોવા છતાં કોઈ નિંદા કરે, અપમાન કરે, તેને શિક્ષા ન કરતાં ક્ષમા આપવી જોઈએ.

૨ ક્ષમા અને દયા એ બેના યોગથી શત્રુ હોય છે તે મિત્ર થાય છે.

૩ કોઈની સાથે કદી લડાઈ કરવી નહિ, અગર બીજાએ અપકાર કર્યો હોય તોપણ તેનું વેર ન લેતાં ઉલટી તેના પર દયા કરવી.

૪ જે મોટા દિલનું અને સમજી હોય છે તેજ ક્ષમા બક્ષી શકે છે.

૫ બીજાં માણસોના અપરાધ બે તમે માફ કરશો તો પરમાત્મા તમને પણ માફ કરશે.

૬ ક્ષમા બક્ષવામાં સ્વર્ગીય સુખ મળે છે.

૭ ઉદાર બુદ્ધિ ધણું સહન કરે છે અને તે ઉપકાર કરે છે.

૮ ક્ષમા આપવી એ દૈવી ગુણ છે.

૯ જેણે ક્રોધ જીતેલો છે તેજ ક્ષમા બક્ષી શકે છે.

૧૦ ક્ષમા એક જબરૂં બળ છે. તે શત્રુને નરમ બનાવી સ્નેહાળ કરે છે, અને મનુષ્યને હર ઘડીયે ઇશ્વર નજીક લઈ જાય છે.

શરણાંગતની રક્ષા.

(૧) રાજા શીખી.

શીખી નામે એક રાજા પોતાનો દરબાર ભરી બેઠો હતો. તેવામાં એક કબૂતર ઉડતું આવી તેના ખોળામાં બેસી ગયું. તે બીકનું માર્યું હાંકતું અને ધ્રુજતું હતું. રાજા તેને પંપાળી, તેના પીંછાં ઠીક કરી શાંત કરવા પ્રયત્ન કરવા લાગ્યો. તે પક્ષીને કંઈક કળ વળી; એટલામાં એક બાજ પક્ષી ઉડતું આવી દરબારમાં રાજા સમક્ષ બેઠું. તે બાજને જોઈ કબૂતર ગભરાયું અને ફરી પાછું ધ્રુજવા લાગ્યું. ગભરાટમાં તે માણસની વાચામાં રાજાને કહેવા લાગ્યું કે ‘હે રાજા, હું તારા રાજ્યમાં રહું છું. હું આ પક્ષીથી માંડે રક્ષણ કરવા તારી કને આવ્યું છું. મારી રક્ષા કરવી તારી ફરજ છે.’ તરતજ બાજ પક્ષી મનુષ્યની વાચામાં બોલ્યું, ‘હે રાજા, હું પણ તારા રાજ્યમાં રહું છું. ઈશ્વરે મારે માટે ખોરાક તરિકે આ કબૂતર નિર્માણ કર્યું છે. તેને મારવું એ મારો તો હક્ક છે.”

રાજા આ સાંભળી કહેવા લાગ્યો, “તમે બન્ને ખરે કહો છો.” પછી તેણે બાજને કહ્યું, “તું કબૂતરને પડતું મૂક; હું તને તે બદલ તારે જે ખોરાક જોઈએ તે આપું.” પણ બાજે તો કોઈપણ ખોરાકની ના પાડી અને દુરાગ્રહ આદરી કહ્યું, ‘મારો તો આ કબૂતરજ જોઈએ.’ આખરે રાજાએ જ્યારે બહુ કહ્યું ત્યારે તેણે કહ્યું, ‘હે રાજા, જે તારા શરીરમાંથી કબૂતરના

વજ્રમ જેટલું માંસ આપે તો હું તેને છોડી દઉં.’ રાજા તેટલું વજ્રમ આપવા તૈયાર થયો. એકદમ વજ્રરને ત્રાજવાં અને છરી મંગાવવા હુકમ કર્યો. જ્યારે ત્રાજવાં અને છરી આવ્યાં ત્યારે એક પદ્મામાં રાજાએ કળૂતર મૂક્યું અને પોતાની જાંઘ કાપી બીજા પદ્મામાં માંસ મૂક્યું. કળૂતર તો એથી વિશેષ ભારે લાગ્યું એટલે રાજાએ એક બીજો કકડો કાપી પદ્મામાં મૂક્યો. હજી કળૂતર ભારે જણાયું એટલે ત્રીજો કકડો કાપી પદ્મામાં મૂક્યો. હજી પણ કળૂતર ભારે મ.લૂમ પડ્યું એટલે રાજાએ પોતાનું આખું શરીર પદ્મામાં મૂક્યું. એમ થતાંની સાથેજ કળૂતર અને બાજ અલોપ થઇ ગયાં અને તેમને બદલે ઇંદ્ર અને અગ્નિ દેવ દેખાયાં. શરણાંગતની રક્ષા પોતાના દેહના જોખમે પણ તે રાજા કરવા ઉત્સુક છે એ જોઇ તેઓ બહુ આનંદ પામ્યા અને રાજાનું શરીર જેવું હતું તેવું પાછું તેમના પ્રતાપે થઇ ગયું. તે દેવોએ રાજાને આશિરવાદ આપી કહ્યું, “હો રાજા, તને અનંત કાળ સુધી તારી રૈયત યાદ કરશે.”

(૨) એક મૂર.

આફ્રીકાના મોરોકકો દેશમાં રહેનારા મૂર નામે ઝોળ-ખાય છે. તેઓએ સ્પેનનો કેટલોક ભાગ તાબે કરી લીધો હતો. તે દરમ્યાન એવું બન્યું કે એક સ્પેનિયડે ગુસ્સામાં એક મૂરનું ખુન કર્યું. હવે તે ખુનીએ જાણ્યું કે મારે નાસી જવા સિવાય છૂટકો નથી, તેથી તે નાસતો નાસતો એક બગીચા આગળ આવી પહોંચ્યો, અને તેનો માલિક કે જે પણ મૂર હતો તેને તેનું રક્ષણ કરવા અરજ કરી. તે મૂરે તેની ખાતરી કરવા એક ફળ ખાવા આપ્યું, કારણ કે મૂર લોકોનો એવો ધારો છે કે જેણે પોતાને ત્યાં ખાધું તેનાથી કંઈ અંતર રાખવો નહિ. પછી તે સ્પેનિયડને પોતાની ઝુંપડીમાં લઈ જઈ તાણું મારી તે બહાર આવ્યો; પણ તે પહેલાં તેને કહેતો આવ્યો કે “સાંજ પડતાંજ તને હું કોઈ નિર્ભય સ્થાને મોકલવા તજવીજ કરીશ.”

હવે જ્યારે મૂર બહાર આવ્યો ત્યારે તેણે શયની સાથે કેટલાંક રડતાં કકળતાં છોકરાં અને સ્ત્રીઓ જોઈ, અને જોયું તો માલૂમ પડ્યું કે પોતાના છોકરાંનુંજ ખુન થયું હતું. વધુ વિચાર કરતાં તે સમજી ગયો કે જે સ્પેનિયડને મેં અભય વચન આપ્યું છે તેજ એનો ખુની છે. તેથી પોતાના મનમાં તેને પુષ્કળ માફ લાગ્યું. પણ લાચાર ! તેનું રક્ષણ કરવા તેણે વચન આપ્યું હતું. તેથી સાંજ પડતાં એક જલદ ઘોડો ઝુંપડી આગળ લઈ જઈ બારણું ઉઘાડીને તેણે તે સ્પેનિયડને કહ્યું, ‘તેં મારા છોકરાનું ખુન કર્યું છે; તેથી મારે તને યોગ્ય શિક્ષા કરવી જોઈએ. પણ હું તને અભય વચન આપી ચૂક્યો છું, એટલે મારું વચન ભંગ કરતો નથી. પણ તું અહીંથી હમણાંજ તાબડતોબ ચાલી નીકળ અને ઘોડેસ્વાર થઈ જા; એટલે સહવાર પડતાં તો તું કોઈ નિર્ભય સ્થળે પહોંચી જઈશ.’

શાબાશ ! મૂર ! વેર લેવાનું દબાવી દઈ તું દુશ્મનની રક્ષા કરે છે એ ખરેખર સ્તુતિપાત્ર છે.

(૩) પરમાર રજપૂતો.

જ્યારે અલાઉદ્દીન દિલ્હીની ગાદી ઉપર રાજ્ય કરતો હતો ત્યારે ગુજરાતમાં કેટલીક રજપૂતોની જાત હતી. તેમના સરદાર અમદાવાદના સુલતાનને ખંડણી ભરતા.

પરમાર રજપૂતોના વતન સિંધ દેશમાં ભારે દુકાળ પડ્યો. તેઓ પોતાના સરદાર મુળુ સાથે ગુજરાતમાં ઉતરી આવ્યા. આ વખતે ચાવડા વંશનો એક રજપૂત સરદાર શિકારે નીકળ્યો હતો. તેણે એક તિતિર પક્ષીને ધાયલ કર્યું. તે પક્ષી જ્યાં પરમાર રજપૂતોએ મુકામ કર્યો હતો ત્યાં જઈ પડ્યું. ચાવડા રજપૂત ત્યાં ગયા અને ધાયલ થયેલા પક્ષીની માગણી કરી. પરમાર રજપૂતોએ કહ્યું, “આ પક્ષી અમારે શરણે આવ્યું છે; એટલે અમારાથી તમને તે ન અપાય.” આ ઉપરથી ચાવડા વંશનો સરદાર પોતાની ટોળી લાવ્યો અને પરમારો સાથે ભારે જંગ મચાવ્યો. બન્ને પક્ષના ઘણા માણસો માર્યા ગયા. આખરે ચાવડા હાર્યા.

પરમારોના ઘણા માણસો માર્યા ગયા પણ શરણાગત પક્ષીને તેઓએ પાછું તો નજ આવ્યું.

(૪) એક મજૂર.

એક દિવસ એક માણસ માંચેસ્ટરના કારખાનામાં મજૂર તરિકે રોકાયો. તે નિયમસર કામ કરનાર હતો. તેજ કારખાનામાં થોમસ રાઇટ નામનો માણસ હતો. તેના હાથ નીચે તેને કામ કરવાનું હતું. એક દિવસ ઉપરીઓએ રાઇટને પૂછ્યું, ‘તમે આ મજૂરને ઓળખો છો ?’ રાઇટે બીજે દિવસે તપાસ કરી કહેવા કહ્યું. તેણે તે મજૂરને ઓળખ્યો, અને પૂછ્યું, ‘તમે કયે સ્થળે છેલ્લી નોકરી કરી હતી ?’

તે માણસે જવાબ દીધો, “પરદેશમાં.” ઘણા સવાલ આગ્રહપૂર્વક પૂછ્યા બાદ તેને જણાયું કે તે એક મુક્ત થયેલો કેદી હતો. તે મજૂરે ત્યાર બાદ કહ્યું, ‘મને કાઢી મૂકશો નહિ, હું તમારે શરણે છું. હું સુધરવા માગું છું અને અસલની ખરાબ સોબત નાપસંદ કરું છું.”

બીજે દિને રાઇટે શેઠને ખરી હકીકત કહી અને કહ્યું ‘એને કાઢી ન મૂકશો. હું એની સારી વર્તણૂકનો જામીન થાઉં છું.’

બીજે દિવસથી પેલો નોકર કામે આવ્યોજ નહિ એ જાણી રાઇટ તો અચંબો પામ્યો. પેલા નોકરને તો કાઢી મૂકવાનો હુકમ મળ્યો હતો એટલે તે તો પોતાનું જે કંઈ હતું તે લઈ નિરાશ થઈ બીજે સ્થળે જવા નીકળી પડ્યો હતો.

રાઇટે ઓફિસમાં તપાસ કરી તો માલૂમ પડ્યું કે શેઠની સાથે વાતચિત થયા બાદ તેનો હુકમ ભૂલથી ખેંચી લેવાયો ન હતો. તરતજ તે હુકમ રદ કર્યો અને નોકરીનો હુકમ લઈ રાઇટ તેની તપાસ માટે જે દિશાએ તે ગયો હતો તે તરફ નીકળી પડ્યો. રસ્તે જતાં થોડા માર્ગે તે મજૂરને દિલ્લીરીમાં બેઠેલો જોયો. તે તેની પાસે જઈ પહોંચ્યો. તેને ઉત્સાહ આપી પેલો હુકમ ખતાવી પાછો માંચેસ્ટર તે તેને લાવ્યો. ત્યાં તેણે બહુ સારું કામ કરી ખતાવ્યું અને કદી પણ ખોટી વર્તણૂક ખતાવેલી નહોતી.

શરણે આવેલા ખરાબ માણસને પણ સુધરવાની તક અપાય તો તે સુધરી જાય છે.

(૫) રાજસિંહ.

જ્યારે ઔરંગઝેબ દિલ્હીની ગાદી ઉપર હતો ત્યારે તેણે રૂપનગરની રાજકુંવરીની ખુબસુરતી વિષે સમાચાર મળ્યા. તેને તે લાવણ્યવતી કુંવરીને પરણવાની ઇચ્છા થઈ તે કારણે થોડાક ઘોડેદારની ટુકડીને તેને દિલ્હી લાવવા તેણે મોકલી.

જ્યારે રાજકુંવરીને આ વિષે ખબર પડી ત્યારે તેને દિલ્હીપતિ તરફ ઘણા થઈ આવી. તે જેટલી લાવણ્યવતી હતી તેટલીજ શુરવીર હતી. તેને પોતાના ક્ષણના ગૌરવનું આલિમાન હતું. તે પોતાને ઔરંગઝેબના હાથમાં સપડાઈ કલંકિત કરવા માગતી નહોતી. પણ રૂપનગરમાં તેના બચાવ આવા મહાન પાદશાહ સામે થઈ શકે તેમ ન હતું. તે કુંવરી મેવાડના રાજા રાજસિંહને ચહાતી હતી. તે વીર પુરુષ હતો, અને સદાચારથી જીવન ગુજારતો હતો. તેણે તથી તેની મદદ મેળવવા વિચાર કરી એક સંદેશો મોકલી કહેવડાવ્યું કે, 'શું તમે એક રજપૂત કુંવરીનું તેની આકૃતમાં રક્ષણ નહિ કરો ? શું તેના ક્ષણને કલંકિત થવા દેશો ? એક રજપૂત કુંવરીને એક મુસલમાન ના હાથમાં સપડાતા પહેલાં બચાવ કરવા તૈયાર નહિ થશો ?'

રાજસિંહ મેવાડનો રાજા હતો અને તેની નસોમાં રજપૂત લોહી વહી રહ્યું હતું. તેન માં મરદાઈ તરી રહી હતી. બે કે ઔરંગઝેબે તે સમયે ઘણા રજપૂતોને ઝેર કર્યા હતા અને તે એક બળવાન પાદશાહ હતો, છતાં રાજસિંહ એક રજપૂત કુંવરીનો બચાવ કરવા તૈયાર થયો. તેણે એક સૈન્ય તૈયાર કરી રૂપનગર મોકલ્યું. મોગલ લશ્કરની સાથે ભારે સંગ્રામ થયું. રજપૂતો મોગલો સાથે બહુ દુરીથી લડ્યા અને તેમનો પરાજય કર્યો અને રાજકુંવરીને રૂપનગરથી તેઓ મેવાડ લાવ્યા. આ પ્રમણે રાજસિંહે જોખમો ખેડતાં પણ એક અબળાનું રક્ષણ કર્યું.

(મનનીય સૂત્રો)

૧. જે કોઈ વખાનો માર્યો આપણી રક્ષા શોધે તેને બચાવવો એ આપણી મુખ્ય ક્ષરજ છે.

૨. દુઃખી જનની રક્ષા કરવાનો ઉત્સાહ અતિ બળિષ્ઠ સામર્થ્ય પ્રેરે છે.

૩. પીડામાં સપડાયેલા માણસની પીડા દૂર કરવામાં જેટલો આનંદ છે તેટલો બીજે ક્યાંયે નથી.

૪. માથુ જતાં પણ શરણે આવેલાં મનુષ્યને તેના દુશ્મનને ન સોપશો.

૫. દુઃખિયાનું રક્ષણ કરો તો ઈશ્વર પોતાની સમીપમાં તમને ખેંચશે.

૬. નિર્બળને સહાય આપવી, મિત્ર વગરનાના મિત્ર બનવું એમાંયે અજબ લહેજત રહી છે.

૭. જ્યારે કોઈ આધાર ન હોય ત્યારેજ માણસ બીજાને શરણે જાય છે. તેવી લાચાર અવસ્થામાં સુઝ માણસે તેને મદદ આપવીજ જોઈએ.

૮. નિરાધારને જ્યારે આધાર મળે છે ત્યારે તેને અલૌકિક સંતોષ મળે છે. તે પ્રસંગ મળ્યે પોતાની વફાદારી બતાવવા પાછા હઠતો નથી.

૯. હરેક મનુષ્ય પોતાના બાહુબળ ઉપર આધાર રાખે છે. છતાં, અમુક સંજોગોમાં લાચાર બની જાય છે. જ્યારે પૂર ઉમેદથી તે આશ્રિત સામે અન્યની મદદ માગે ત્યારે કયો દુષ્ટ આદમી તે આપવા ના પાડે ?

૧૦. કોઈના દુઃખમાં સહાય આપવી એ તો મનુષ્યની ક્ષરજ છે.

નિમકહલાલી.

(૧) ખામણી.

ઈ. સ. ૧૮૫૭માં હિદુસ્તાનમાં બળવો જાગ્યો. તે વખતે અયોધ્યામાં દેશી સિપાઈઓએ બંડ જગાવ્યું. ત્યાં લશ્કરી નોકરીમાં એક અંગ્રેજ ડોક્ટર હતો. અંગ્રેજ લોકોના મકાનો સિપાઈઓ બાળી નાંખતાં હતાં. ડોક્ટરને પોતાનો બંગલો બાળી નાંખવામાં આવશે એવો ભય હતો. તેથી તેણે પોતાની મડમ અને ત્રણ છોકરાંને સહીસલામતી માટે લાખનૌ મોકલાવી દીધાં, અને પોતે જ્યાં બીજા અંગ્રેજો એકઠા થયા હતા. ત્યાં બંગલો છોડી જતો રહ્યો.

હવે બંગલામાં એક ખામણી નામની નોકરડી રહી હતી. તેણે બંગલામાંથી પોતાના સાહેબ, મડમનું ઝરઝવેરાત ઠાઢી એકઠું કર્યું, અને તેની પોટલી બાંધી કોઈ જાણે નહિ તેમ લઈ બંગલો છોડી જતી રહી.

તેના ગયા બાદ થોડાજ સમયમાં તે બંગલો બંડખોરોએ બાળી નાંખ્યો.

જો તે ખામણી દાગીના પચાવી પડવા માગતી હોત તો તેમ કરી શક્ત. સૌ કોઈ એમજ માનત કે દાગીના બંગલામાં બળી જવાથી નાશ પામ્યા હશે; પણ તે જો કે નોકરડી હતી છતાં ઉચ્ચ વિચાર ધરાવતી હતી. કોઈપણ રીતે પોતાના મડમ સાહેબને

તે બેવફા થવા માંગતી નહોતી. ઉલટું તેણે એક ફલાલિનના કકડામાં સર્વ દાગીના મૂકી, પોટલી બાંધીને પોતાના ઘરમાં જમીનમાં દાટી દીધાં હતાં.

જ્યારે બળવો શાંત પડ્યો ત્યારે પેલો સાહેબ એક બીજી ટુકડીમાં ડોક્ટર તરીકે લખનૌ ગયો. જ્યારે પેલી નોકર બાઈને બળર પડી કે પોતાનાં શેઠ શેઠાણી લખનૌમાં છે ત્યારે એક દિવસ તે પેલા દાગીના જમીનમાંથી કાઢી તેમનં ગંગલે ગઈ અને તેમનાં મોં આગળ તે મૂક્યાં. આ જોઈ તેના સાહેબ મહમ ખુશખુશાલ થઈ ગયાં અને તેની વફાદારીની કદરમાં તેનો પગાર બમણો કરી દીધો અને તેના તરફ બહુ પ્રેમથી વર્તવા લાગ્યો.

આવી નિમકહલાલીની સામાના મન ઉપર કેવી અસર થાય છે તે આ દ્રષ્ટાંતથી જોઈ શકાશે.

(૨) એક મરાઠા મજૂર.

એક સમયે શિવાજી પર્વતમય જંગલમાં થઇ એકલા મુસાફરી કરતા હતા. તે વખતે એક વ્યાઘ્ર પાસેની ઝાડીમાંથી બહાર નીકળી આવી તેમના ઉપર હુમલો કરવાની તૈયારી કરી રહ્યો. આ દેખાવ તે પર્વત ઉપરથી નીચે ઉતરતા એક મજૂરે જોયો. તેણે જોયું કે પોતાના મહારાજા ઉપર વાઘ એકદમ તરાપ મારવા તૈયાર છે; તેથી, તેને જાન બચાવવા તેણે એકદમ પોતાના હાથમાં વાઘનખ (લોખંડના બનાવેલા) ઘાલી દીધા અને તે વાઘ તરફ ધસ્યો. વાઘ હુમલો કરી શકે તે પહેલાં તો તે મજૂરે તે કૂર ગ્રાણીની બન્ને આંખો વાઘ નખથી ફેડી નાંખી. આથી વાઘ વિકરાળ બન્યો અને તેણે એક છલંગ મારી; પણ હવે તે શત્રુને જોઇ શકતો નહોતો એટલે એક ઝાડના થડ સાથે અથડાઇ તે ત્યાંજ પટકાયો. તરતજ પેલા મજૂરે ધસી આવી વાઘનખ તેના પેટમાં ઘાલી દીધા અને તેના આંતરડાં બહાર કાઢી નાંખ્યાં વાઘ મરણ પામ્યો. શિવાજી આ બનાવ જોઇ અચંબો પામ્યા. તે મજૂરે વફાદારી પોતાના જીવને જોખમે બતાવી તેથી શિવાજીએ તેને પોતાના લશ્કરમાં દાખલ કર્યો.

(૩) પત્તા.

ચિતોડ રજપૂતાનામાં આવ્યું છે. ત્યાં સંગ નામના પરાક્રમી રાણાની આણ ક્ષત્રી હતી. તે સંગને એક ઉદેસીંગ નામનો નાનો છોકરો હતો. તે છોકરા માટે એક રજપૂત ધાવ રાખવામાં આવી હતી. તેનું નામ પત્તા હતું, અને તેનું કામ તેને ઉછેરી મોટો કરવાનું હતું.

સંગના મરણ બાદ તેના લાઈ પૃથ્વીરાજના છોકરા વનવીરને ચિતોડની ગાદી પોતાના નાના પિતરાઈ ઉદેસીંગને મારી નાંખી પચાવી પડવાનું મન થયું. આ વિચારની ખબર ઉદેસીંગની ધાવને પડી તેથી એકદમ પોતાના રાજના ડુંવરનું રક્ષણ કેવી રીતે કરવું તેના વિચારમાં પડી. તરતજ તેને રસ્તો સૂઝી આવ્યો. પત્તાએ એક હજમને બોલાવ્યો. ઉદેસીંગને એક કંડીયામાં મૂકી, પાતરાં ઉપર ઢાંકી, પેલા હજમને ગામ બહાર લઈ જવા સૂચના કરી. હજમ ચૂપછીથી તે કંડીયાને લઈ ચિતોડ બહાર નીકળી ગયો.

હવે તેજ રાત્રે વનવીર ઉદેસીંગની શોધમાં રણવાસમાં આવ્યો. ત્યાં ધાવને પૂછ્યું, “બાળક ઉદેસીંગ કયાં છે ? બતાવ તેને.” ધાવનો પોતાનો છોકરો દૂર સૂતો હતો. તેને બતાવી પત્તાએ કહ્યું, “પેલો રહ્યો ઉદેસીંગ.” વનવીર આવેશમાં તે કોણ છે તેની તપાસ કર્યા વગર તે છોકરા તરફ ધસ્યો અને તેને મારી નાંખ્યો. આખા રણવાસમાં ઉદેસીંગને મારી નાખવાના સમાચાર ફેલાઈ ગયા અને સર્વ સ્થળે શોક પ્રસરી રહ્યો.

આ સમયે રાત્રે પત્તા ચિતોડ બહાર નીકળી ગઈ. ત્યાંથી થોડેક ગાઉ દૂર હજમને બાળકુંવર સાથે સંકેત કરેલો સ્થળે

ઉભેલો જોયો. ત્યાંથી ઉદ્દેસીંગને લઈ તે દેવલાના રાજા કને ગયો. દેવલાના રાજાને વનવીરની દહેશત લાગી એટલે તેમને ડુંગરપુરના રાવળ પાસે તેમને લઈ ગયો. વનવીર સાથે બાથલીડી નહિ શકાય એવા વિચારથી તેણે બાળકુંવરને કોમળમેરના સુબાને સોંપી આવવાની સલાહ આપી. પત્તા ત્યાંથી કોમળમેર આવી.

કોમળમેરમાં સંગનો મિત્ર અને વફાદાર નોકર આશાશાહ સુબો હતો. પત્તાએ રાજપુત્રને તેના મોં આગળ મૂક્યો, અને સર્વ હકીકત અથથી ઇતિ સુધી કહી. આશાશાહના મગજમાં ભાંજગડ થવા માંડી; એટલામાં તેની માએ તેને હિમ્મત આપી કહ્યું, “કંઈ હરકત નહિ. આપણા રાજાનો કુંવર છે. આપણાં છોકરાં સાથે તે મોટો થઈ જશે અને કોઈને કંઈ શક નહિ પડે. આ જ સમય નિમકહલાલી દાખવવાનો છે. તે બતાવતાં ભય અને સંકટનો ખ્યાલ કરવો એ વાજબી નથી.” આમ હિમ્મત મળવાથી આશાશાહે તે બાળકુંવરને પોતાના ઘરમાં સોંપી દીધો. શ્રાવકને ત્યાં રજપૂતાણી ધાવ હોય તો શક પડે તેથી પત્તાને રજા આપી.

આ ઉપરથી તમે જોઈ શકશો કે પત્તાએ પોતાના વહાલા છોકરાનો જાન પોતાના રાજકુંવરને બચાવવા આપ્યો. કેટલો મોટો ભોગ ! આવો ભોગ કોણ આપી શકે એમ છે ? ઉપરાંત, તે રાજકુંવરની સલામતી માટે કેટલા ગાઉ તેને રખડવું રજળવું પડ્યું તેનો કંઈક ખ્યાલ કરો. ખરે ! એક સાધારણ રજપૂત બાઈએ આપણી સમક્ષ નિમકહલાલીનું કેવું સચોટ ઉદાહરણ મૂક્યું છે.

(૪) બાળ પ્રભુ

એક વખત ઔરંગઝેબે સીદીનેહર અને અબુલફઝલને શિવાજીને પકડી લાવવાનું કામ સોંપ્યું. સીદીનેહર ઘણો શૂરવીર અને યુદ્ધમાં નિપુણ હતો. લડાઈમાં પીઠ તે ઠદી પણ ખતાવતો નહિ. અબુલફઝલના પિતાને શિવાજીએ મારી નાંખ્યો હતો એટલે તે એના ઉપર વેર લેવા માંગતો હતો.

જે સમયે આ બંને સરદારો લશ્કર લઈ ફરવા લાગ્યા ત્યારે તેમને ખબર પડી કે શિવાજી પન્ડાલગઢમાં છે. તેઓ ત્યાં જઈ પહોંચ્યા અને ગઢની આસપાસ લશ્કર ગોઠવી દીધું. શિવાજીને ખબર પડી કે મોગલ સૈન્યે કિલ્લાને ઘેરો ઘાલ્યો છે. તેની ખાતરી હતી કે મોગલ લોકો કિલ્લામાં કદી પણ દાખલ થવા નહિ પામે. પણ જ્યાં સુધી તે કિલ્લા બહાર જાય નહિ ત્યાં સુધી તેમને હરાવી શકાય તેમ નહોતું. આ બાબતમાં શું કરવું તે વિષે વિચાર કરવા તેણે પોતાના વિશ્વાસુ સરદારોને બોલાવ્યા. આખરે એમ નક્કી થયું કે શિવાજી મહારાજે રાંગણુના કિલ્લામાં જતા રહેવું અને ત્યાંથી લશ્કર લાવી મોગલોને ઘેરો ઉઠાવવા ફરજ પાડવી. આ મુજબ શિવાજી પોતાના એક સરદાર બાળપ્રભુને લઈ થોડા માણસો સહિત કિલ્લા બહાર નીકળ્યા.

સીદીનેહર રાત્રે પણ જાગતો રહેતો. એણે મરાઠાઓના કેટલાક માણસ કિલ્લો છોડતા જોયા; એટલે તે પોતાના માણસો સહિત તેમની પૂંકે પડ્યો. હવે કામ બહુ મુશ્કેલી ભર્યું હતું. મોગલો સંખ્યામાં વધારે હતા; તેથી તેમની સાથે લડવું પાલવે તેમ નહોતું. બાળપ્રભુએ તેથી શિવાજીને કહ્યું, “મહારાજ, આપ થોડાં માણસ લઈ રાંગણુના કિલ્લામાં પધારો. હું આ ઘાટીમાં આ

સૈન્યને રોકી રાખીશ. જ્યાં સુધી મારામાં જીવ છે ત્યાં સુધી હું મોગલોને એક ડગલું પણ આગળ વધવા દઈશ નહિ. આપ સત્વર પધારો. દરેક પળ જીવ છે તે યુગ ખરાબર છે.” શિવાજીએ જવાબ દીધો, “બાજી, મારાથી તેમ કરી શકાય નહિ. તમે મારે માટે અહીં મરો અને હું મારો જીવ બચાવવા તમને છોડી જતો રહું એ ઘણું હલકું કામ છે. આપણે અહીંજ લડીશું.” આ સાંભળી બાજીએ શિવાજીના ચરણ પકડી કહ્યું, “હમે મરીશું તેની આપે ફીકર ન રાખવી. સોનો પાળનાર ન મરવો જોઈએ. આપ હશે તો સૌ સારાંવાનાં છે. એકદમ રાંગણા તરફ સીધાવો. દુશ્મન નજીક આવી લાગ્યા છે.” શિવાજીએ લાચાર થઈ કહ્યું, “હું જાઉં છું. ત્યાં સહીસલામત પહોંચીશ ત્યાર બાદ તોપના પાંચ ઘડાકા કરીશ. હું ત્યાંથી લશ્કર લઈ આવી પહોંચું છું.”

શિવાજી ગયા બાદ પોતાના માણસોને પ્રોત્સાહન આપી બાજીપ્રભુએ તેમને ઘાટીમાં ખડા કરી દીધા. તે બધાએ મરણીયા થઈ લડવાનો નિશ્ચય કર્યો હતો. જ્યારે મોગલો આવી લાગ્યા ત્યારે ભારે યુદ્ધ થયું. મરાઠાઓ વીરતાથી લડ્યા. બાજીનો જમણા હાથ કપાયો અને શરીરે પંદર વીશ જખમો પણ થયા. લડાઈ ત્રણ કલાક ચાલી પણ તે દરમિયાન શિવાજી તરફથી કંઈ સંદેશો ન આવ્યો તેથી બાજીને ફિકર થવા લાગી. એટલામાં તોપના ઘડાકા સંભળાયા. તરતજ બાજીથી બોલાઈ ગયું કે ‘મહારાજ સહીસલામત પહોંચી ગયા છે. હવે કંઈ ફિકર નહિ.’ આટલું બોલી તેનો જીવ ખોળીઈ છોડી જતો રહ્યો.

સીદીજેહર આવી સ્વામિભક્તિ જોઈ તાજુખ પામ્યો અને તેના વખાણ કરવા લાગ્યો. તેણે મોગલ લશ્કર પાછું વાળ્યું.

(૫) ભામાશાહ

મેવાડનું રાજ્ય કબજે કરવા મુસલમાન રાજાઓએ ઘણા હુમલા કર્યા હતા. ત્યાં પ્રતાપસિંહ નામે રાજા રાજ્ય કરતો હતો. મુસલમાનોના હુમલા સામે પ્રતાપસિંહ ઘણો સમય ટકાવ કરી શક્યો. પણ હવે તેમ થાય એમ નહોતું. તેના રાજ્યનગર ચિતોડમાં તેના ઘણાં માણસો, સંબંધીઓ માર્યા ગયા હતા. નહતો હવે તેની પાસે પૈસો, કે નહતા તેની સાથે હવે શૂરા સામંતો. તેને ખાવાપીવાના પણ સાંસા પડવા લાગ્યા અને દરેક પળે પોતાનાં ઘેરાંછોકરાંની સલામતી જોખમમાં હતી. આ કારણે તેણે મેવાડ છોડી સિંધ જવા વિચાર કર્યો અને તે વિચાર તરતજ અમલમાં મૂક્યો.

મેવાડ છોડ્યા બાદ ભામાશાહને તે વિષે ખબર પડી. ભામાશાહ પાસે ઠીક પૈસો હતો. તેણે વિચાર કર્યો, “મારા રાજા કેવા સંકટમાં સપડાઇ ગયા છે ! હું તેને કંઈક મદદ કરી શકું તેમ છું. આ પૈસો ટકો શા કામનો ? હું તે સર્વસ્વ મારા રાજાને લીધેજ પ્રાપ્ત કરી શક્યો છું. ધિક્કાર હો મને જો હું તે વડે મારા રાજાની થોડીક સેવા ન બજાવું તો !” એમ વિચાર કરી તેણે પોતાના રાજાની શોધમાં સિંધ તરફ જવા માંડ્યું. લાંબી મુસાફરી બાદ તે પોતાના રાજા કને જઈ પહોંચ્યો અને તેને ભેટી પડ્યો. તે ગળગળો થઈ ગયો અને બોલ્યો, “રાણાસાહેબ, આપ શા માટે મેવાડ છોડો છો ?”

પ્રતાપસિંહે ઉત્તર વાળ્યો, ‘મારી કને હવે મેવાડના રક્ષણ માટે કંઈ સાધન નથી. હવે મારી ઇજ્જત જોખમમાં છે

તેથીજ મેં રાજ્ય છોડી દીધું છે. આ દુનિયા વિશાળ છે. મારે હવે ઠાઠ યોગ્ય સ્થળે જતા રહેવું જોઈએ.’

ભામાશાહે તરતજ કહ્યું, “મારા રાણાજી, જે કંઈ સાધન મારી પાસે છે તે તમારે ચરણે મૂકું છું. હું આપની મદદથીજ થોડોક પૈસો મેળવી શક્યો છું તે આપને હવાલે લઈ, મેવાડ માતાની ઇજ્જત બચાવવા ઉપયોગ કરો. આપનું અન્ન પાણી મેં ખાધું પીધું છે. જો મારા બાહુમાં આ વૃદ્ધાવસ્થાએ બળ હોત તો તે વડે પણ હું આપની સેવા કરત. તેમ નથી થઈ શકતું, તો હવે આ અલ્પ બળનો તમે સ્વીકારી પાછા ફરી, આપણા દેશની લાજ રાખો.”

પ્રતાપસિંહ આથી મેવાડ જવા લલચાયો. કહે છે કે પચ્ચીસ હજાર માણસના લશ્કરનું બાર વરસ સુધી ખર્ચ નીકળે એટલો પૈસો ભામાશાહે તેને સોંપી દીધો.

અહા! કેવી વફાદારી ! કેવી સ્વદેશપ્રીતિ ! અજબ દેશભક્તિ !

(મનનીય સૂત્રો.)

૧. આપણા કાર્યમાં આપણે લલા અને નિમકહલાલ સેવક બનવું જોઈએ.

૨. આપણા શેઠનું લૂણ હંમેશાં હલાલ કરવું. આપણા માતાપિતા પ્રત્યે હંમેશાં વક્ષાદારી રાખવી.

૩. નિમકહલાલી એક મોટામાં મોટો સદ્ગુણ છે. તેમાં સત્ય, સંયમ અને પ્રેમનો વિકાસ થાય છે.

૪. જે માણસ નિમકહલાલ રહે છે તેને અત્યાનંદ થાય છે. જેને તમે વક્ષાદાર રહો છો તે તમારો સંપૂર્ણ વિશ્વાસ કરે છે.

૫. ભયંકર આક્રોશમાં નિમકહલાલી દર્શાવતાં પાછા ન હઠશે. તમારું શ્રેય તેમાંજ છે.

૬. કોઈએ તમારી સહેજ પણ સેવા કરી હોય તે કદી પણ ભૂલશે નહિ.

૭. નિમકહલાલ માણસનું સ્થાન જગતમાં ઉચ્ચ છે, તેની કીર્તિ જ્વલંત છે, તે સમાજને ભૂષણરૂપ છે.

૮. નિમકહલાલ માણસ વશીકરણરૂપ છે. તે સર્વનાં મન જીતી લે છે.

૯. કોઈને વક્ષાદારી બતાવતાં તમારી છંદગી અર્પણ કરવી પડે તોયે શીકર નહિ. તેમ કરતાં તમે દુનિયામાં અમ્મર વારસો મૂકી જશો.

૧૦. આપણે આપણી જાતને, આપણા દેશને, આપણા રાજાને, આપણા ધર્મને અને મહાન પ્રભુને વક્ષાદાર રહેવું જોઈએ.

